

Kommuneatlas Grenaa

Bevaringsværdier i byer og bygninger 1995

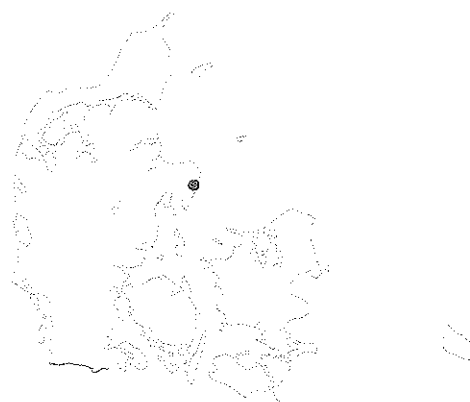
Miljø- og Energiministeriet
Skov- og Naturstyrelsen

i samarbejde med Grenaa Kommune

Indholdsfortegnelse

Forord	2
Indledning	3
Bebyggelse og landskab	4
<i>Landskabet 4, Bebyggelsen 5, Landskabsforvandlinger 6, Kolindsund 7.</i>	
Byhistoriske hovedtræk	8
<i>Middelalderbyen 8, 1500-1800 9, 1800-1900 10, 1900-1940 11, efter 1940 12, Havnen, Havnebyen og Færgefart 13.</i>	
Bevaringsværdige sammenhænge i byen	14
<i>Dominerende træk 15, Bebyggelsesmønstre 18, Udsnit og dele 22.</i>	
Bevaringsværdige sammenhænge på landet	26
<i>Trustrup 28, Lyngby 29, Albøge 30, Søby 30, Vejlbj 31, Homå 31, Hoed 32, Ålsrode 32, Katholm 32, Enslev 33, Hammelev 33, Husmandsbrug og udstykninger 34.</i>	
Byggeskik i byen	36
Byggeskik på landet	39
Bygningers bevaringsværdier	42
<i>Bygningsregistreringen 42, Grenaa by 43, Grenaa sogn 46, Hammelev og Enslev sogne 47, Ålsø sogn 48, Homå og Hoed sogne 50, Vejlbj sogn 51, Lyngby og Albøge sogne 52.</i>	
Anholt	54
Bevaringsplanlægning	56
Signaturforklaring	57
Litteraturliste	57

Grenaa

Kommuneatlas

Bevaringsværdier i byer og bygninger 1995

Miljø- og Energiministeriet

Skov- og Naturstyrelsen

i samarbejde med Grenaa Kommune

Forord

Vi bor i huse. Vi arbejder i huse. Vi færdes og lever mellem dem. Vi er afhængige af dem og kan ikke fravælge dem. Vi møder dem overalt og påvirkes af dem. Når der er mange af dem på et sted, kalder vi dem byer.

Der er huse, der taler til os og brænder sig fast på nethinden, og der er huse, som vi har glemt øjeblikket efter.

Skiftende tider, op- og nedgangstider, teknisk formåen, kultursyn og modestrømninger har til alle tider sat sig spor i vore omgivelser. Vore byer og huse repræsenterer derved en vigtig del af vores fælles kulturarv.

Skov- og Naturstyrelsen samarbejder i disse år med kommunerne om en kortlægning af byernes arkitektoniske og kulturhistoriske kvaliteter og bygningernes bevaringsværdi.

Resultaterne udgives i en serie kommune- og bydelsatlas, som først og fremmest skal give borgere, politikere og planlæggere et overblik over de arkitektoniske, kulturhistoriske og miljømæssige kvaliteter, der findes i kommunen, og som der bør værnes om. Desuden er det hensigten, at resultaterne skal indgå i forudsætningerne for den kommunale planlægning med henblik på at sikre bevaringsværdierne i kommune- og lokalplanlægningen og i den kommunale byggesagsadministration.

Dette atlas er resultatet af samarbejdet mellem Skov- og Naturstyrelsen og Grenaa Kommune.

Med udgivelsen af atlaset foreligger der nu en oversigt over bevaringsværdierne i byer og bygninger i kommunen som helhed.

Arbejdet med Grenaa Kommuneatlas blev indledt i efteråret 1994 med udarbejdelse af en forundersøgelse. Regi-

streringen af bygninger og bymiljøer samt udarbejdelsen af selve kommuneatlasset har fundet sted i sommeren 1995.

Arbejdet med Grenaa Kommuneatlas er udført som konsulentarbejde af Arkitektfirmaet H. Thule Hansen MAA ved arkitekt H. Thule Hansen. I Skov- og Naturstyrelsen har fuldmægtig Kurt Boye Jensen været ansvarlig for arbejdet, og i Grenaa Kommune har arbejdet været fulgt af arkitekt m.a.a. Hans Holt Poulsen.

Under hele arbejdsprocessen har der været nedsat en følgegruppe, der har medvirket med rådgivning undervejs og vurderet resultaterne, ligesom følgegruppen har medvirket ved prioriteringen af de lokale bevaringsværdier. Følgegruppen bestod udover ovennævnte af byrådsmedlem Mogens Blach, formand for Teknisk Udvalg, byrådsmedlem Henning Christensen, næstformand for Teknisk Udvalg, Erik Dahl-Rasmussen, Grenaa Kommune, Brita Mosdal, Djurslands Museum, Børge Kjær, Grenaa Egnsarkiv, Tommy Glindvad, Grenaa Kommunes Bevaringsforening samt Grenaa Haandværkerforening, Christian Høgh, Grenaa Handelsstandsforening samt Grenaa Cityforening, og Lars Sloth, Danmarks Naturfredningsforenings Lokalkomité.

Tak for samarbejdet.

Karen Westerbye-Juhl *Arne Jessen*

Karen Westerbye-Juhl

Arne Jessen

Direktør
Skov- og Naturstyrelsen

Borgmester
Grenaa Kommune

Følgegruppen bag Grenaa Kommuneatlas: Fra venstre: Hans Holt Poulsen, H. Thule Hansen, Kurt Boye Jensen, Christian Høgh, Brita Mosdal, Lars Sloth, Børge Kjær, Henning Christensen og Mogens Blach. Erik Dahl-Rasmussen og Tommy Glindvad var ikke til stede ved fotograferingen. Foto: Søren Harbo.

Indledning

Siden begyndelsen af dette århundrede har forståelsen af byer og bygninger som en vigtig del af vor kulturarv været i stadig vækst. I slutningen af 1800-tallet skete der en voldsom aktivitet og udvikling inden for alle områder. Gamle bygninger og bystrukturer blev i stor udstrækning erstattet af nye, og ofte gik historiske og værdifulde bygninger med i købet.

Den første bygningsfredningslov fra 1918 afbødte de værste følger af den fremstormende industrialisering og vækst. Stagnationsperioder som arbejdsløsheden i 1930'erne og besættelsestiden dæmpede aktiviteterne og gjorde nye bevaringsinitiativer mindre påkrævede i disse perioder. Først i efterkrigstiden med dens nye aktiviteter inden for industrialisering, sanering og omstrukturering af landbruget blev der påny sat skub i bevaringsbestræbelserne.

Fra 1960'erne opstod en lang række nye lokale bevaringsforeninger, og Det Særlige Bygningssyn og Nationalmuseet indledte udgivelsen af "registrarer", der beskrev de ældre huse hver især, mest i de historiske bykerner. Også i Grenaa blev der i 1981 udarbejdet en registrant, "Historiske Huse i Grenaa". Siden voksede interessen også for andre og hidtil oversete områder. Der blev iværksat undersøgelser af stationsbyerne, af industriarkitekturen og af jernbanebygningerne, altsammen i takt med at resultaterne af den tidlige industrialisering efterhånden også blev truet af udviklingen.

I mange år var kun de fredede bygninger beskyttet af lovgivningen, men fra 1960 gav Byggeloven mulighed for tinglysning af bevarende bestemmelser. Med decentraliseringen af planlægningen, som fulgte af Kommuneplanloven fra 1975 og Lov om Planlægning fra 1992, lå det fast, at varetagelsen af bevaringsinteresserne først og fremmest var et kommunalt anliggende. Mange kommuner har da også fulgt planlovenes muligheder op med vedtagelsen af bevarende lokalplaner og udgivelse af supplerende vejledninger om bevaring. Det er også tilfældet i Grenaa, hvor byrådet i 1985 vedtog en bevarende lokalplan for hele den gamle bykerne og udgav en vejledning om bygningsbevaring.

Hensigten med de mange initiativer om bygningsbevaring er ikke at sætte udviklingen i stå, men pege på, at en del af den eksisterende bygningsmasse repræsenterer væsentlige værdier i arkitektonisk, kulturhistorisk og miljømæssig henseende. Værdier, der bør værnes om og tages hensyn til, når der planlægges nyt. Grenaa by hører til de ældre købstæder, der opstod i overgangen til 1200-årene, og som næsten entydigt følger det byplanprincip, som kendetegner købstæderne fra denne periode. Kirkens placering på bygrundens højeste sted, hovedgaden Storegades retning og udmunding ved kirken, byvækst ved udspaltningen af parallelle baggader samt de forbindende stræder, var grundlæggende fællestræk for disse købstæder. Træk, som fortsat er velbevaret i Grenaa's bykerne, og som samtidigt er et enestående eksempel på en byplan, der har holdt i 800 år. Et andet interessant kapitel i byhistorien er den polaritet, der fulgte efter havnebyens opståen og udvikling til et selvstændigt bysamfund, før de to bydele voksede sammen. Det har affødt markante tværgående forbindelser mellem købstaden og havnebyen, ikke mindst den 3 km lange vejstrækning Østergade-Østerbrogade-Havnevej med interessante træk af de sidste 150 års byhistorie.

På landet repræsenterer de tætliggende ældre landsbyer et bebyggelsesmønster, der har været rodfæstet i århundreder, og som er typisk i det østjyske område. Bebyggelserne i det åbne land, som hovedsageligt er opført siden midten af 1800-tallet, giver et godt indtryk af udviklingen og byggeskikken på landet i denne periode. Ikke mindst de mange husmandsbrug viser en interessant side af bebyggelseshistorien efter århundredskiftet. Udtørringen af Kolindsund er et andet kapitel for sig, hvor den menneskelige foretagsomhed satte endnu et markant fingeraftryk i landskabet.

Kortlægnings- og registreringsmetoden

Miljø- og Energiministeriet har sammen med en række kommuner udviklet et system til kortlægning og registrering af byers og bygningers arkitektoniske og kulturhistoriske bevaringsværdier. Systemet, der hedder SAVE, og som administreres af Skov- og Naturstyrelsen, er blevet brugt til gennemførelse af kortlægnings- og registreringsprojekter i mere end 40 kommuner, og resultaterne er blevet udgivet i en serie kommune- og bydelsatlas.

Arbejdet er opdelt i tre faser: forundersøgelsen (fase 1), feltarbejdet (fase 2) og atlasfremstillingen (fase 3).

Forundersøgelsen

I forundersøgelsen indsamles så mange oplysninger som muligt om kommunens by- og bygningshistorie samt topografiske forhold. Det sker ved gennemgang af litteratur, historiske kort og øvrigt foreliggende materiale. På dette grundlag udvælges en række by- og landsbymiljøer, som tilsammen karakteriserer kommunen, og som danner grundlag for gennemførelsen af fase 2, feltarbejdet.

Feltarbejdet

Under feltarbejdet kortlægges og registreres de bymiljøer, landsbyer og bebyggelser, der er blevet udvalgt i forundersøgelsen og er karakteriseret som bevaringsværdige sammenhænge. Det er især de arkitektoniske forhold, der iagttages og beskrives, og de forklares tillige med historiske og topografiske iagttagelser, beskrivelser og oplysninger. For Grenaa bys vedkommende, hvor forholdene er mere komplekse, kortlægges og beskrives de bevaringsværdige sammenhænge i tre kategorier: Dominerende træk, Bebyggelsesmønstre og Udsnit og dele. Under feltarbejdet foretages endvidere en registrering af alle bygninger, der er opført før 1940. Desuden fotograferes bygningerne. Registreringsarbejdet er anført systematisk i skemaer, på sammenfattende kort og fotografier. For bygningernes vedkommende er oplysningerne desuden indtastet på EDB. Materialet opbevares i kommunen og i Skov- og Naturstyrelsen.

Kommuneatlasset

Kommuneatlasset er en illustreret sammenfatning af forundersøgelsen og af kortlægnings- og registreringsarbejdet.

I de indledende kapitler beskrives kommunens topografiske, historiske og arkitektoniske hovedtræk. Derefter følger de bevaringsværdige sammenhænge, der behandles ud fra topografiske undersøgelser, historiske analyser og arkitektoniske iagttagelser. I afsnittet beskrives de dominerende landskabelige og bymæssige forhold, karakteristiske bebyggelsesmønstre og udvalgte kvarterer, pladser eller gadestrækninger. Kapitlerne illustreres med tematiske kort, hvor nogle af de vigtigste arkitektoniske kendetegn er vist med signaturer.

I kapitlerne om byggeskik beskrives udvalgte eksempler på velbevarede bebyggelser, huse eller gårde, som viser den lokale arkitektur og byggetradition. I kapitlet om bygningers bevaringsværdier vises bevaringsværdierne af bygninger fra før 1940. En bygnings bevaringsværdi er en sammenfattende vurdering af dens arkitektoniske, kulturhistoriske og miljømæssige betydning, dens originalitet og tilstand. Vurderingerne er under feltarbejdet foretaget efter en ni-trins skala, hvor 1 er højeste værdi, og 9 den laveste. I kommuneatlasset er værdierne af hensyn til overskueligheden vist på en forenklet måde. Bygninger med bevaringsværdien 1-3, 4-6 og 7-9 er således vist med signaturer for henholdsvis høj, middel og lav bevaringsværdi. Det følgende kapitel om Anholt omfatter alle de forhold om øens bebyggelse og landskab m.v., som er medtaget i atlasset, mens det sidste kapitel om bevaringsplanlægning indeholder nogle af følgegruppens synspunkter og anbefalinger til det fremtidige bevaringsarbejde.

Bebyggelse og landskab

Landskabet

Det østlige Djursland er sammensat af mange forskellige landskabsformer, der afspejler egnens geologi og den sidste istids påvirkninger, mens eftertidens landhævninger og menneskenes foretagsomhed har føjet nye kapitler til den fortsatte landskabsforvandling.

I stenalderen var Kolindsund en del af et større havområde, der strakte sig fra Kattegat syd om Grenaa og vestpå til Ryomgård og Auning, hvor havet stod i ét med Randers Fjord. Stenalderhavet opdelte halvøen Djurslands nordlige del i flere øer, medens den sydlige del af Djursland var landfast med det øvrige Jylland. Med eftertidens landhævninger blev hele Djursland et sammenhængende landområde, mens Kolindsund forvandlede til en ferskvandssø.

Med isens tilbagetrækning mod øst og syd strømede smeltevandsfloderne den modsatte vej og delte bakkelandet i store moræneplateauer, som udgør hovedtrækkene i egnens nutidslandskab. Hele Kolindsundområdet, det lavtliggende dalstrøg fra Glatved mod nordvest omkring Hoed Å og Skodå og dalstrøget nordpå omkring Skærvad Å vest for Enslev er alle dannet af smeltevandsstrømme.

Ved Kattegatkysten efterlod isen nogle løsrevne kalkholdige bakkeknuder, adskilt fra det øvrige moræneplateau af lavtliggende forland. Det nordlige bakkedrag med Hammelev og Fornæs samt Havknude og Annebjerg ved sydkysten er de mest markante bakkepartier, mens de flade strækninger omkring bakkedragene og omkring Grenaa er marint forland, dannet af litorinahavet og landhævninger siden stenalderen.

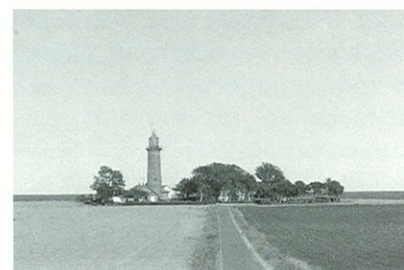
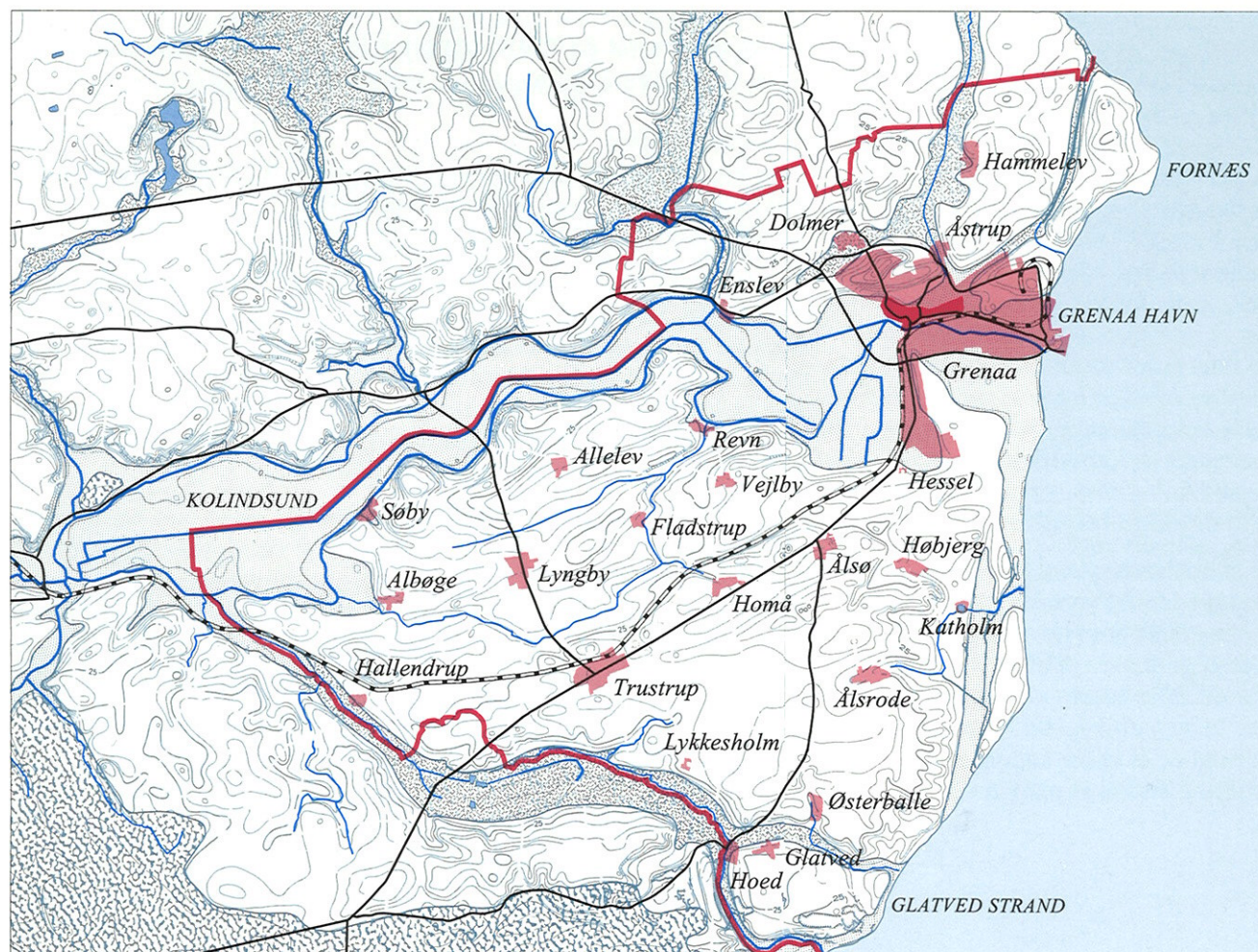
På Hessel Hede syd for Grenaa blev et større område hjemsted for indsander, hvor flyvesandet hærgede i et par århundreder og generede sejladsen gennem Grenåen. Efter sandflugtsbekæmpelse forvandlede

Udsigt fra bakkelandet ud over Kolindsund nord for Fævejle. Navnet Fævejle antyder, at der tidligere var et vadested her, hvor kvæget blev drevet over sundet.

området i 1800-tallet til hede, før området blev tilplantet med fyrretræer, der gav læ for de nye bydele.

Mellem de lavtliggende områder ligger kommunens store moræneplateau, fra Kolindsund i nord til Katholm i øst og Hoed Å og Skodå i sydvest. Et svagt kuperet landskab med lange bakkedrag og med stærk reliefvirkning i Katholm Skov. De større vandløb følger de lavtliggende arealer, mens mindre vandløb strømmer ned i alle retninger fra det store moræneplateau.

Fornæs Fyr med den fremskudte placering på Jyllands østligste punkt. Et vigtigt pejlemærke både søværts og landværts.

Geomorfologisk kort. 1:150.000.

- Bykerne
- Byområde
- Overordnet vejnet
- Jernbane
- Højdekurver, 5 m.
- Kommunegrænse
- Morænelandskab
- Marint forland
- Markant dal
- Klitlandskab

Bebyggelsen

Grenaa by ligger på en mindre banke på det marine forland, som landhævninger siden istiden har tørlagt. Udover Grenaa er det kun landsbyerne Åstrup og Dolmer, der ligger på så lave områder. De øvrige landsbyer ligger alle på moræneplateauerne, dels på skråninger ned mod vandløbene og dels oppe på plateauerne i nærheden af lavninger, hvor der tidligere var enge og moser.

Banken, som blev hjemsted for Grenaa, havde en god strategisk beliggenhed ved indsejlingen til Kolindsund, og grundens beskaffenhed talte også med. En bybanke med sydskråning ned mod åløbet var et godt sted for en stationær handelsplads, hvor skibene tilmed kunne ankre op for vinteren og søge læ, når stormen rasede over Kattegat.

På morænelandet er der stor variation i landsbyernes lokalisering, selv om landsbyplaceringerne følger århundredgamle traditioner for bosætning. En del af landsbyerne er randbyer, placeret ved større vandløb og engdrag, som leverede græs og hø til husdyrene, der var grundlaget for opdyrkningen af agerjorden. Hammelev, Dolmer, Åstrup, Albøge, Hallendrup og Hoed har alle en karakteristisk beliggenhed på bakke-skråninger ned mod større engdrag og med agerjorden inden for rækkevidde.

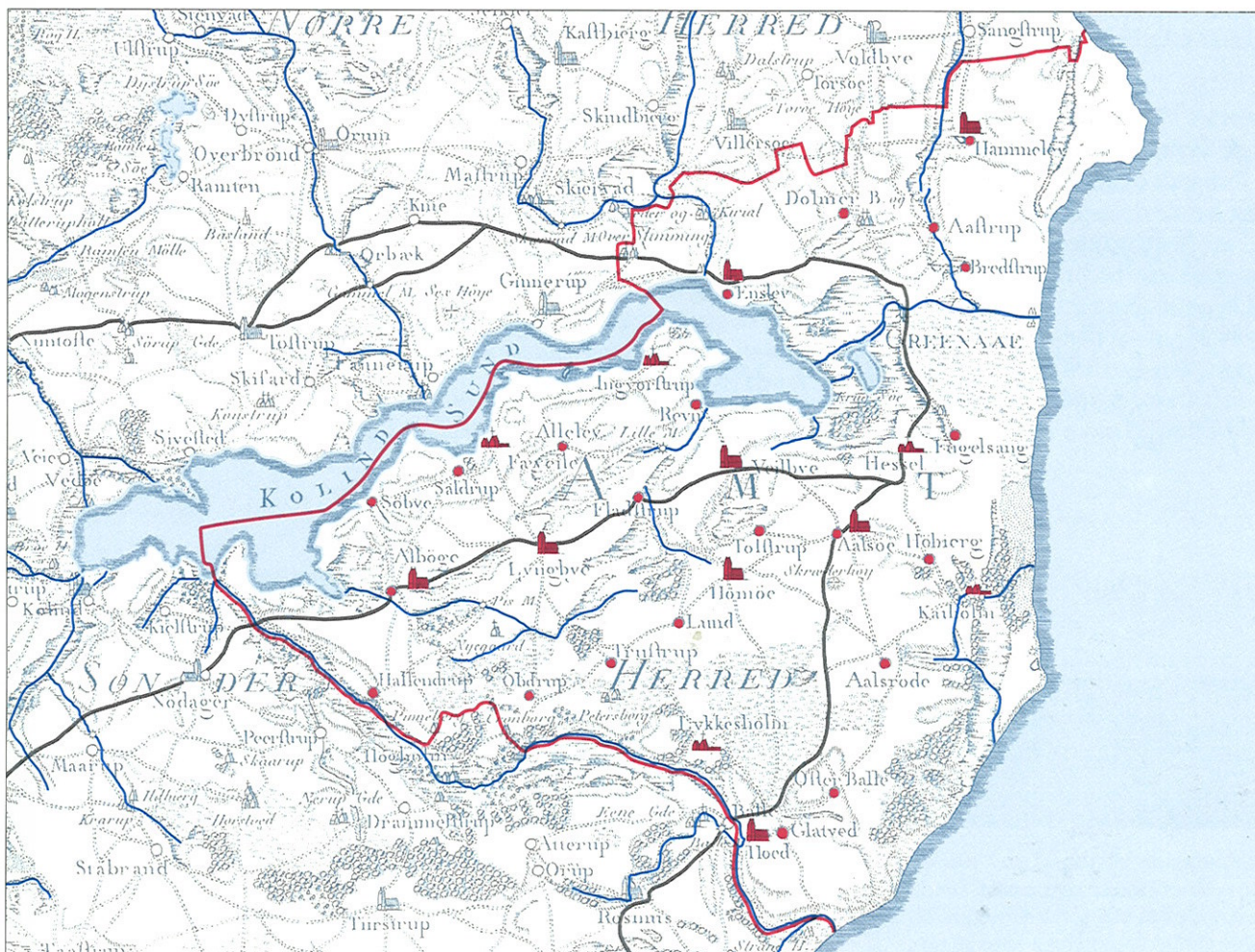
Fladstrup, Homå, Ålsrode og Østerballe kan karakteriseres som dalbyer eller dalkantsbyer efter deres beliggenhed i bunden eller på randen af mindre dalstrøg ved vandløb og engdrag. Enslev, Revn og Søby er ligeledes randbyer på skråninger af morænebakkerne, Kolindsunds tidligere søbred, hvor fiskeri og rørskår supplerede kvægholdet og jordbruget, før udtørringen af Kolindsund ændrede deres status til indlandsbyer.

De øvrige landsbyer, Allelev, Lyngby, Vejlby, Trustrup, Ålsø og Højbjerg, ligger alle oppe på moræneplateauet omgivet af agerjord på alle sider. Også her var det småkuperede moræneplateau præget af fugtige

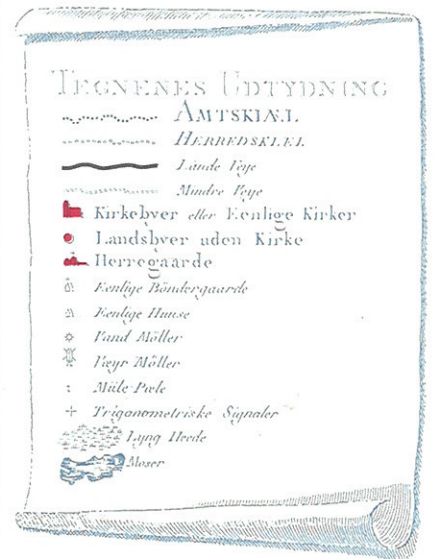
Parti fra Gammelå i den øvre del af Kolindsund med Grenaa og kirken på den hævede bybanke i baggrunden.

lavninger med enge og moser, før dræningen blev udbredt i forrige århundrede. Bortset fra de dårligste jorder, hvor dyrkning tidligere var omsonst, blev de ældre landsbyer og større enestegårde placeret så tæt på morænelandet, at al dyrkbar jord lå inden for overkommelig afstand. Og dette mønster af tætliggende landsbyer har været så rodfæstet, at der ikke er levnet plads til en eneste ny by på egnen i de seneste mange århundreder. Enkelte steder på udmarkerne mellem landsbyerne blev der dog plads til kolonier af mindre gårde og husmandsbrug, efterhånden som grundforbedringsmetoderne udvikledes i forrige århundrede. Sønder Homå, Robstrup og Kærby er eksempler på nye kolonier af spredte bebyggelser, der dannede deres egne samfund med skole, selv om de ikke havde landsbyens kendetegn.

Kortet viser udstrækningen af Kolindsund i slutningen af 1700-tallet, d.v.s. før udtørringen. Kortet viser ligeledes de store lyngheder, bl.a. syd for Grenaa by og Homå Hede. Kommunegrænsen idag er markeret med rødt.

Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort, tegnet af O. Warberg, 1789. 1:150.000.

Landskabsforvandlinger

For århundreder tilbage var hele landet skovdækket, men med opdyrking og træhugst til brændsel og husbygning svandt skovene langsomt ind op gennem middelalderen, og træfattigdommen prægede fortsat landet helt frem til begyndelsen af 1800-tallet. På Grenaaegnen var der på denne tid endnu en del skove ved Katholm og enkelte andre steder, især i den sydlige del af kommunen. Men ellers mødte synet et øde og åbent land, mens bebyggelserne næsten udelukkende var koncentreret til landsbyerne. Endnu i dag udgør skovene omkring Katholm grundstammen af egnens skove, mens landskabet fortsat opleves som et forholdsvis åbent landskab. Selv om levende hegn efterhånden begyndte at dukke op på landet fra 1890'erne, er det næsten kun i den nordlige del af kommunen, nord for Kolindsund og Grenaa, der findes strukturgivende hegnsbeplantninger i større omfang.

Undergrunden på Grenaaegnen er kalkholdig og ligger flere steder lettilgængelig lige under jordens overflade og ved de stejle kystskrænter. Det stigende behov for kalk til byggeriet op gennem 1800-tallet var indledningen til en mere målrettet udnyttelse af kalkforekomsterne.

Ved Glatved Strand findes egnens største kalkbrud. Det var saltholmskalk, som isen i sin tid havde efterladt, og som fra 1840'erne blev genstand for systematisk brydning. Mens kalken blev udskibet via Glatved Strand, bredte udgravningerne sig ind i kystlandskabet. De stejle kystklinter, der i dag ses ved Glatved Strand, er ikke naturskabte, men kunstige klinter fra kalkbrydning på forlandet. Vest for Glatved Strand fortsatte brydningen langt ind i landet og efterlod store og små kratere i landskabet. Da kalken ikke mere var interessant, fortsatte råstofvindingen, men nu efter grus, som stadig hentes i brudene.

I nyere tid er de efterladte grave ved Glatved Strand blevet deponi for affaldsprodukter fra kraftværkerne. Mens udvindingen fortsætter, retableres de gamle grave med tonsvis af flyveaske og dækkende jordlag i overensstemmelse med en ny landskabsplan. De gamle udskibningsbroer er udskiftet med nye store betonbrohoveder på dybt vand, så store skibe kan lægge til, mens stålgiitterkonstruktionerne med transportbåndene bryder kimingen og spejler sig i bølgen blå. - Endnu en epoke i udviklingen har sat sig voldsomme spor i kystlandskabet.

Nord for Grenaa Havn og ved Kirial har udnyttelsen af kalkforekomster ligeledes ført til et nyt landskabsbillede. Mellem havnen og Ålebucht blev der udlagt tipvognsspor, og den ældre kalkholdige kystklint blev nedbrudt og transporteret væk. I Kirial står efterladte grave tilbage som et minde om rullestenskalken her.

Udviklingen af samfærdselen har ligeledes været et markant strukturgivende element i landskabet. Det lokale vejnet på landet i dag følger i hovedtrækkene det ældre vejnet, som forbandt byerne for et par århundreder siden. Indtil midten af 1800-tallet havde det ældre vejnet ydmygt indpasset sig i terrænet og fulgt naturgivne hegn og skel. Men de gamle jordveje og deres slyngede forløb var ikke just befordrende for samfærdselen. Det førte i 1850'erne til anlæggelse af en ny overordnet lige vej fra Hessel til Høgholm og videre vestpå, mens den nye Randersvej i 1870'erne blev ført fra Grenaa og nord om Enslev. Herefter lå det overordnede vejnet i hovedtrækkene fast frem til 1950'erne, hvor de store omfartsveje omkring Grenaa begyndte at trække markante spor i landskabet.

Råstofvindingerne ved Glatved Strand, hvor store brud med stejle gravskrænter og bjerge af sten og grus præger landskabsbilledet.

Typisk landskabsbillede på det bølgede bakkelandskab med smukt placeret husmandsbrug øst for Allelev.

Transportkonstruktionerne ved Glatved Strand, hvor pramme tidligere sejlede kalken ud til skibene.

Kolindsunds Midtkanal, som rationelt og retlinet skærer sig gennem sundet.

Levende hegn af røn, som tegner landskabet ved Hammelev.

Hulvejen fra Højbjerg til Katholm giver dramatisk oplevelse af landskabsrelieffet.

Kolindsund

Det var udenbys pionerer og pengemænd, der i 1870'erne planlagde og gennemførte udtørringen af den 1-3 km brede ferskvandssø, som er resterne af et gammelt stenalderhav. I første omgang omfattede planen alene udtørringen af den vestlige brede del af søen. Men forsøgene på at anlægge en dæmning tværs over søen måtte opgives, da fyldet forsvandt i den bløde søbund. Derefter blev projektet udvidet til at omfatte udtørring af hele søen på én gang, et areal på 2400 ha. Langs søbredderne og den gamle stenalderkyst, hvor bunden var bæredygtig, blev der anlagt dæmninger og højtliggende kanaler.

Ved Fannerupgård, som var hovedsæde for projektet, blev der etableret pumpestation, så vandet fra søen kunne pumpes op i Nordkanalen, mens en supplerende pumpestation, Østre Maskine, i 1876 blev opført ved Revn ved Sydkanalen. Da søen var tømt for vand, gravedes midterkanalen ned i søbunden, så vandet fra markerne via de mange hoved- og sidegrøfter kunne ledes ud i midterkanalen og derfra via indløbskanaler pumpes op i den 48 km lange højtliggende ringkanal, der førte vandet videre i åløbet syd for Grenaa til Kattegat.

Efter udtørringen lå Kolindsunds jorder under den normale nulvandstand. Jorden synker stadig som følge af dyndbundens mineralisering og ligger i dag nogle steder mere end 2 m under havets overflade. Udtørringen blev et slidsomt arbejde, forsinket af dæmningsbrud, oversvømmelser og sammenskrivning af grøfterne, mens trætrillebøren sank i, og dyndskoene klæbede til den bløde søbund. Med udtørringsarbejdet fulgte en hundredtallig skare af sundbørster, der prægede egnen for en periode.

I første omgang førte landindvindingen ikke til nye bebyggelser, men medførte i stedet indgreb i de landsbyer og randgårde, der lå omkring søen. Allelev, Revn og Søby, som hidtil havde været kystbyer på søvendte skråninger, var med et slag blevet indlandsbyer, og de aktiviteter, der var udsprunget af livet ved søen, forsvandt med. Søfiskeri, fragt- og personsejlad, der havde givet udkomme til nogle familier, samt sølivets herligheder, hørte fortiden til. Søbredden, som havde været et af landsbyernes vigtigste landskabelige kendemærker, var nu afløst af en afskærende kanal og dæmning. Randgårdene, som havde afgivet arealer ved søbredden og rettigheder til rørskeer, havde for de flestes vedkommende fået kompensation i form af nye fenner på det indvundne land.

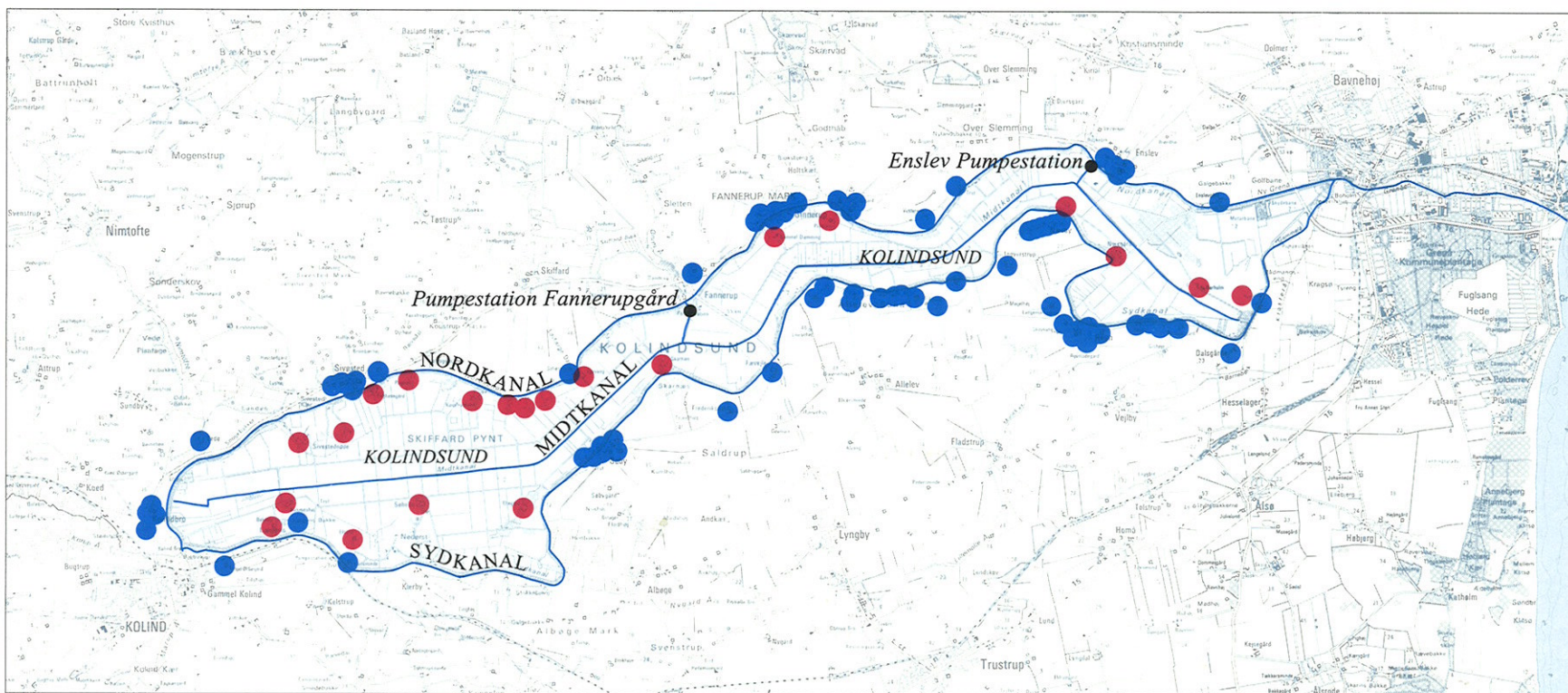

Indløbskanalen til pumpestationen ved Enslev. En arkitektonisk og landskabelig manifestation af kulturlandskabet efter forvandling.

Med kanalerne og de mange afvandingsgrøfter, der opdeltte markerne i fenner, var der dannet en ny markant arealstruktur.

Bortforpagtningen og udlejningen af det indvundne land gav ikke det forventede økonomiske udbytte. I 1880'erne gik selskabet bag udtørringen derfor i gang med at opføre og drive en række nye gårde, og det blev begyndelsen til en ny byggeskik i form af en ny type af store såkaldte sundgårde, beregnet på kvægløst landbrug. Den tidligere søbund af brundynd var særdeles frugtbar og velegnet til planteavl, især rapgræs, mens de kystnære arealer med blådynd var mindre givtige.

Sundgårdene blev opført i periferien af sundlandet på gamle strandvolde, som endnu i dag viser sig som svage forhøjninger i det flade land, mens planteavlens førte til opførelsen af store ladebygninger, fortrinsvis trælader, der kunne rumme de store planteafgrøder. I første omgang gav den frugtbare sundjord ikke det store økonomiske udbytte. Det var først fra slutningen af 1930'erne frem til 1960'erne, at specialafgrøderne førte til en velstand blandt sundgårdene, som ikke fandtes tilsvarende blandt de traditionelle landbrug med dyrehold.

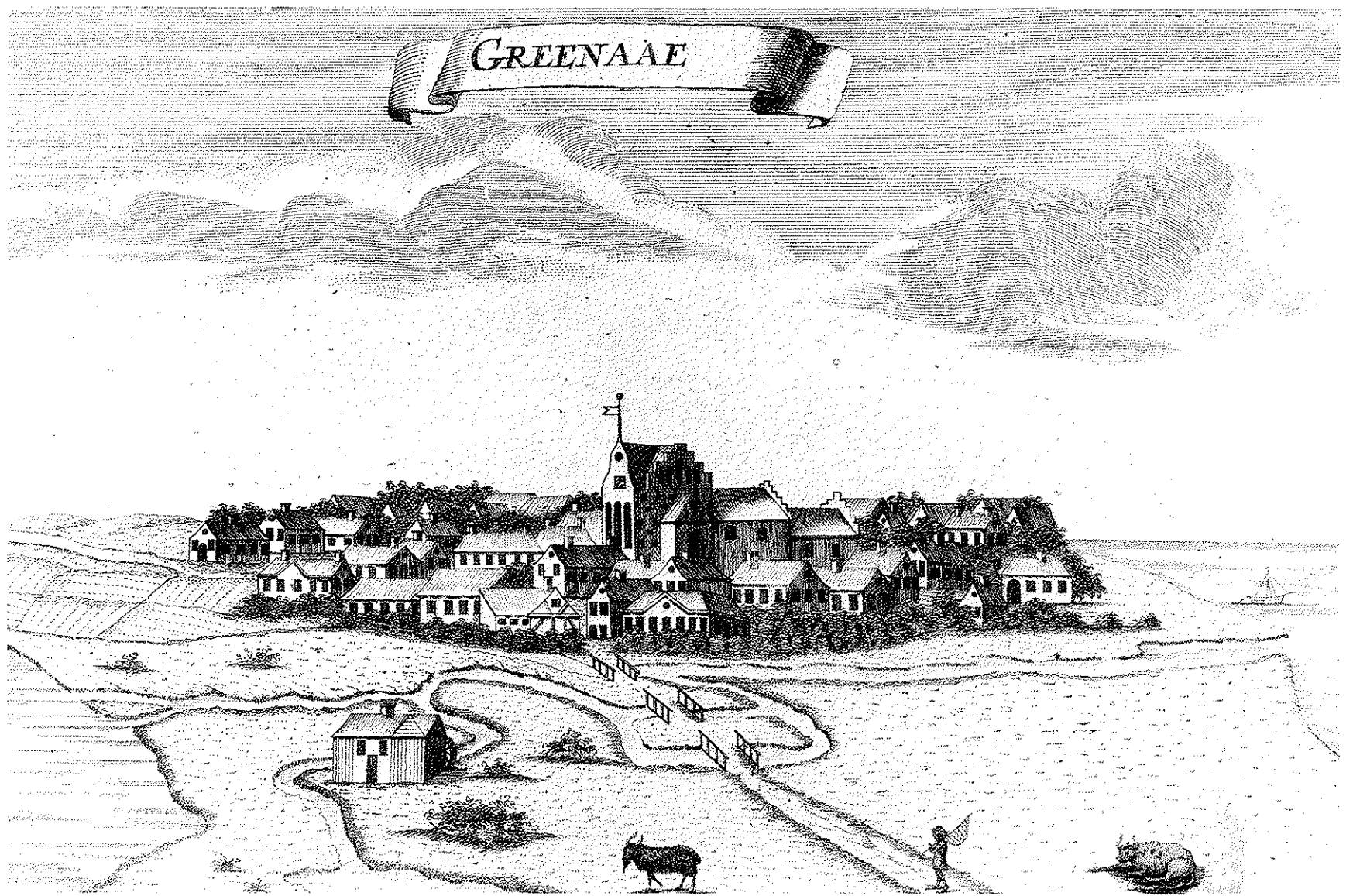

Kolindsund, 1899. 1:100.000.

● Sundgårde, opført som resultat af selve afvandingen.

● Randgårde, brug, der før afvandingen havde eng og rørskeerarealer op til søen og fik tildelt tillægsjord i Kolindsund efter udtørringen.

Byhistoriske hovedtræk

Erik Pontoppidans prospekt fra Danske Atlas viser byen i 1767, set fra syd. En af de få ældre skildringer, der kan give et indtryk af middelalderbyens karakter. Det var en koncentreret bydannelse med klare bygrænser, og med de øde omgivelser

fås et godt indtryk af den hævede bybanke, som byen blev anlagt på.
Foto: Det Kongelige Bibliotek, København.

Middelalderbyen

Med de begrænsede forekomster af ældre kulturlag i Grenaa er det ikke muligt at foretage en præcis aldersdatering af byen, men en række historiske kilder, bykernens plan og kirkens placering giver et fingerpeg om byens omtrentlige alder og byplanens opståen.

En by ved Grenåen menes omtalt første gang af Snorre Sturlasson i Magnus Erlingssons saga fra omkring 1200, hvor nordmændene efter en træfning i Dyrså 1165 mellem den norske konge Erling Skakke og Valdemar den Store plyndrede de danske skibe og *byen*. Dyrså var vandløbet mellem Kattegat og Kolindsund, det senere mere beskedne Grenåen, og omtalen bekræfter, at der har været en by her et sted ved åen, men det er usikkert, om den omtalte by er oprindelsen til det nuværende Grenaa eller måske en forgænger i form af en landsby lidt længere mod nord.

I Kong Valdemars Jordebog optræder navnet Grindhøgh på en liste fra 1240 over pantsat eller udlagt gods. Der er næppe tvivl om, at Grindhøgh er en tidligere betegnelse for Grenaa, men byens lokalisering er endnu ukendt. De historiske kilder nævner også en kongsgård i området, men heller ikke den har kunnet stedfæstes, omend en toft syd for Vestergade, kaldet Kongsgårdens Toft, og fundet af middelalderlige bygningsrester i Vestergade 8 kunne tyde på, at kongsgården har ligget her. Et stort møntfund i Ågade, formodentligt nedgravet kort før 1234, sættes ligeledes i forbindelse med en kongsgård i byen.

Det såkaldte Jens Vitte-brev, trykt i Danmarks Riges Breve fra 1941, sandsynliggør, at Grenaa var købstad i hvert fald i slutningen af 1200-tallet, idet Jens Vitte er anført som borger i Grenaa, den ældst kendte. Og omstændighederne i øvrigt peger på, at Grenaa må have været en købstad på det pågældende tidspunkt.

De ældste byprivilegier er gået tabt, men det ældst kendte bysegl fra omkring 1300 og privilegiebreve fra 1440 og 1445 samt byplanens form peger på en ældre købstad formodentligt fra overgangen til 1200-årene. Som de fleste andre danske købstæder, der er opstået i den store bybygningstid omkring 1050-1225, var Grenaa anlagt på et sted, der lå velegnet for handel. En sejlbar handelsplads for et opland, der dækkede Jyllands østligste halvø, kunne næppe finde en bedre placering end banken med en sydvendt skråning her nord for indsejlingen til Kolindsund og i tilpas afstand fra det åbne hav.

På det højeste sted på denne banke ligger middelalderbyens mest dominerende bygningsværk, Skt. Gertruds Kirke, som menes at have sin oprindelse fra slutningen af 1300-tallet som købstadsbyens sognekirke. Bykernens plan og kirkens placering sammenholdt med stedets topografi følger næsten entydigt det mønster, som kendetegner købstæderne fra 1100-1200-tallet, bortset fra de købstæder, hvor særlige topografiske forhold havde forårsaget en fravigelse.

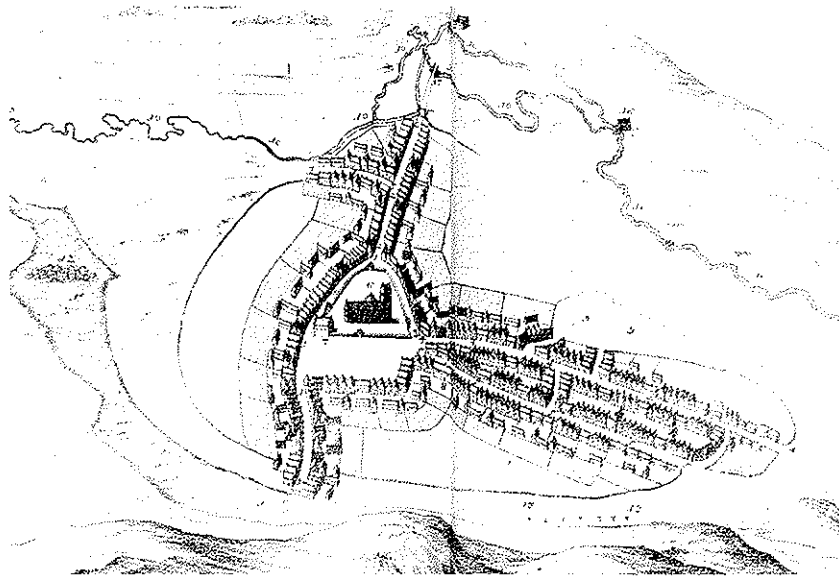
Kirkens magt udtrykt ved kirkebygningens placering på bygrundens højeste sted, retningen af byens hovedgade samt gadens udmunding ved kirken, er grundlæggende fællestræk i købstædernes byplaner fra denne periode, og det peger endvidere på en samtidighed mellem kirkeplacering og byplanens udformning. Det må derfor formodes, at Skt. Gertruds Kirke har haft en forgænger på Torvet, selvom sporene fra en tidlig middelalderlig kirke mangler. Uden en middelalderlig kirke på Torvet har byens plan ingen mening.

Byens plan med Storegade som livsnerve følger bakkedragets krumme grænse mod sydvest, hvor grundene på syd- og solsiden, som tilmed er en sydskråning, var favoriseret. Det var da også her, nogle af byens store ejendomme og senere byens betydningsfulde institutioner blev placeret. Lillegade og stræderne mellem Storegade og Lillegade, der er udspaltet som baggade fra Storegade, er ligeledes karakteristiske træk fra middelalderetiden. Byen voksede ved udspaltning af nye parallelle baggader, hvorved afstanden til byens center forblev overkommelig.

Byens vigtigste hovedindgang, Vesterport, lå ved vejen til Nørre Herred, som var byens største opland med mange store tætliggende landsbyer, mens den sydlige indgang via Søndergade var mindre betydende, omend Sønderport også blev benyttet af de sejlende, der lagde til i åhavnen syd for Kannikegade, og af færdselen fra det strandstræde, der førte ud til åens udmunding ved kysten.

1500-1800

I de følgende tre århundreder skete der ikke væsentlige ændringer i byens plan. Enkelte nye gader begyndte dog at vise sig, men det var stadig middelalderens byplan, der tegner byen i denne periode. Opgangstiderne i det første århundrede efter reformationen blev i 1600-tallet afløst af sandflugt, krige, pest og bybrande, der satte udviklingen i stå. I begyndelsen af 1600-tallet blev byen hjemsogt af en voldsom sandflugt, der næsten lukkede Grenåen og hindrede sejladsen til byen for en periode, og i 1626 og 1649 lagde brande store dele af byen øde.

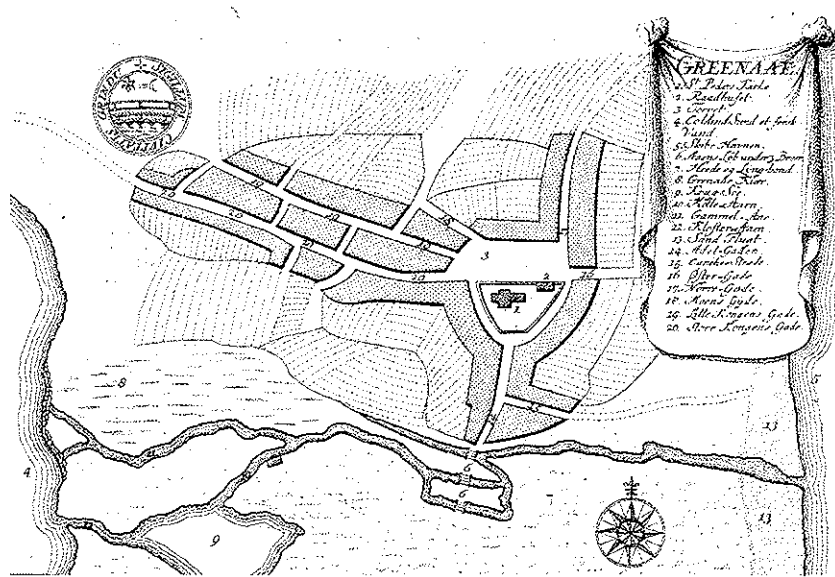
Peder Hansen Resens Atlas Danicus, ca. 1668. Grenaa set fra nord. Byens struktur og gadenet i slutningen af middelalderen svarer formodentligt meget godt til dette senere bykort. Kirken med kirkegård og torvet nord for, Storegade, tidligere kaldet Store Kongens Gade, baggaden Lillegade, tidligere Lille Kongens Gade, de forbindende stræder, samt Søndergade og Nørregade, var alle kendt i middelalderen, og de udgør også grundstrukturen i bykernen i dag. Foto: Det Kongelige Bibliotek, København.

I 1626 var det ejendomme i den midterste og vestlige del af byen, det gik ud over, og i 1649 nedbrændte kirken og mange ejendomme i den østlige bydel. Under disse kummerlige forhold skulle der gå mere end 50 år, før de sidste brandtomter i Østergade igen blev til byggegrunde. Kirken blev genopført, men senere hårdhændede istandsættelser og tilbygninger har udsløjet alle karakteristiske spor fra ældre tid.

I 1713 havde byen omkring 600 indbyggere. Størstedelen var beskæftiget med købmændskab, såsom avlsbrug, skibsfart og ølhandel, mens en femtedel var beskæftiget med håndværk. Byen bestod af 87 gårde og 69 huse, heraf 7 bygninger i to etager. Ellers var det tætliggende etetages stråtagsbygninger, opført efter 1600-tallets brande, der tegnede byen. I 1750 og 1751 vendte ulykkerne tilbage, idet store bybrande lagde en tredjedel af byens 150 ejendomme i ruiner. Med de mange brande og ødelæggelser forsvandt også byens ældre huse. Og det er huse, der blev opført efter disse brande i sidste halvdel af 1700-tallet, som i dag er byens ældste. Husene blev opført på de gamle huses pladser langs de ældre gader. Man holdt sig stadig inden for det middelalderlige byområde, hvor acciseboderne ved byportene, Vesterport, Sønderport, Nørreport og Bredstrupport, var med til at hævde købstadsretighederne ved indgangene fra oplandet.

I midten af middelalderen, hvor man endnu kunne sejle ind i Kolind-sund, lå byens skibshavn i selve Grenåen, formodentligt mellem Sønderport og Bredstrupport ved Østergade, hvor fund af ældre træbolværk tyder på en tidlig åhavn. Men faldende vandstand og tilbagevendende sandflugter vanskeliggjorde sejladsen. Omkring år 1600 var der etableret en skibshavn med pæleværker ude i åmundingen, men nye stormfloder ødelagde havnen og hindrede sejlads, hvilket var katastrofalt for handelen. Skibsfart var en væsentlig del af byens erhverv, og der var en jævn trafik med brænde, korn, malt og fedevare til København og Norge, hvor jern og trælast var de vigtigste returvarer.

Nogle nye gader begyndte at finde deres form i denne periode. Østergade skilte sig ud som ny gade. Og med nogle huse omkring det tidligere strandstræde var Kannikegade ved at tegne sig i byens sydøstlige udkant. Mogensgyde, den nuværende Mogensgade, begyndte ligeledes at få gadekarakter i samme periode.

Erik Pontoppidans Danske Atlas viser byen i 1767, set fra syd. Byplanen er næsten uændret i forhold til Resens kort hundrede år tidligere, bortset fra begyndelsen af Østergade, der ses på Torvets østside. Kortet viser ligeledes de tre grene på Grenåen syd for byen, der opstod i 1633 som følge af store vandtilstrømninger fra Kolindsund. Foto: Det Kongelige Bibliotek, København.

1800-1900

Siden renæssancen havde byen næsten stået stille, og først omkring 1830 nåede antallet af ejendomme igen op på niveauet fra midten af 1600-tallet. I 1805-08 stod den kendte bygmester Just Møller for opførelsen af det nye rådhus på Torvets nordside, og dermed var en langvarig torveomdannelse indledt. I 1822 var en ny kirkegård nord for Nørreport klar til brug, og begravelserne på kirkegården på Torvet hørte op. Senere fjernedes det gamle rådhus, kirkegårdsmuren og sprøjtehuset, hvorefter kirken residerede alene på byens vigtigste plads, og handelen fik mere plads.

I begyndelsen af 1800-tallet lå Grenaa og nærmeste omegn hen i fuldkommen skovløse omgivelser, men ivrige borgere planlagde nye bynære beplantninger. Det førte i 1842 til anlæggelse af "Plantagen" ved Randersvej lige uden for stenbroen. Snart efter blev "Anlægget" etableret og anvendt til sommerforlystelser. Anlægget blev senere udvidet flere gange mod syd ned på det gamle fælleskær ved Grenåen og lagde grunden til byens grønne profil.

I midten af 1800-tallet havde byen samlet kræfterne igen og rustede sig til de store samfundsreformer, der var på vej. I 1849 flyttede skolen til nye bygninger i Vestergade, byens solside. Butikkerne bredte sig omkring Torvet, mens kreaturmarkedet holdt til på Nytorv i byens nordlige udkant. Efter krigen i 1864 var en ny opgangsperiode på vej, og der var igen mod på byggeri. Byens første "virkelige" hotel, Hotel Dagmar, fik en fornem placering ved byens sydlige indgang. Og længere oppe på Torvet blev den hvidkalkede landsbyagtige kirke ombygget til uigenkendelighed af arkitekt V. Th. Walther, kongelig bygningsinspektør for Jylland og den første akademisk uddannede arkitekt, der virkede i byen. Med nye facader i røde munkesten, kamtakkede gavle, sideskib, tårn og spir blev kirken symbol på købstadens fremgangstid og storformat.

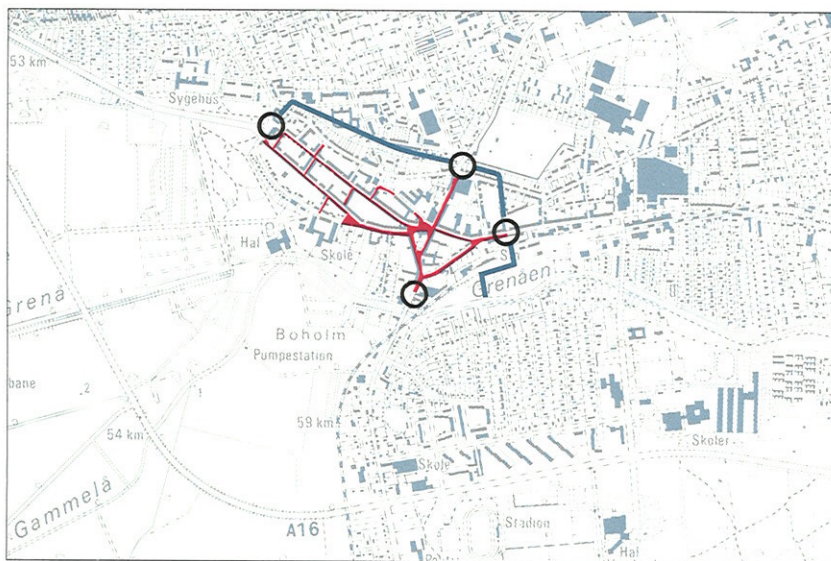
Byen var ved at sige farvel til middelalderens landlige præg. I 1870'erne forsvandt kvægdriksen fra gaderne, og nye toetages forretningsbygninger med store ruder blev opført på Storegades sydside. Perioden med bindingsværksidyl var ovre. Store statelige fleretages grundmurede byejeendomme skød op i gadebilledet.

Alléen i Anlægget, som var den gamle indfaldsvej til Vesterport.

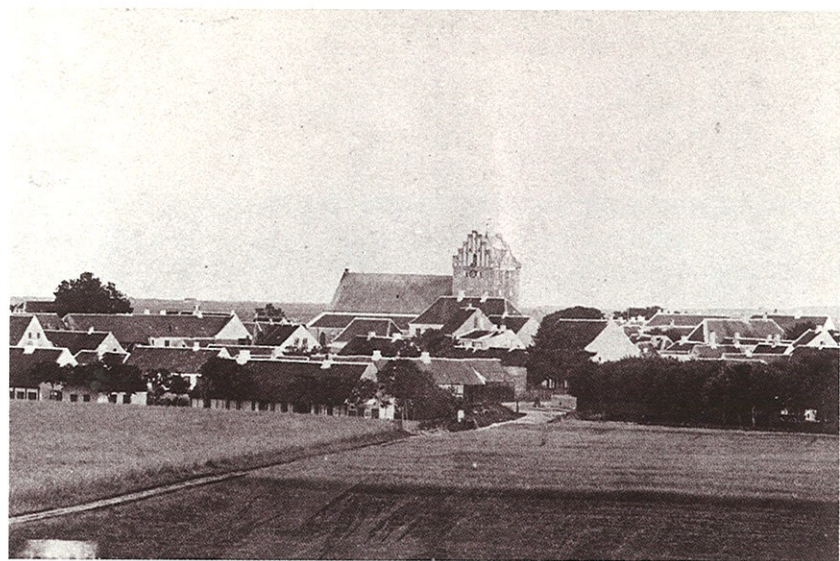

Markedsgade, der var baggade til Lillegade, før den fandt sin form i 1800-tallet.

Gadenettet omkring 1802. 1:25.000.

— Gade — Byvold ○ Byport

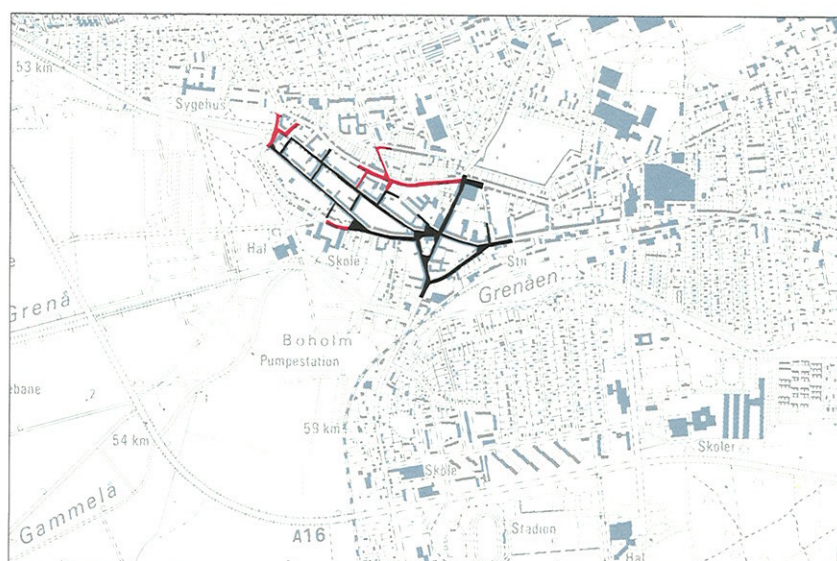

Grenaa by set fra bakken nord for byen o. 1865, før kirken blev ombygget til det nuværende udseende. Foran kirken ses det gamle rådhus med de to hvide skorstene, som var det næsthøjeste hus på dette tidspunkt. Foto: Udlånt af Grenaa Egnarkiv.

1870'erne var i det hele taget opsvingets tid for byen. Arbejdet med Kolindsunds udtørring, anlæggelse af jernbanen til Randers og Århus og en ny stor havn gav omsætning. Arbejdskraften strømmede til egnen, og de sidste ledige værelser blev beboet.

Med åbningen af jernbanen i 1876 og opførelse af stationen sydøst for Kannikegade var engarealerne syd for Kannikegade blevet indlemmet til byens vækstområde. Opførelsen af et epidemisygehus i 1889, amtsygehus i 1901 og Grenaa Dampværeri i 1893 ved Østerbrogade, var andre tegn på, at byudviklingen var ved at tage retning mod havnen.

Men også mod nord var byomdannelsen igang. Her havde den brede Markedsgade i løbet af 1800-årene fundet sin form som bygade og grænse mellem den indre by og de kommende forstadsbebyggelser. Slutningen af 1800-tallet var også tiden, hvor der blev iværksat initiativer på det kulturelle, filantropiske og sociale område. På Vestervej blev oprettet både asyl og menighedshjem, mens kommunen opførte en ny 6-klasset skolebygning i Vestergade som en konkurrent til den private realskole i Lillegade. På Vestervej stod Grenaa Haandværkerforening i 1883 bag opførelsen af et nyt toetages alderdomshjem samt Teknisk Skole fra 1891, mens et arbejderhjem, Mommens Stiftelse, kom til i 1894, opkaldt efter byens velgørende købmand J. C. Momme. Opsvinget viste sig også i indbyggertallet, der fra 1870 til 1900 steg fra 1923 til 3257 indbyggere.

Gadenettet omkring 1858. 1:25.000.

— Ældre gade — Ny gade

1900-1940

Omkring 1900 blev grunden lagt til byens vækst mod øst. Det var Grenaa Dampvæveri, som fra en beskedne start i 1893 voksede til landet største tekstilfabrik og forvandlede det ufrugtbare Østerfælled til en ny bydel. I 1904 fik væveriet følgeskab af Grenaa Andels-Svineslagteri, og dermed havde den første industrialisme fået sit eget kvarter. I 1912 blev Bredgade anlagt, så der nu var forbindelse bag om byen til dampvæveriet, og samtidig opførtes dobbelthuse og boligejendomme mellem industribyen og købstadsbyen. Byens nye arbejderkvarter var ved at tage form.

Østerbrogade og Havnevej var ledetråden for den østlige byudvikling og bindeled mellem købstadsbyen og den nye havneby ved Kattegat, som langt op i dette århundrede levede som to adskilte bysamfund med begrænset samkvem. Endnu i 1920'erne var den midterste trediedel af Havnevej ubebygget, og området ved havnen var næsten udelukkende beboet af fiskere og arbejdere, mens borgerskabet stadigt holdt til i købstadsbyen eller passerede forbi i den hestetrukne kapervogn, der havde fast rutefart mellem de to byer fra 1902-21.

Med åbningen af Vestbanegården og Gjerrildbanen i 1917 var Markedsgades nordside næsten udbygget. I 1936 blev der opført et nyt rådhus på Nytorv, og dermed var den ældre markedsplads ved at genvinde sin rolle som det vigtigste mødested uden for bykernen.

Indtil 1920 var Baunhøj endnu en jomfruelig bakke, hvor Baunhøj Mølle residerede alene på toppen som vartegn for søfarende og landevejstrafikanter. Men da der efterhånden blev trangt i den ældre bydel rettedes opmærksomheden på den store bakke, der lå tæt ved byen og havde en sydvendt skråning, der mangefold overgik købstadsbyens solside. Efter kommunens køb af møllen i 1925 og regulering af Bavnehøjvej begyndte villaerne og kolonihaverne at indfinde sig omkring den snorlige vej, der tangerede møllen på bakketoppen, mens amtssygehuset fra 1922 og de senere fleretages boligejendomme introducerede de store bygningskropper ved bakkefoden.

Baunhøj Mølle, som er vartegn for bydelen Baunhøj.

Vestervej, som er en af de brede veje, der har udspaltet sig i nyere tid i periferien af middelalderbyen.

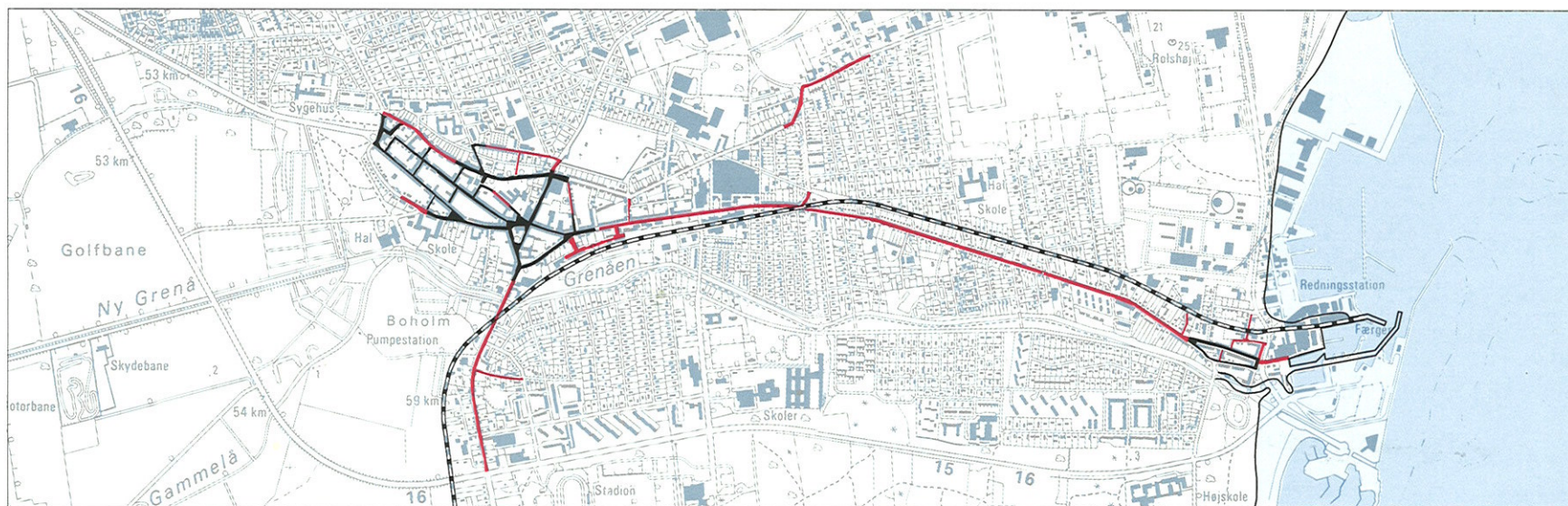

Grenåen med rekreative grønne omgivelser, der vidner om det nye natursyn, der dukkede op med funktionalismen i 1930'erne, hvorefter de grønne områder først og fremmest var til rekreation og ophold.

Den første halvdel af dette århundrede var også tiden, hvor friluftsbadningens herligheder blev "opdaget" af menigmand. I 1914 var badehotellet på havnen klar til at modtage de tilrejsende badeturister, mens andre holdt til i primitive badehytter på stranden og i klitterne. I 1931 startede statsbanernes søndagsbadetog fra Århus til Grenaa. Med disse "blå tog" var masseturismens årti begyndt, og befolkningen fra de store byer, Randers og Århus, strømmede ud til kysten ved Grenaa på de store badedage.

Omkring 1920 dukkede de første kolonihaver op, så den voksende fritid og "lediggang" kunne nyttiggøres. De første haver blev anlagt i Skovly lige nord for Kærvej, og på skråningen øst for Bavnehøjvej udlejede kommunen i 1924 jordlodder til nyttehaver. Tuekæret ved Hørskætteriet og Lergraven blev kaldt hønsebyer, hvor fjerkræhold og årle hanegal var tilladt.

Fra slutningen af 1920'erne og få år frem opførtes rækken af klit-sommerhuse med havudsigt fra hævede terrasser ved Sønderstrand. Mens det bedre borgerskab fra blandt andet Grenaa og Randers satte sig på denne første parket, måtte efterfølgerne tage til takke med næste generation sommerhuse uden udsigt, som i de følgende år skød op på det flade bagland ind mod heden.

Gadenettet omkring 1904. 1:25.000.

— Kystlinie — Ældre gade — Ny gade - - - Jernbane

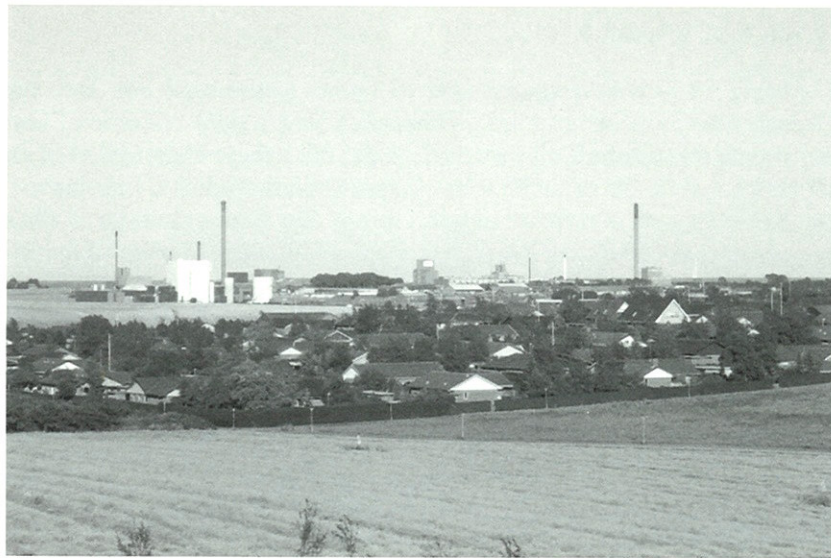
Efter 1940

Efter 1940'erne bredte byen sig i alle retninger, bortset fra området mod sydvest, hvor byens anlæg og fugtige engområder ud mod Kolindsund hindrede videre byudvikling. Mod nord var det især Baunhøjs sydskråning, der lagde byggegrunde til de større villaer, mens de mindre ambitiøse enfamiliehuse indfandt sig i områderne nord og syd for Havnevej.

Udbygningen fortsatte ligeledes omkring Østerbrogade og Havnevej, mens Århusvejs karakter som byens vigtigste indfaldsvej med blandet facadebygelse begyndte at tegne sig. Med udbygningen, omkring Sønder Allé og området syd for, var der taget hul på den langstrakte bydel på åens sydside, hjulpet på vej af de første storvillaer med havudsigt ved Kystvej i den anden ende. Længere nede langs kysten fortsatte udbygningen af sommerhusområdet, som i begyndelsen af 1950'erne var nået helt ind til Lyngvej.

I 1940'erne var mange nye kolonihaver på vej i byens periferi. Det var især store haver, der blev udstykket med henblik på senere anvendelse som parcelhusgrunde. For den mere velstillede lønarbejder var parcelhuset ikke længere et uopnåeligt mål. Talrige nye haveforeninger blev stiftet i 1940'erne, mens de ældre haveforeninger fortsatte deres udbygning i byens sydvestlige udkant. I dag udgør de ca. 500 haver med deres bynære beliggenhed et væsentligt rekreativt element i byens grønne profil.

I 1950'erne slog Lynggårdens store etageboligblokke nye dimensioner an syd for åen, før Ringvejen i 1958 begyndte at sende en strøm af pulserende færgetrafik forbi det nye vækstområde. Andre hustyper blev

Nutidens nye storindustriprofil over tagene på et parcelhusområde, set fra Baunhøj mod øst.

også forsøgt. Ved N. P. Josiassens Vej blev den lange ingeniørtegnede rækkehusblok med høj kælder og foranliggende trapper døbt "Gelænderstrasse". I området ved N. P. Josiassens Vej opførtes i de følgende år et fagklasses gymnasium, bibliotek og handelsskole, der sammen med idrætsfaciliteterne ved Stadion danner et nyt tyngdepunkt i byen.

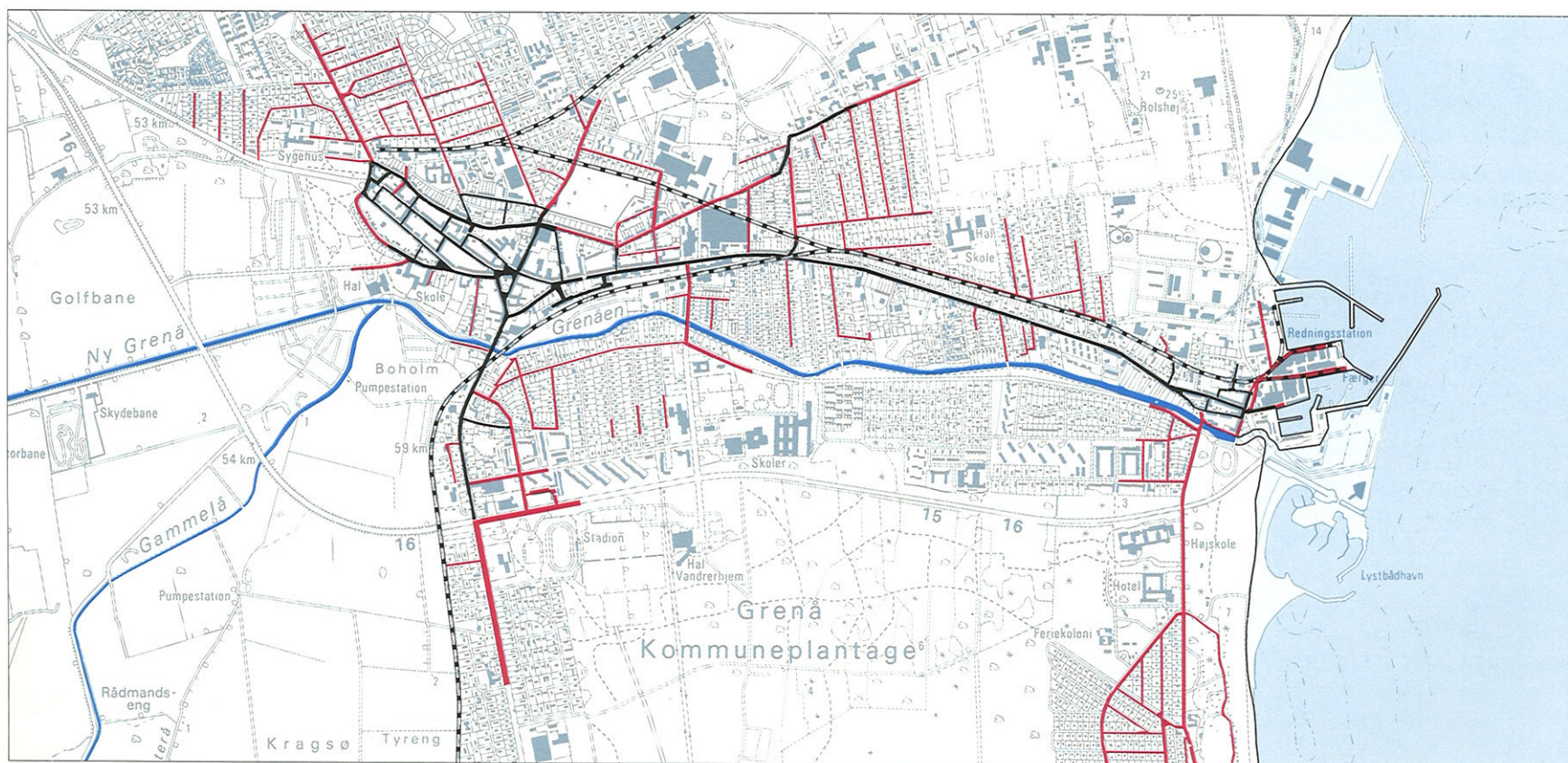
I de hektiske 60'ere bredte typehusene og det tæt-lave boligbyggeri sig med fornyet hast i byens vækstområder, fra nordsiden af Baunhøj til Fuglsang i syd. 1960'erne blev også perioden, hvor en ny storindustri indfandt sig. I 1963 opførtes Dansk-Norsk Kvælstoffabrik på markerne nord for havnebyen. I folkemunde døbt det 60 tdr. ld. store tekniske anlæg "kvæleren", og dermed havde byens nye storindustriprofil også givet byen et nyt image. Snart efter opførtes Grenaa Mælkecentral, emballagefabrikken Danapak samt sprit- og gærfabrik for De danske Spritfabrikker, mens Per Udsens Maskinfabrik ved Århusvej udviklede sig til en højteknologisk flyvemaskinevirksomhed. Byens anden industrialiseringsbølge var indledt og godt igang, før de nye storindustrier dukkede op i regionplanens områder for forurenende virksomheder.

Byens grønne profil og den gamle stenalderkystskrænt neden for Baunhøj, som efterhånden er bebygget.

Kun få steder langs Grenåen har det sociale miljø udfoldet sig som her i baghaverne til Søgadehusene.

Gadenettet omkring 1953. 1:25.000.

Kystlinie
 Ældre gade
 Ny gade
 Jernbane

Havnen

Frem til begyndelsen af 1800-tallet havde Grenåen fungeret som åhavn, hvor skibene kunne ligge i læ langs åbreddens pæleværker. Men stormfloder og tilbagevendende tilsandinger som følge af sandflugt samt tilstrømning af mudret dynd fra Kolindsund gjorde åen vanskelig passabel i lange perioder. Først i 1812 forelå en skitse til en søværts kysthavn med dækmoler ved åens udmunding. Men de første dækmoler ydede ikke den nødvendige beskyttelse mod bølgegang og tilsandinger og måtte forlænges i 1840'erne. Senere i 1850'erne blev handelshavnen også fiskerihavn, men forholdene blev først tålelige, da Grenåen i 1851 førtes uden om havnebassinene. Herefter klarede havnen sig indtil 1879, hvor en stor havneudvidelse med 4½ tdr. ld. bassin var på plads.

I 1919 forlængedes den østre dækmole, og efter en betydelig stigning i trafikken i de efterfølgende år, blev havnen i 1932-33 udvidet med en helt ny havn, så den i alt blev på 7 tdr. ld. med rigelig plads til både fiskeriet og færgetrafikken. Den nye havn nåede 530 m ud i havet, og flere hundrede meter forstrand bag bolværket blev fyldt op. I 1958 blev endnu en stor udvidelse af færgehavnen taget i brug, mens bilernes opmarchpladser og industribygninger bredte sig på havneterrænet.

Inden for de sidste par årtier får fritiden og turismen også et lille hjørne på havnen. En lystbådehavn anlægges syd for Grenåen, mens Kattegatcentret åbner i 1993 og sætter publikumsrekord. Som det er tilfældet i mange andre byer førte havneudvidelserne også her til, at den gamle havnebebyggelse mistede sin nære kontakt med vandet, og udsigten til det åbne vand reduceres til enkelte kig mellem ny havnebebyggelse, trafik anlæg og opmarcherede biler.

Havnebyen

I 1840'erne opførtes en halv snes småhuse på nordsiden af Strandgade, der senere blev havnebyens hovedgade, og det blev indledningen til en egentlig bydannelse på havnen. I 1860'erne var beværtingerne dukket op, men først med havneudvidelsen i 1870'erne kom der for alvor skred i udviklingen. I den følgende tid udbyggedes Strandgades sydside med småhuse samt købmandshandel og skibsproviantering foruden havnekontor. Senere kom nye funktioner til, sømandshjem, forskole (1912), forsamlingshus, kirkesal og hoteller, og dermed var bebyggelsen ved at udvikle sig til et selvfungerende bysamfund, uafhængigt af købstadsbyens udvikling. I begyndelsen var befolkningen i havnebyen fortrinsvis fiskere og folk med næring på havet, men med byudviklingen fulgte nu også handlende og håndværkere.

Det var den gamle kystlinie, der dikterede den nye søværts bygrænse, og her møder vi endnu i dag den gamle havnefront langs Havneplads.

Ældre luftfoto af havnebyen fra o. 1960 viser byen som et selvstændigt bysamfund med landskabelige omgivelser og endnu ubebyggede arealer langs Havnevej.
Foto: Udlånt af Djurslands Museum.

Ældre foto fra o. 1950 af den gamle havnefront langs vandkanten. Meget er sket siden da. I dag er der en halv kilometer til det åbne hav.
Foto: Fra Carl Svenstrup: Grenaa Bys Historie, bind C.

Ligesom i købstadsbyen udviklede havnebyen sin struktur ved udspaltningen af nye baggader, Søgade, Brogade og Villavej, og med Strandstræde som en forbindende vej.

Færgefart

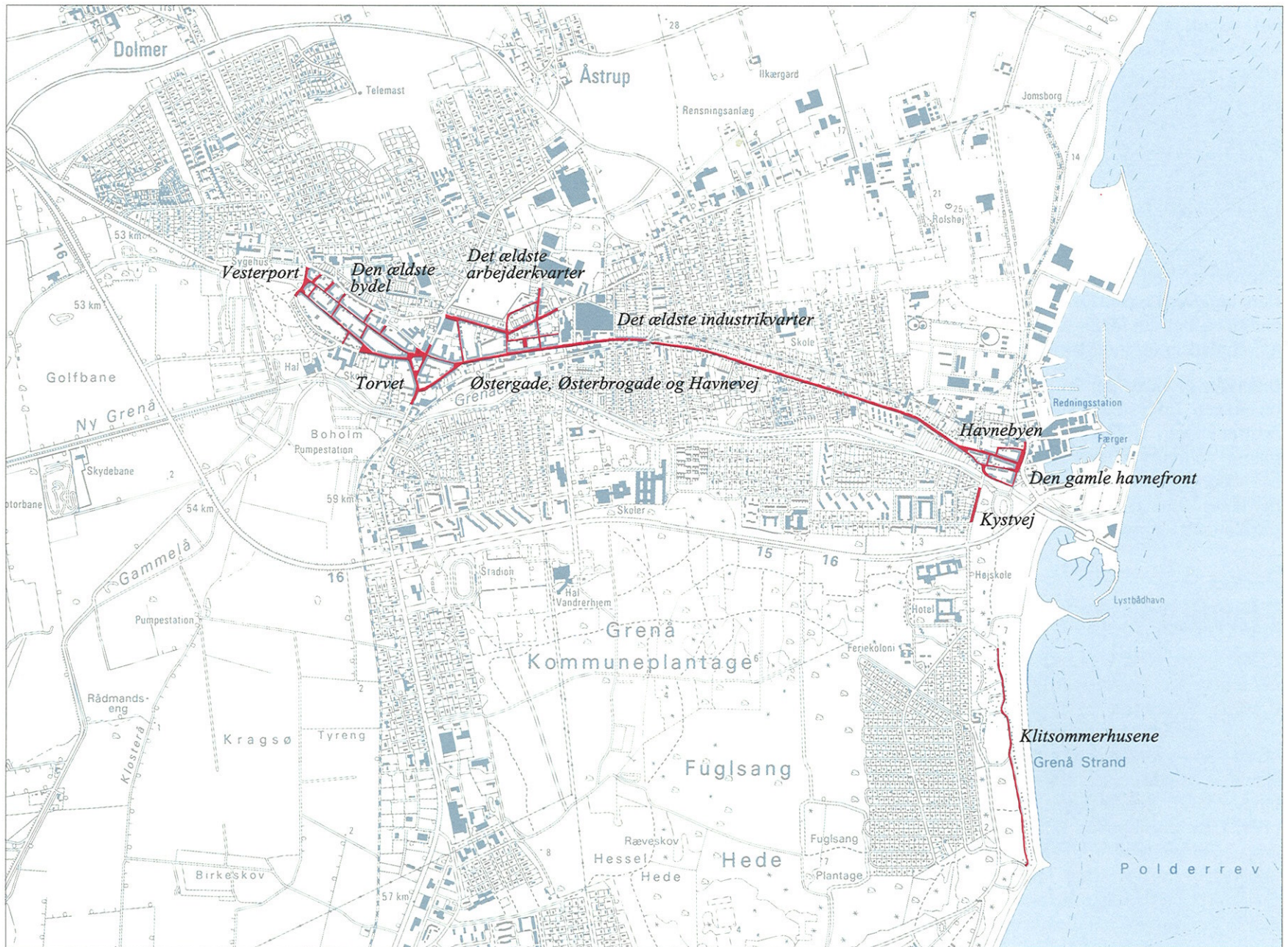
Den første regelmæssige færgefart mellem Grenaa og København startede i 1858 med en ugentlig tur på dampskibet "Randers". Fra 1859 supplerede skruedamperen "Ydun" sejladsen med ophold i Grenaa undervejs til Hobro. Senere gik "Københavnerdamperne" også i fast rutefart til København, og i 1921 åbnede ruten København-Anholt-Grenaa, der fortsatte frem til 1963. I mellemtiden var der oprettet en ny rute med hurtig forbindelse til København. Det var Grenaa-Hundested Færgefart, der indledte sejladsen i 1934 efter den store havneudvidelse. Den første færge "Djursland" havde plads til 400 personer og 40 biler, og med en sejltid på 3½ time kunne bilisterne nå hovedstaden på 5 timer. Ruten blev en stor succes og bragte en hidtil uset biltrafik til Grenaa.

En kort årrække (1947-50) var der ligeledes færgefart til Arendal i Norge, men det blev i stedet færgefarten til Sverige, til Varberg og Halmstad, der sammen med Hundestedruten cementerede Grenaa's position som færgeby. Men også her er nye tider på vej. I 1994 blev Hundestedruten indstillet, men genoprettet i 1995 med hurtigfærgen "Kattegat".

De nye tider med Lion Ferrys nyerhvervede kæmpefærge, der tager udsigten til det åbne hav og får fiskekutterne til at ligne legetøjskibe.

Bevaringsværdige sammenhænge i byen

Bevaringsværdige sammenhænge i byen. 1:25.000.

Dominerende Træk

Byen og landskabet, side 15.
Havnen, industrien og Kattegat, side 16.
De tværgående forbindelser mellem by og havn, side 17.

Bebyggelsesmønstre

Den ældste bydel, side 18.
Havnebyen, side 19.
Det ældste industri-kvarter, side 20.
Det ældste arbejderkvarter, side 21.

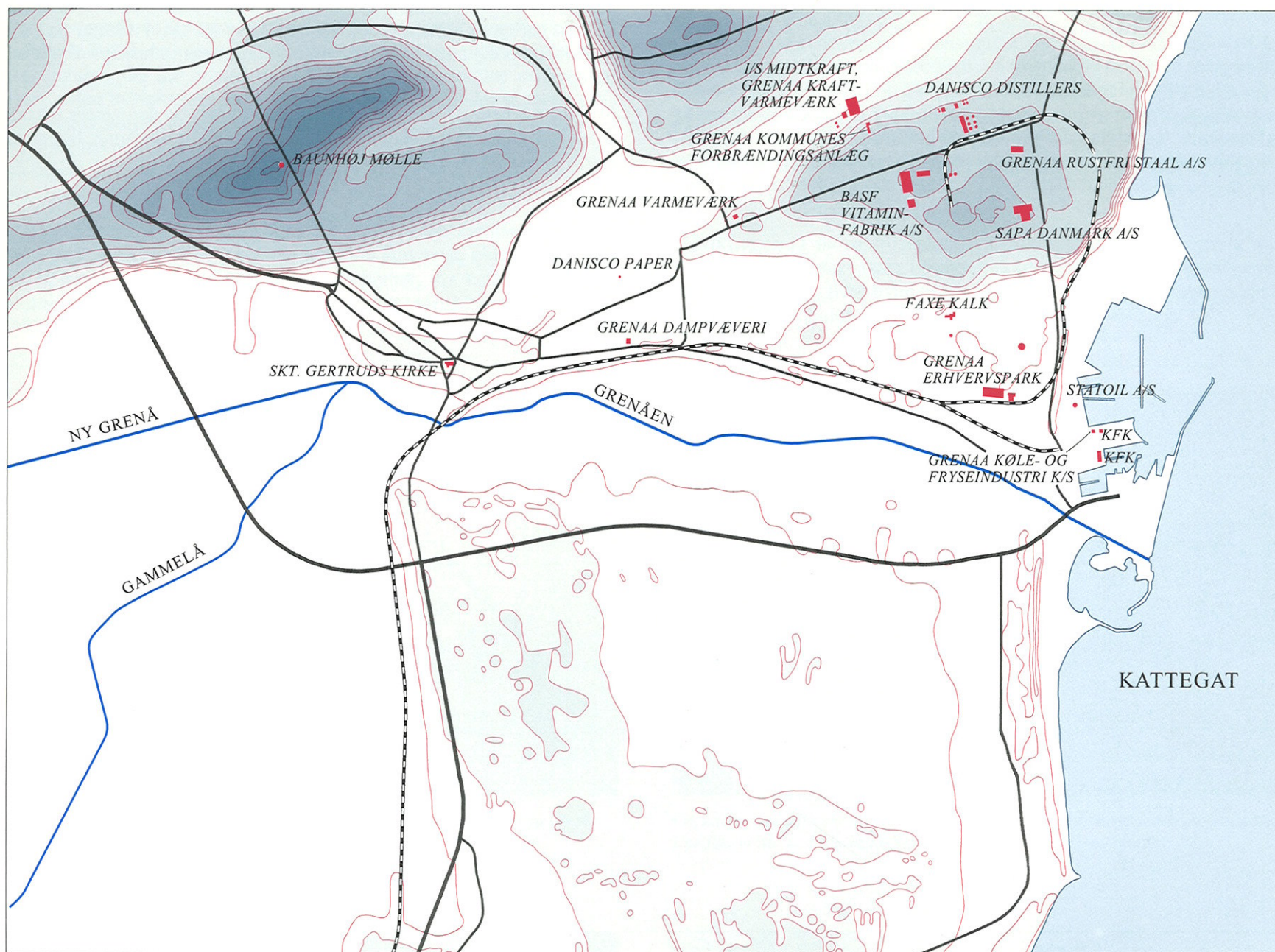
Udsnit og dele

Torvet, side 22.
Vesterport, side 23.
Den gamle havnefront og Kystvej, side 23.
Østergade, Østerbrogade og Havnevej, side 24.
Klitsommerhusene, side 25.

Grenaa by set fra bakken nordfra, omtrent samme sted som det ældre foto på side 10. Kirken er stadig det dominerende bygningsværk og tegner byprofilen.

Dominerende træk

Byen og landskabet. 1:25.000.

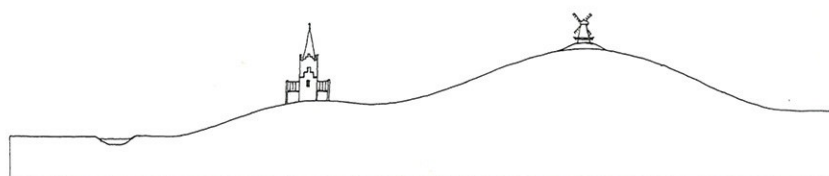
- Højdekurver
- Overordnet vejnet
- Jernbane
- Dominerende bygning

Byen og landskabet

Med de flade strækninger syd for det gamle Grenaa som udgangspunkt er der to overordnede markante landskabstræk, der præger den vestlige bydel. Det er banken, hvor købstadsbyen ligger, og som hæver sig som en første terrasse over de lave områder, samt den langstrakte store bakkeknold Baunhøj, der rejser sig højt bag købstadsbyen. Bydelen ved Kattegat er ligeledes præget af to landskabelige hovedtræk, dels det lavtliggende område omkring havnen, og dels bakkedraget nordøst for havnen, hvor storindustien indtager en fremtrædende plads i byprofilen mod Kattegat.

Bybankens topografi opleves især fra syd ved indgangen fra Søndergade, medens Baunhøjs dominans fremhæves af højens gamle stenalderkystskrænt mod sydvest og nordsidens store skråning, hvorfra der er storslået udsyn over det lavtliggende dalstrøg omkring Dolmer og Åstrup. Såvel bybanken som Baunhøj har fået en landskabelig markering af et dominerende bygningsværk på det højeste sted. På bybanken er det byens største hus, kirken, mens Baunhøj Mølle residerer på toppen i baggrunden.

- Grenåen og de lavtliggende arealer ved Kolindsund.
- Bybanken med Skt. Gertruds kirke på det højeste sted.
- Baunhøj Mølle på toppen af Baunhøj.

Principsnit sydøst-nordvest gennem bybanken og Baunhøj.

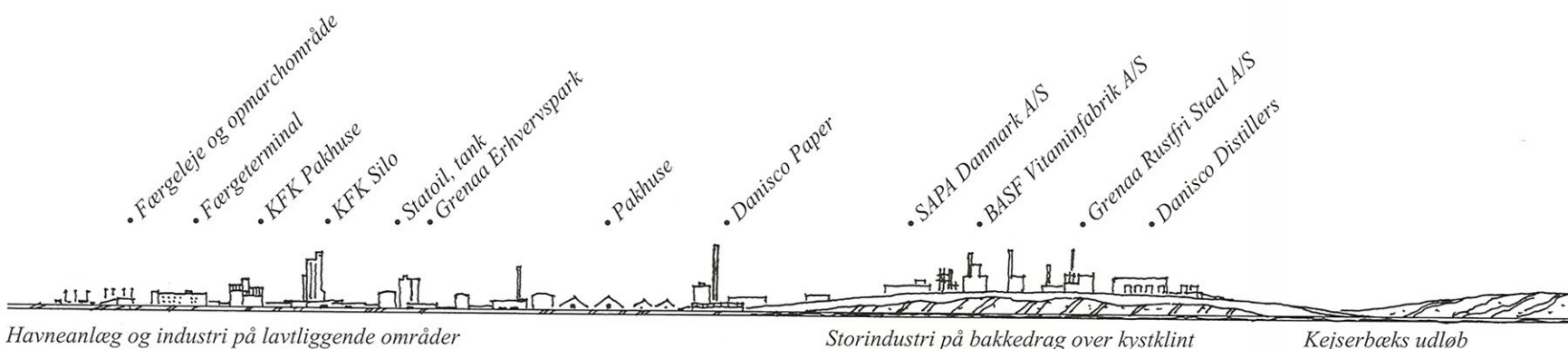
Havnen, industrien og Kattegat

Fra Kattegatsiden er byens profil domineret af to grupper af industribebyggelser. Det er dels industribebyggelser og tekniske anlæg på de lavtliggende havnearealer ved færganlæggene nær vandet, og dels storindustrien på bakkedraget i baglandet nord for havnen.

På havneområdet dominerer tætliggende industribebyggelser, færganlæggene og bilfærgerne. Ind imellem skimtes enkelte fiskefartøjer, hvis master ligner tændstikker i forhold til de høje skorstene fra den bagvedliggende industri. Den industrielle mangfoldighed dominerer, og et lille hvidt "sejl" i forgrunden viser sig at være det nye Kattegatcenter, som forsvinder under rælinghøjden på de forbisejlende bilfærger.

Nord for havnen danner storindustrien og dens mange høje skorstene silhuet i storskala på bakkedraget, som endnu danner en sammenhængende kontur mod Kattegat. Det højtliggende bakke drag fremtræder som en præsenterbakke, der synliggør industriens storhed. Neden for bakken har en ny stor havneudvidelse i 1994-95 skabt afstand mellem fastlandet og det åbne hav. Og dermed er havnens industriprofil på vej nordpå.

Det nye havneprofil er fragmentarisk i sit udtryk, og den gamle havnefront, hvor husene dannede facade langs den ældre kystlinie, ligger nu skjult for de søfarende.

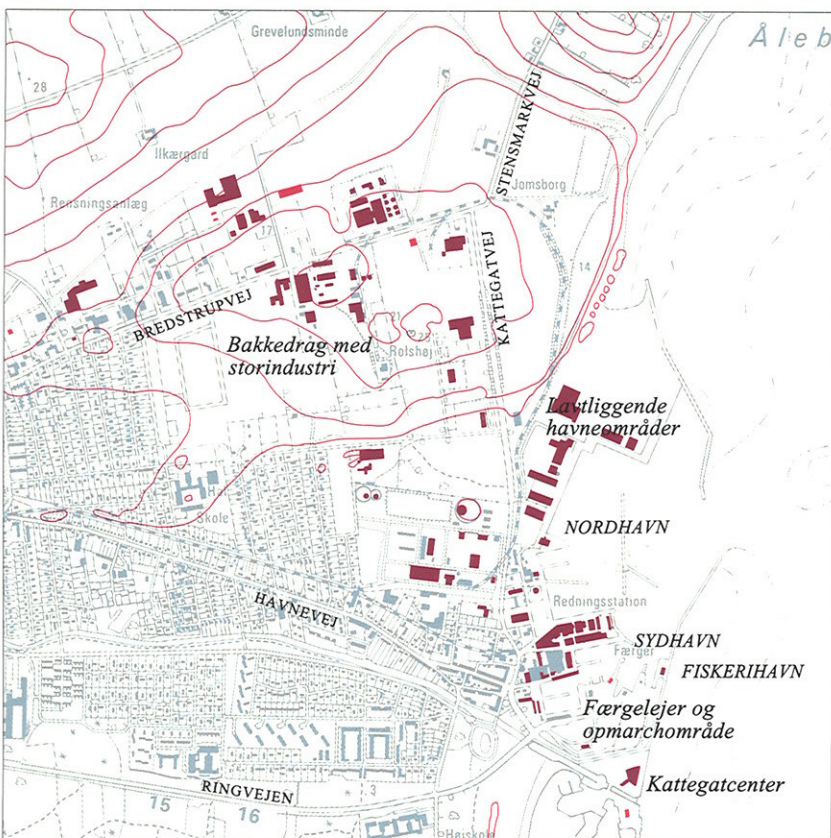

Havneanlæg og industri på lavtliggende områder

Storindustri på bakke drag over kystkint

Kejserbæks udløb

Oplevet billede af havnen og industrien set fra Kattegat.

Større industribebyggelser, der tegner byens industrielle profil. 1:25.000.

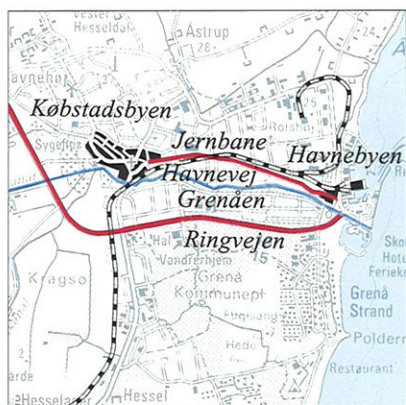

De markante industribebyggelser på bakke draget mod nord, set fra Kattegat. I forgrunden den nyeste havneudvidelse.

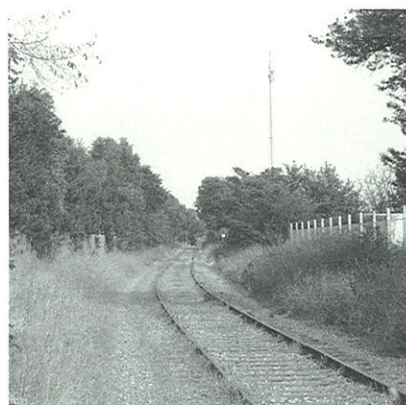
De tværgående forbindelser mellem by og havn

De store øst-vestgående færdselsåre mellem den ældre vestlige bydel og havnen tegner sig i dag som markante spor i bybilledet og de bynære omgivelser. Som den ældste færdselsåre udgør Grenåen med sit retlinede forløb og parkagtige omgivelser et dominerende landskabeligt element, der har præget og styret byudviklingen over en lang periode. Med byvæksten i 1800-tallet begyndte Havnevej at tegne sig i landskabet som en anden betydende øst-vestgående færdselsåre mellem byen og havnen. Men først i dette århundrede, hvor husene er skudt op på begge sider af vejen, har denne lange streng markeret sig som byens længste gaderum.

Med jernbanen fra 1876 blev der føjet endnu et øst-vestgående spor til de øvrige, men banen er ikke som åen eller Havnevej blevet understøttet af husrækker eller landskabelige elementer, der kunne synliggøre strengen. Jernbanen løber i dag gennem bagarealer og langs baghaver, godt skjult i bybilledet.

Principskitse af de tværgående forbindelser mellem by og havn.

Jernbanen, der passerer byen skjult bag baghaver og bagarealer.

Med anlæggelsen af den øst-vestgående ringvej syd for åen, mellem Århusvej og havnen, føjedes endnu et dominerende element til rækken af markante forløb mellem den vestlige bydel og havnen.

De mange parallelle øst-vestgående forbindelser er blevet væsentlige strukturelle elementer i nutidens bybillede og afspejler samtidigt den byhistoriske polaritet, der har præget byen, siden havnebyen fra omkring midten af 1800-tallet begyndte at udvikle sig til et selvstændigt samfund. Polariteten mellem den vestlige bydel, der har sit centrum i købstadsbykernen, og den østlige bydel med havnebyen og havnen som center.

Udviklingen af de øst-vestgående forbindelser ved tilføjelser af nye parallelle elementer svarer i princippet til vækststrukturen i den gamle købstadsbykerne, hvor byen voksede ved udspaltningen af nye parallelgader til hovedgaden.

Grenåen, som tidligere var den vigtigste forbindelse til omverdenen og som tidligere fungerede som åhavn for byen, før kysthavnen blev etableret.

Østerbrogade og fortsættelsen i Havnevej er det længste byrum og livsnerven mellem købstadsbyen og havnebyen.

Den nyeste og mest dominerende tværgående forbindelse mellem vestbyen og havnen, Ringvejen, hvor biler fra ind- og udland sluses igennem i korteger efter færgernes fartplaner.

Bebyggelsesmønstre

Den ældste bydel

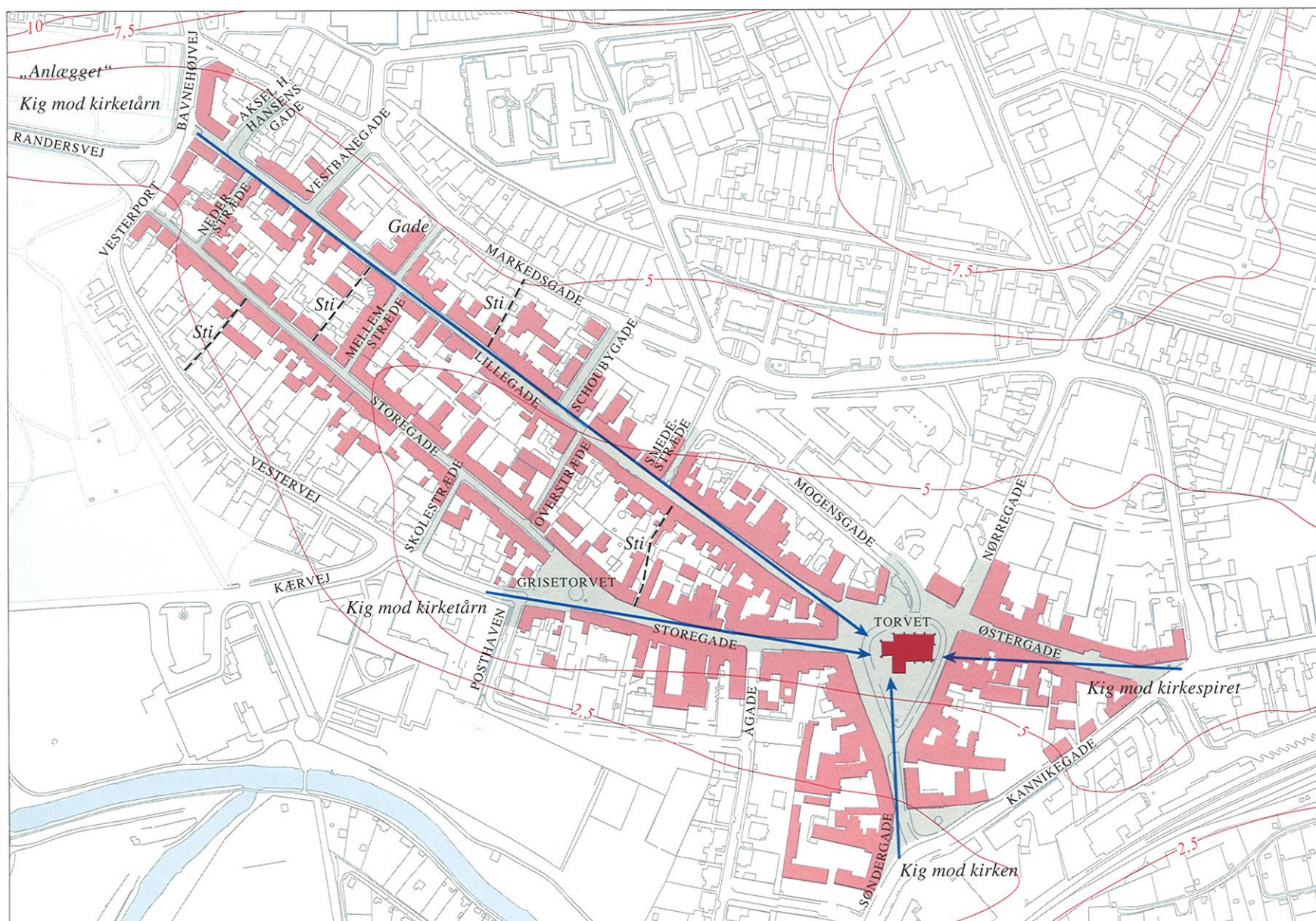
Parallelgaderne Storegade og Lillegade, de forbindende stræder samt Torvet, hvor gaderne udmunder, danner grundstrukturen i købstadens middelalderlige byplan. En struktur, der er velbevaret og byplanens arkitektoniske kendemærke. Med bebyggelsens sluttede karakter og husenes placering i vejlinien understøtter arkitekturen gadenettet og Torverummet, så byplanen er letopfattelig og forståelig. I Østergade, som er en nyere gade, er proportionerne fra de ældre middelaldergader videreført, så gaden i dag opleves som en del af den ældre bykerne. Med kirkens placering midt på Torvet på bygrundens højeste punkt har bykernen fået et unikt centralt samlingspunkt, hvis storhed understreges af topografien.

Den ældste bydel omfatter ikke alene middelalderbyen, men også Østergade samt bygrænser, der alle er nært knyttet til middelalderens byplan, og som i dag manifesterer sig som en forholdsvis homogen historisk bykerne. Den ældste bydel svarer omtrent til byens udstrækning i midten af 1800-tallet, hvor nye strukturer begyndte at tegne sig i vækstlagene omkring bykernen.

Mens bygrænsen ved Vesterport fremstår præcis som middelalderbyens, har de øvrige ældre bygrænser og indfaldsveje været præget af udviklingen og forskelligartede nyere bebyggelser.

Nogle af de nyere perifere gader, Mogensgade, den vestlige del af Markedsgade, Vestergade og Vestervej, som alle kendes på en bredere vejprofil, understøtter dog også den middelalderlige byplan. Det skyldes blandt andet, at disse gader er opstået som parallelle baggader ved udspaltning. Gaderne følger således det gamle byplanprincip og er derved med til at fastholde middelalderbyens helhedskarakter.

Med byens vækst i slutningen af 1800-tallet og dette århundrede sprængtes rammerne for den gamle købstadsbykerne, og nye strukturer tegnede sig i vækstområderne. Udviklingen i dette århundrede har også ført til indgreb i den følsomme ældre købstadsstruktur. Ågades gadegennembrud, Grisatorvets nye dimensioner og rydninger og nybyggeri i området med det nye rådhus er eksempler på nye strukturer og byrum, der bryder med de bybygningstraditioner, som herskede i middelalderens bykerne. Udviklingen omkring Nørregade og Østergade illustrerer ligeledes, hvordan gaderummenes proportioner påvirker helheden. Mens den nyere Østergade har videreført det snævre gaderum og derved opleves som en del af den ældre bykerne, fremtræder den ældre Nørregade med sine nye bebyggelser i dag som en nyere vej uden middelaldergadens kendetegn.

Den ældste bydel. 1:4000.

Nederstræde, et andet vigtigt forbindende stræde, der er karakteristisk for middelalderbyplanen.

Havnebyens brede hovedgade, Strandgade, ved udmundingen midt i Havneplads.

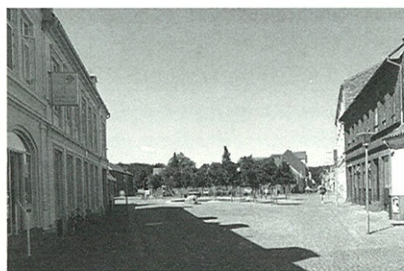
Havnebyen

Den ældre havneby, der udviklede sig som en selvstændig bydannelse uafhængigt af købstadsbyen, fremstår stadig som et meget homogent bysamfund, der skiller sig ud fra de nyere havnebebyggelser. Husfronten langs den gamle kystlinie, der fastlagde en præcis bygrænse mod havet, samt bygrænsen langs Grenåen, giver bydelen en klar identitet. Og i den vestlige del af Søgade varsler den tætte husrække i to etager ligeledes havnebyens begyndelse.

Det ældre intakte gadenet danner endnu grundstrukturen i kvarteret. Med udspaltningen af Havnevej i Strandgade og Søgade, og de mere

Kirkens dominerende position opleves fra mange vinkler i bybilledet, her fra Storegade, der udmunder foran kirkedøren.

Grisetorvets store og lidt øde plads, som danner grænse mellem Storegades butik- og boligområder.

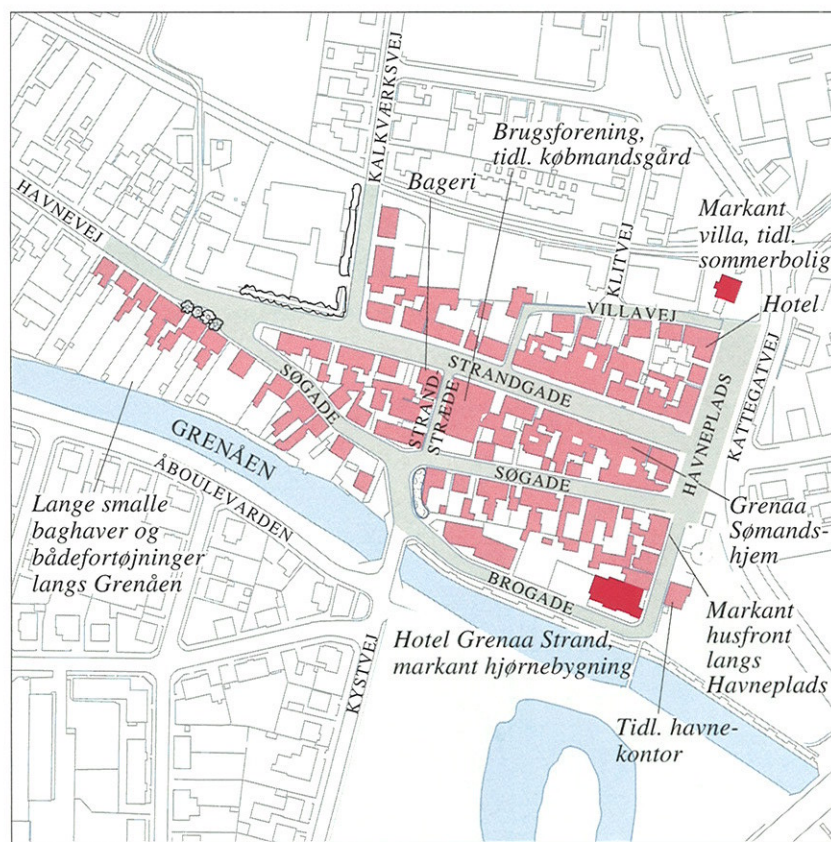
Overstræde, der forbinder Storegade med Lillegade gennem en portåbning.

perifere baggader, Brogade og Villavej, samt det forbindende Strandstræde, er byens plan veldefineret og forståelig.

Grenåen havde ligesom andre åer ikke den store tiltrækning i ældre tider. Ingen steder i havnebyen spiller ældre bebyggelser op til åens herligheder og danner en meningsfuld front langs åen. Traditionen tro vendte husfacaderne mod vejene, og det blev i stedet baghaverne, der tegnede sig i åens omgivelser. Først efter "opdagelsen" af badelivets herligheder og opførelsen af badehotellet i 1914 på hjørnet ved åen og Havneplads fik åen et værdigt modspil. Med sin strategiske beliggenhed på hjørnet med front mod den jomfruelige badestrand og Grenåen blev badehotellet samtidigt symbol på det nye natursyn, der var på vej, og som senere også tegnede sig i åens rekreativt anlagte omgivelser.

Den brede Strandgade, hvor de første huse indfandt sig i 1840'erne, er havnebyens hovedgade i konkurrence med Havneplads, mens de øvrige gader alle er snævre og fremtræder som ydmyge baggader. Det er da også langs Strandgade og Havneplads, at byens butikker og bevertninger m.m. har fundet deres placering i en skøn forening af turisme og havnemiljø.

Ligesom i købstadsbyen er husene i havnebyen overvejende opført i to etager og som sluttet bebyggelse langs gaderne. Og med denne bymæssige karakter er skillelinierne afstukket mod de tilgrænsende områder og mod bebyggelsen videre langs Havnevej, der skifter til fritliggende etetages huse.

Havnebyen. 1:4000.

Lillegade med sit retlinede forløb, så kirken kan ses fra Vesterport.

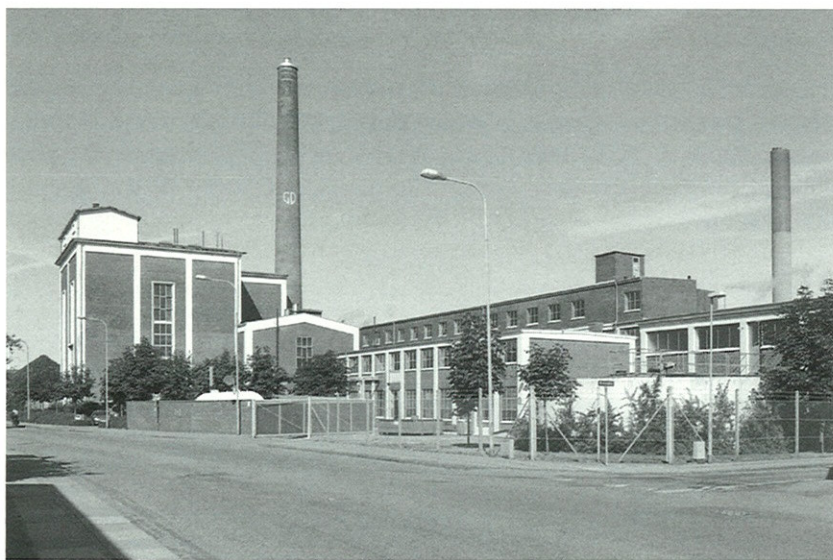
Det ældste industri kvarter

Med Grenaa Dampvæveri som udgangspunkt voksede et større industri kvarter op på bar mark på nordsiden af det nuværende Østerbrogade. Dampvæveriet startede beskedent i 1893, men udviklede sig hurtigt og nåede at blive landets største tekstilfabrik. Senere fulgte Grenaa Andels-Svineslagteri, der i 1904 opførtes lige vest for dampvæveriet. Med sin store kraftværksbygning og høje skorsten samt massive bebyggelse fremstår dampvæveriet i dag som et anseeligt bygningskompleks, der indtager en dominerende placering i bybilledet.

Med industrialismen fulgte også større bebyggelser på sydsiden af Østerbrogade, hvor det tidligere Epidemisygehus og Grenaa Sygehus i dag er de mest markante bygninger fra århundredskiftet. Området syd for Østerbrogade og Østergade med de ældre sygehuse, elværket, den hengemte banegård og posthuset, fremstår i det hele taget som et blan-

det foretagende af spredt bebyggelse. Et billede på industrialismens individualisme og mangfoldighed. Her uden for den gamle købstadsbykerne var man ikke bundet af århundredgamle bebyggelsestraditioner.

Men slægtsskabet i bygningsproportioner giver alligevel området et vist helhedspræg, der adskiller sig fra de øvrige områder langs denne vejstrækning. Og ved nærmere eftersyn afslører de ældre gedigne bygninger i murværk en stor detailrigdom, mens de industrielle komplekser ligeledes indeholder mange interessante kapitler af industriarkitekturen, fra ældre etetages shedtagsbygninger til store betonkonstruktioner med udfyldningsmurværk. En ensartet sammenhængende behandling af omgivelserne samt retningslinier for bygningsudformningen kunne være med til at fremhæve områdets arkitektoniske kvaliteter og samtidig synliggøre dette betydende kapitel af byhistorien.

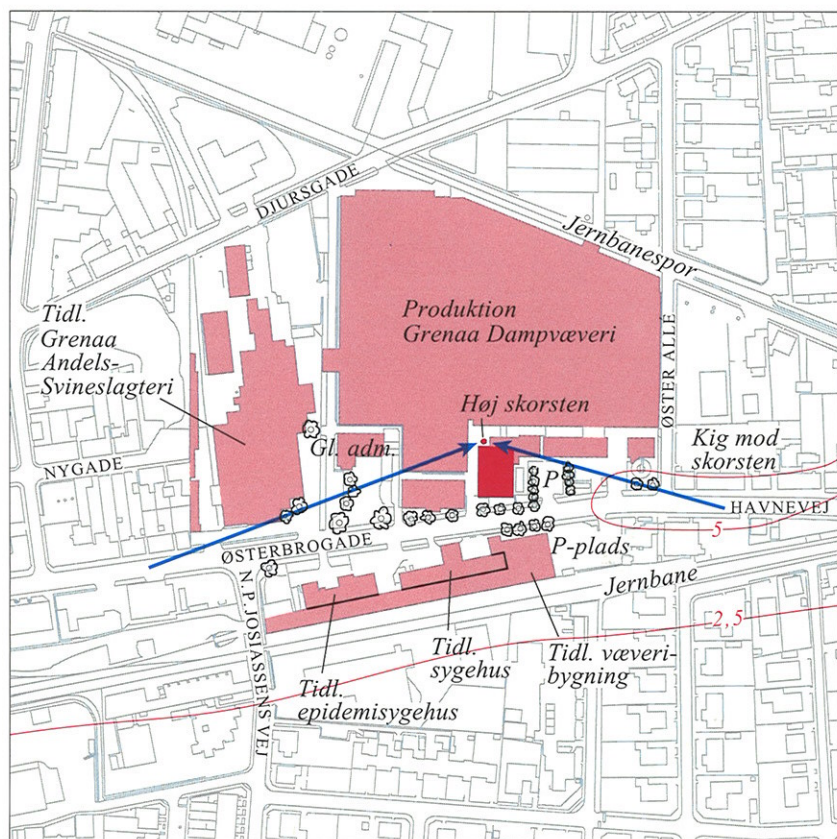
Dampvæveriets komplekse anlæg med den høje kraftværksbygning og skorsten, der er vejviser i kvarteret.

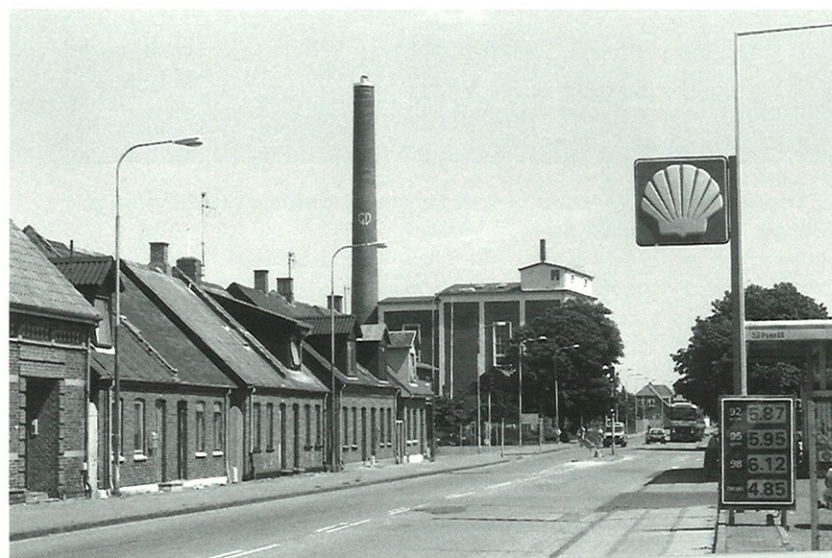
Administrationsbygningen til Dampvæveriet og i baggrunden ældre shedtagsbygninger, næsten skjult af tekniske ledningsanlæg.

De to sygehuse, som opførtes på sydsiden af Østerbrogade midt i industriområdet, før miljølovenes tid.

Det ældste industri kvarter. 1:4000.

Bebyggelsen i Østerbrogade fortæller historien om byens industrialisme. I baggrunden dampvæveriets store bygningskompleks, der uafsladeligt fanger øjet, og til venstre nogle af de første beskedne arbejderboliger, der slutter op langs vejen ned til fabrikken.

Det ældste arbejderkvarter

I håndværkets tid havde borgerne i Grenaa boet side om side i den gamle købstad. Men med etableringen af dampvæveri vest for gamle bykerne og industrialismens gennembrud omkring århundredskiftet havde man nu fået retning på byens industrielle byvækst og samtidigt en nye arbejderklasse, der levede af lønarbejde. Det gav sig også udtryk i byens plan, hvor et arbejderkvarter begyndte at udvikle sig på det mest nærliggende sted, mellem købstadsbyen og industrikvarteret omkring dampvæveriet.

Det nye arbejderkvarter, der strækker sig fra Østergade og Østerbrogade op til kirkegården nord for, fremstår i dag forholdsvis homogent som en tæt bymæssig bebyggelse. Omkring århundredskiftet skød de første småhuse op langs den østlige ende af Østergade og Østerbrogade på vej ned mod dampvæveriet samt ud langs Djursgade og senere langs Nygade. Det er de forholdsvis ydmyge og anonyme huse fra denne periode, der lagde stilen an, og som endnu i dag præger kvarteret. Bydelen fik også sit eget samlingssted, H. P. Rosenvinges Plads, opkaldt efter grundlæggeren af Grenaa Dampvæveri.

I Bredgade, der blev anlagt i 1912, er bebyggelsen på nordsiden overvejende dobbelthuse i to etager med gavlvendte sidefløje. Fire af dobbelthuserne blev opført af Arbejdernes Andels-Byggeforening i 1919, og sammen med de øvrige typedobbelthuse med små variationer giver de gaden et stærkt helhedspræg. På Bredgades sydside og i den nordlige del af Korsgade er det især større gedigne fleretages boligejendomme, der præger bybilledet, mens de etetages ydmyge lejekaserner blev henvist til Fredensgade.

I perioden frem til 1930'erne udbyggedes Bredgade, Rosengade, og de nye gader Korsgade og Nygade. Bydelens udvikling mod nord blev mere blandet. Et mejeri blev opført på hjørnet af Djursgade og Korsgade, og nordøst for Korsgade dukkede hørskætteriet op. Det er i dag hjemsted for Danisco Paper, hvis omfattende bygningskompleks rejser sig i stor højde tæt bag Korsgade i stor stilmæssig kontrast til det ældre arbejderkvarter. For enden af Nygade fanger blikket den høje skorsten på dampvæveriet, og endnu engang bekræftes bydelens nære bånd og naboskab til industrien.

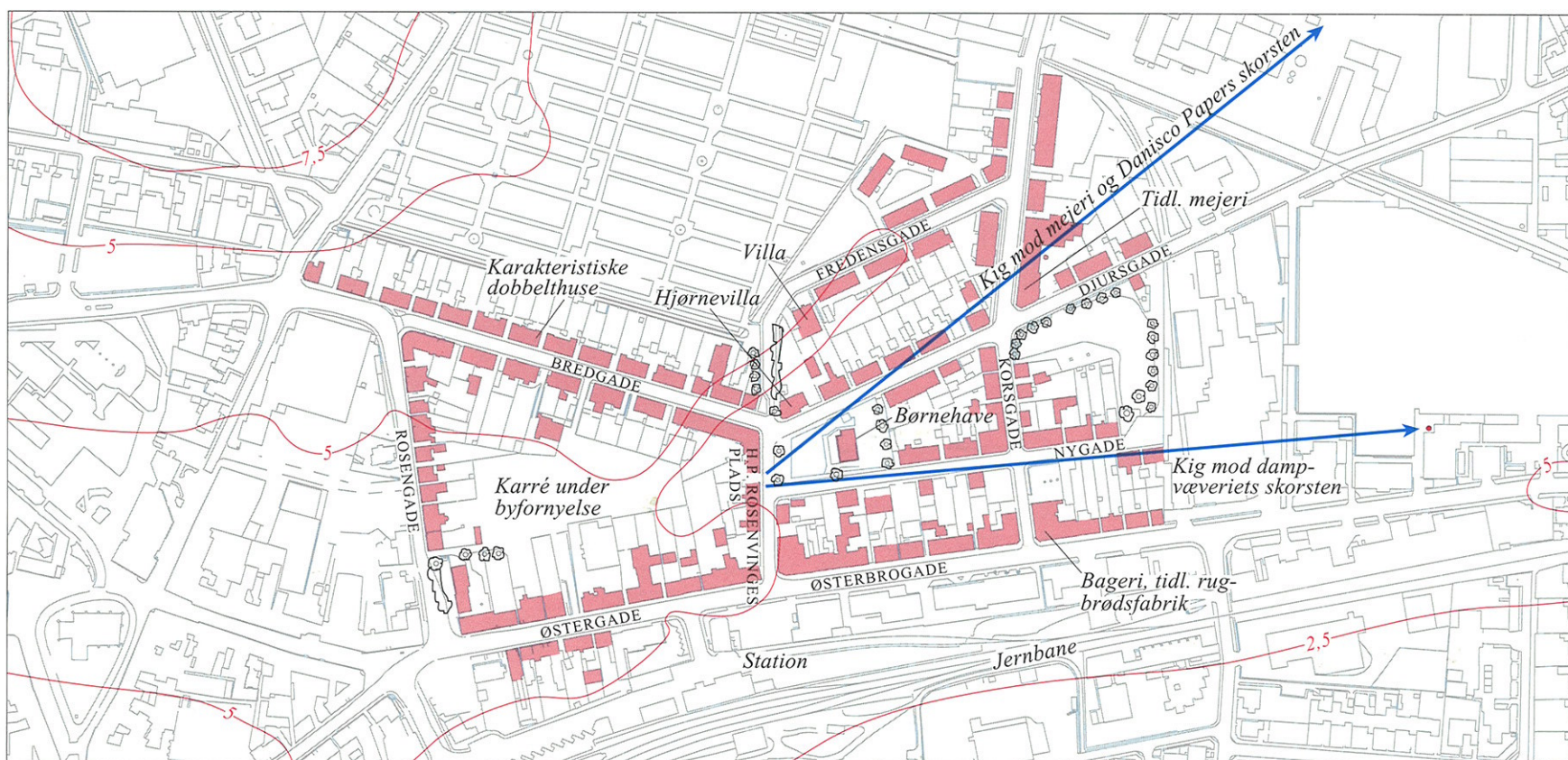
H. P. Rosenvinges Plads, der er kvarterets samlingspunkt. I baggrunden arkitekt M.C. Thofts fornemme villa, hvis lige ikke findes i kvarteret.

I Nygade ligger de mere ydmyge huse langs gaden, der peger ned mod dampvæveriets skorsten som et vidnesbyrd om arbejderkvarterets rod i industrialismen.

Bredgades dobbelthuse med de karakteristiske gavle danner en harmonisk helhed med variationer i detaljeringen.

Det ældste arbejderkvarter. 1:4000.

Udsnit og dele

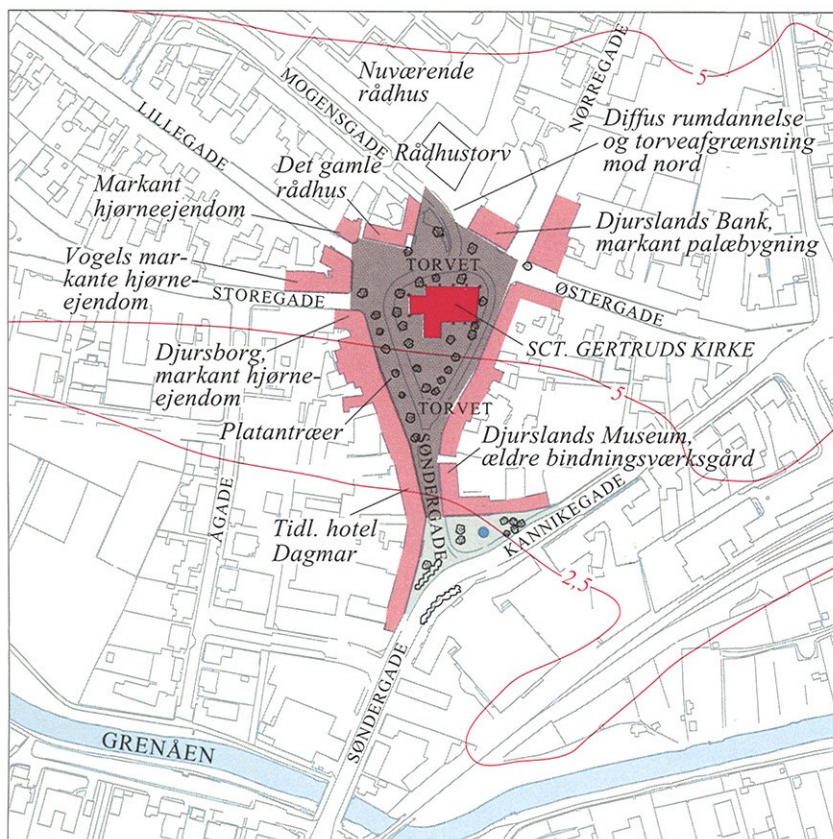
Torvet

Byens mest markante plads og byrum er Torvet, det højeste sted på købstadsbyens grund, hvor den store kirke indtager en dominerende placering midt på pladsen. Middelalderbyens særkende og kirkens krav om synlighed opleves her til fulde. Især fra syd, hvor pladsen stiger kileformet op ad bybanken, forstærkes oplevelsen af kirkens storhed. Men også fra Storegade, byens hovedgade, som ender foran kirkeporten og fra Lillegade, møder blikket den høje tårnbygning. Storslået, enkelt og klassisk. Nord for kirken falder terrænet svagt ned mod rådhuset, men nok til endnu engang at fremhæve bygningsværket.

Den sluttede bebyggelse omkring Torvet, der repræsenterer byggeskik og stiltræk siden midten af 1700-tallet, danner en markant ramme omkring dette centrale byrum. Torvets afgrænsning mod syd, øst og vest har i hovedtrækkene ligget fast i århundreder, formodentlig allerede tidligt i middelalderen. Men Torvets grænse mod nord har derimod ændret sig i nyere tid. Resens kort over Grenaa fra 1668 viser således, at Torvet tidligere også var afgrænset mod nord af en husrække, der lukkede torverummet. I dag er husrækken afløst af to enkeltbygninger, det gamle rådhus og en palæagtig bankbygning, mens torverummet fortsætter diffust mellem disse bygninger over i den nye rådhusplads mod nord.

De ældste og mest markante bygningsværker, der omgiver Torvet ligger syd, vest og nord for Torvet, mens bebyggelsen på østsiden er mindre fremtrædende og præget af nyere blandede bebyggelser. Ved indgangen sydfra er det den ældre toetages bindingsværksgård, der huser Djurslands Museum, samt det tidligere Hotel Dagmar overfor, der danner en værdig ramme omkring kirkeudsigten. Indgangene til Storegade og Lillegade er ligeledes markeret af anseelige hjørneejendomme, Djursborg og Vogels ejendom, mens det gamle klassicistiske rådhus virker ganske ydmygt med sin placering mellem de store naboejendomme.

Den kileformede skrånende plads med den midtplacerede kirke og omgivende husrækker fremtræder som en unik helhed. Et sjældent og overbevisende samspil mellem arkitektur og topografi.

Torvet. 1:4000.

Torvet set fra syd, hvor terrænet stiger andagtsfuldt op mod kirken på bygrundens højeste sted og forstærker oplevelsen af bygningens storhed.

De store betydningsfulde ejendomme dominerer på Torvets vestside nærmest Storegade, som var den mest attraktive placering for bygmestrene.

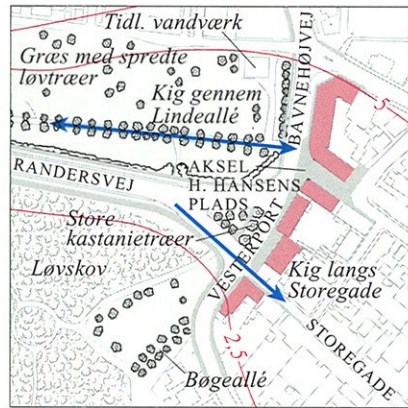
Bebyggelsen på Torvets østside fremtræder mere ydmyg, men som sluttet bebyggelse er den uundværlig for oplevelsen af torverummets helhed.

Randbebyggelsen omkring Torvet når sine største massiver i de imponerende hjørnebygninger ved indgangene til Storegade og Lillegade, hvor forretningerne er koncentreret.

Husrækken i Vesterport, der fremstår som en præcis byafslutning, der minder om middelalderbyen.

Vesterport. 1:4000.

Vesterport

Vesterport er et af de få steder, hvor man i dag kan få et godt indtryk af middelalderens bygrænse. Mens byen bredte sig i andre retninger og de historiske overgange mellem middelalderbyen og de nye byområder blev udvisket, så er den gamle bygrænse i hovedtrækkene bevaret ved Vesterport. En af årsagerne er anlæggelsen af "Plantagen" vest for Vesterport tidligt i 1800-tallet, før byvæksten blev eksplosionsagtig. Plantagen var byens anlæg og blev borgernes forlystelsessted og dermed et folkeeje, urørligt for eftertidens bybyggere. Dermed var der sat en stopper for videre byvækst mod vest.

I dag består husene ved Vesterport af både ældre og nye huse. Og nutidens bygrænse er ikke helt sammenfaldende med middelalderbyens grænse. Men uanset disse ændringer er mødet med den markante husfront langs Vesterport et karakteristisk billede på middelalderbyen. Dens bygrænser var som regel præcise og markante, mens byportene ligeså præcist afgang, hvornår man var inde i eller ude af byen.

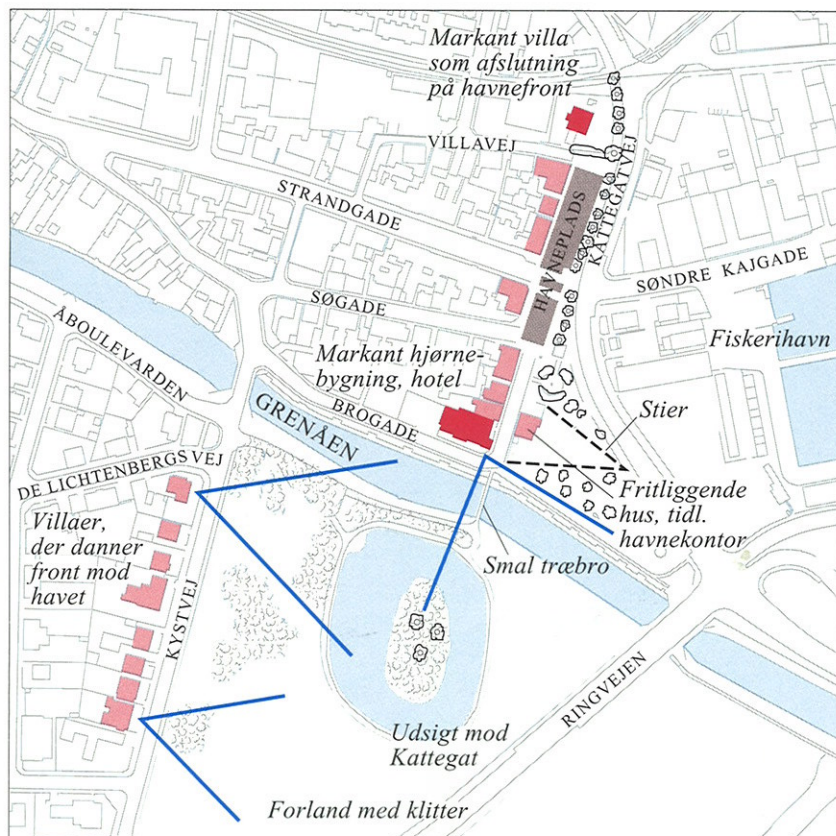
Storvillaerne ved Kystvej vender fronten mod havet for at opfange stedets herlighedsværdi, havudsigten.

Den gamle havnefront langs Havneplads henvendte sig ligeledes mod havnen og havet. Husrækken er fortsat markant, omend udsynet til havet standses af kiosker og kajlæg.

Det velproportionerede badehotel med den strategiske placering på hjørnet ved Grenåen. Hotellet er tegnet af arkitekt M. C. Thoft i palæstil og opført i 1914, hvor turisterne havde fået øje for badelivets herligheder.

Den gamle havnefront og Kystvej. 1:4000.

Den gamle havnefront og Kystvej

Den gamle havnefront langs Havneplads danner en markant byfront i et meningsfuldt samspil med havet. Med de søværts facader er husene entydigt orienteret mod havet. Husrækken langs Havneplads lå parallelt med den gamle kystlinie, der løb lige nedenfor pladsen, før havneudvidelserne skjulte den ældre havneby for de søfarende. Med en tæt husrække langs den gamle kyst var mødet med den ældre havneby forståeligt og meningsfuldt.

Kun et enkelt hus, havnefogedboligen med havnekontor fra 1911, fik lov at placere sig foran rækken. Som andre steder fik den stedlige autoritet også sit eget arkitektoniske udtryk. En anden bygning spiller ligeledes en stor rolle for miljøet. Det er badehotellet på hjørnet ved Grenåen, der blev opført i 1914 i palæstil, efter at friluftsbadningen var kommet i focus. Stemningen af sommer og strand var dog allerede blevet omsat til arkitektur lige efter århundredskiftet, hvor Bonke opførte sin 2-3 etages store imponerende sommervilla i nationalromantisk stil med bindingsværksgavl mod havet på Villavej 2. Også denne villa indordner sig imidlertid og flugter med den øvrige havnefront.

Efterhånden som havnen udbyggedes, mistede den gamle havnefront sin nære tilknytning til vandet, og derved mistede bebyggelsen også noget af sit modspil og mening. Men syd for havnebyen dukkede nye store kystorienterede villaer op langs Kystvej, syd for Grenåen. Og med udsigt over forstrand, hav og morgensol har bydelen her fået en ny række af storvillaer, der har udnyttet kvaliteterne af den kystnære beliggenhed.

Østergade, Østerbrogade og Havnevej

Strengen mellem købstadsbyen og havnebyen er ikke blot Grenaas længste byrum, dannet af husene langs vejene, men det er også det sted, hvor de fleste fragmenter fra næsten 150 års byhistorie er samlet. I den ene ende er det mødet med Østergade ved Rosengade, hvor skiftet til de store byejendomme varsler købstadsbyen. Og i den anden ende et ligeså klart møde med havnebyen, hvor Havnevej udspalter sig i et gadenet og bebyggelsen skifter til sluttet bebyggelse i to etager.

Imellem disse byender møder vi byens første industrialisme, udtrykt ved dampværkets store bygningskompleks. Og mellem det ældste industrikvarter og købstadsbyen møder vi det ældste arbejderkvarter, hvis identitet afsløres af de ældre gadehuses ydmyge fremtoning. Tilsvarende anonyme arbejderboliger tegner ligeledes strækningerne lige øst for dampværket og vest for havnebyen.

I området syd for Østerbrogade findes ligeledes markante udtryk fra industrialismens begyndelse. Fra banegårdens hengemte tilværelse og østpå er det store enkeltbygninger, der præger det opløste udtryk. Her ligger ældre sygehusbygninger, benzinstation og forretninger i en blandedt fornøjelse. Selv om mange bygninger er arkitektonisk og historisk interessante, dominerer omgivelsernes tilfældige karakter helhedsindtrykket, så kvarteret i dag fremstår som et klondyke for individuel foretagsomhed.

Den sidste del af strækningen, midt mellem industrikvarteret og havnebyen, er et homogent forløb af fritliggende huse, bortset fra etageboligbebyggelsen ved Stefansvej og Åkrogen. Husene på denne midterstrækning er opført over en lang periode i dette århundrede. Mange huse er i to etager og med karnapper og forhaver, og dermed har villa-præget indfundet sig mellem de ældre uprætentiøse arbejderboliger.

De varierende vejprofiler, der er karakteristiske for den lange vejstrækning, har en nær tilknytning til byggeskikken og kvarterernes udbygning. Omkring dampværket er de ældre arbejderboliger opført som gadehuse i vejlinien, mens arbejderboligerne nærmest havnebyen har

I kraft af sin størrelse og placering i svinget er dampværket blevet et vigtigt orienteringspunkt på den lange vejstrækning.

beskedne forhaver. På den midterste strækning med villapræg er vejen bredere og forhaverne større.

Den lange vejstrækning er selvgroet og dermed også uden planlagte holdepunkter eller ledetråde for den arkitektoniske oplevelse og orienteringen. Bortset fra dampværkets bebyggelse, som er blevet en vejviser i kraft af sin størrelse og placeringen i vejsvinget, er det vækstlagene i strengens historiske udvikling, der slår rytmen an og fortæller om halvandet århundredes byhistorie. Med en synliggørelse af de historiske lag og arkitektoniske kvaliteter, i øjenhøjde, kunne denne streng blive en attraktion.

Vejens profil varierer efter beliggenheden. Her nær ved bykernen er gaden smal og omgivet af gadehuse.

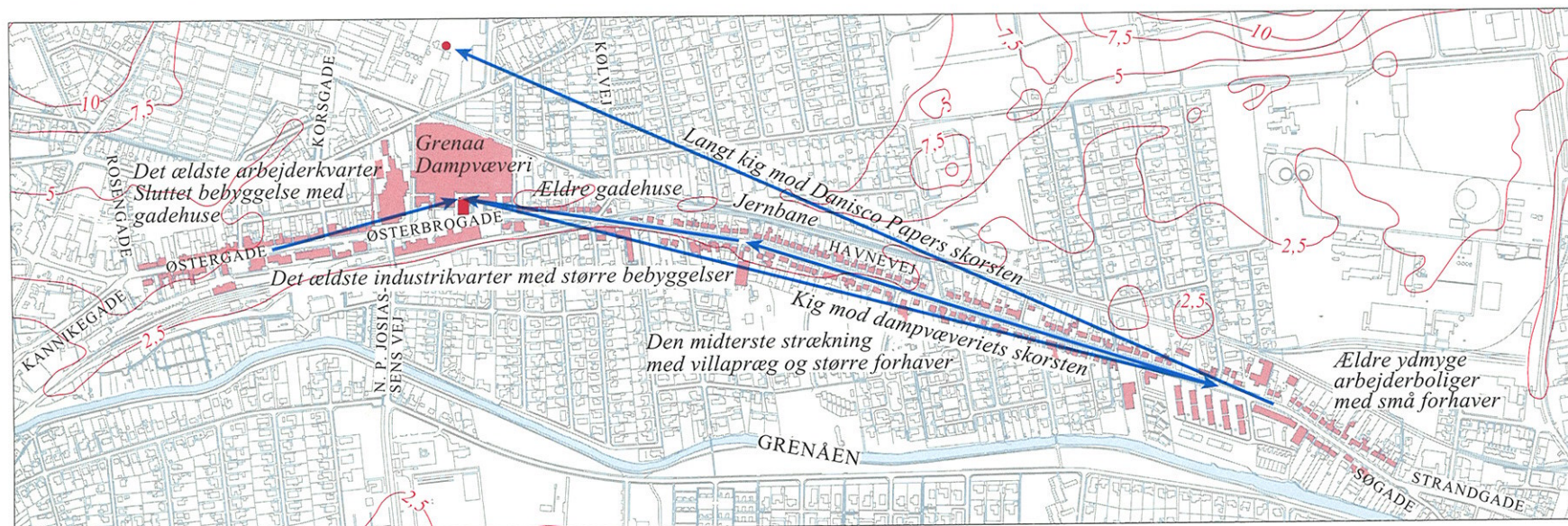
I begge ender af vejstrækningen ligger de ydmyge ældre arbejderboliger uden unødigt pynt eller dekoration.

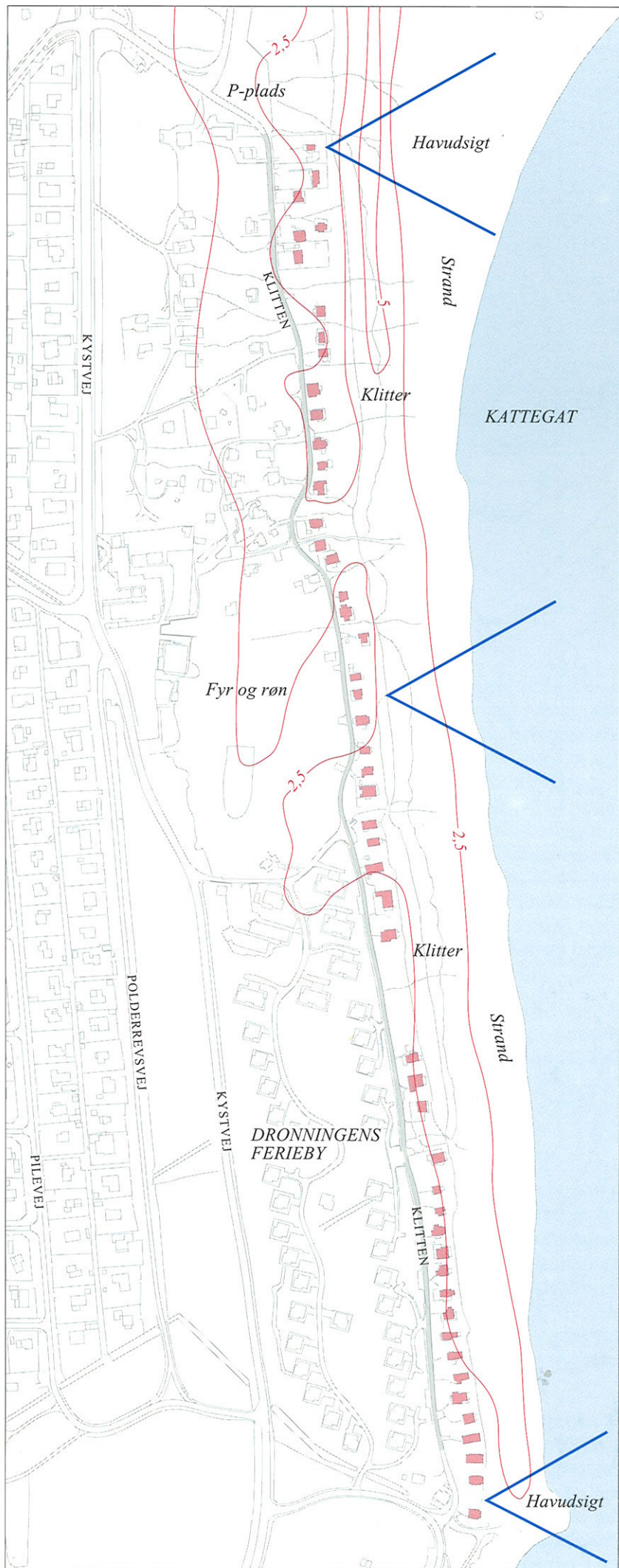
I den midterste del af strækningen er det brede profil med forhaver karakteristisk.

Midt på vejstrækningen ligger de nyere huse, opført i to etager og i karakteristisk villastil.

Østergade, Østerbrogade og Havnevej. 1:12.000.

Klitsommerhusene. 1:4000.

Klitsommerhuse set fra vandsiden. En sjælden gunstig placering for sommerhuse, hvor første klitrække altid har været målet for sommerhusfolket.

Klitsommerhusene

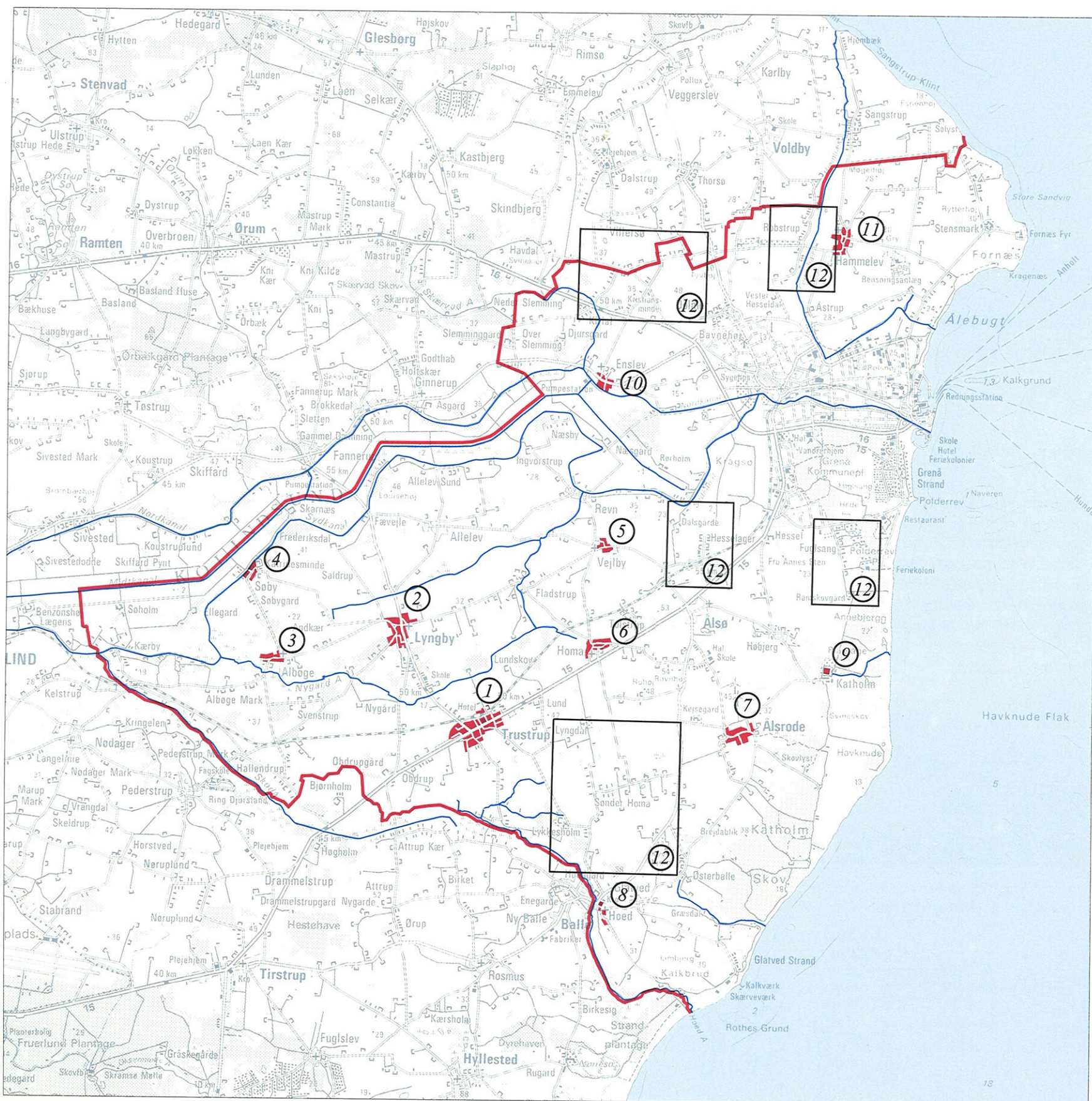
Ved Grenå strand syd for havnen danner en række klitsommerhuse et interessant forløb med deres placering på klitten i overgangen mellem det klitbølgede forland og de flade indlandsarealer. Den karakterfulde bebyggelse består af en enkelt række af sommerhuse placeret på den bagerste klitrække, parallelt med kystlinien, og med adgangsvejen landværts i læ ved foden af klitterne. Denne tidlige første generation af sommerhuse ligger i bagkanten af klitterne hævet en etage over det flade bagland, så der lige netop er udsigt fra husenes stueetage over forlandet mod hav og morgensol.

Husenes placering og søgen efter udsigt har affødt en særpræget byggeskik, hvor det enkelte sommerhus typisk ligger med den forreste halvdel på klitten, medens et-etages høje søjler oprindeligt bar den bagerste halvdel og de hævede terrasser. Med tiden er de søjlebårne dele af sommerhusene blevet fyldt ud med en underetage, så næsten alle husene i dag optræder som toetages bygninger mod adgangsvejen. Klitsommerhusene er et godt eksempel på de bebyggelsesmæssige kvaliteter, der opstår, når de topografiske udfordringer fører til en ny stedlig forankret byggeskik.

Vejen Klitten løber lunt i læ bag klitsommerhusene og de hævede huse med søjlebårne terrasser over de jorddækkede underetager.

Bevaringsværdige sammenhænge på landet

Udvalgte bevaringsværdige sammenhænge på landet. 1:100.000.

1. Trustrup, side 28.	7. Hoed, side 32.
2. Lyngby, side 29.	8. Alsrode, side 32.
3. Albøge, side 30.	9. Katholm, side 32.
4. Søby, side 30.	10. Enslev, side 33.
5. Vejlbj, side 31.	11. Hammelev, side 33.
6. Homå, side 31.	12. Husmandsbrug og udstykninger, side 34.

Vejen med husene langs bakkefoden i Robstrup ud til de vigtige engdrag med græsning og høslet, som tidligere var forudsætningen for husdyrhold.

I Søby ligger de mange gårde tæt langs den snoede bygade. Et træk, der er typisk for den slyngede vejby.

Landbebyggelsen

Alle egnens nuværende landsbyer kan spores helt tilbage til middelalderen, ligesom grundformen i de ældre landsbyer er bevaret i meget stor udstrækning. Det skyldes ikke mindst den bosætning og bebyggelsestradition, der havde udviklet sig på det østjyske moræneland bag den sidste istids hovedopholdsline. Mens bebyggelsen på de dårligere midtjyske jorder foran isens hovedopholdsline i slutningen af 1600-tallet havde en stor overvægt af enestegårde og få spredt beliggende landsbyer, lå mere end 95 % af gårdene og husene på Grenaaegnen samlet i landsbyerne. Det mønster af tætliggende landsbyer, som ses på Grenaaegnen i dag, har været så rodfæstet, at der ikke er levnet plads til en eneste ny landsby i århundreder. Derimod er enkelte mindre ældre landsbyer, blandt andet Saldrup og Obdrup, helt opløste som landsbyer.

Billedet af tætliggende landsbyer og et åbent landskab med kun få spredt beliggende enkeltgårde lå i hovedtrækkene fast frem til omkring midten af 1800-tallet. Udskiftningen i slutningen af 1700-tallet førte ikke til væsentlige ændringer af bebyggelsesmønstret i det åbne land. Landsbyerne blev stjerneudskiftede, så gårdene i stort omfang kunne blive liggende i byerne for enden af det nye kileformede jordstykke. Herved bevarede landsbyerne deres ældre bebyggelsesstruktur.

På Grenaaegnen var der tilsyneladende ingen stærke ønsker om at bryde med den rodfæstede bebyggelsestradition og flytte gårdene ud på det åbne land. Trygheden ved at blive i det nære landsbyfællesskab vejede åbenbart tungere end ulemperne ved den lange afstand fra gården til den yderste mark. Nogle få enkeltgårde flyttede dog ud ved udskiftningen, bl.a. ved Homå, hvor Lyngdal, Damgaard og Ravnholt flyttede sydpå til området mellem Homå og Sønder Homå. Gården Lyngdal, der nyopførtes i 1842, er et fornemt og sjældent eksempel på et nyt stort gårdanlæg fra denne tid.

I den første halvdel af 1800-tallet ændredes billedet af bebyggelsen på landet kun langsomt. Men med udviklingen af nye landbrugsredskaber, mergling og dræning, samt forbedring af de gamle jordveje, var der skabt grundlag for en mere intensiv udnyttelse af udmarkerne og opdyrking af hederne. Og de store samlede og næsten ubebyggede udmarker mellem landsbyerne, som var resultatet af stjerneudskiftningen, var grundlaget for, at der fra midten af 1800-tallet og fremefter blev opført mange nye samlinger af gårde i det åbne land mellem landsbyerne.

Landsbytyper

Landsbyerne på Grenaaegnen er oprindeligt overvejende slyngede vejbyer eller fortebyer. Mens de slyngede vejbyer er karakteristisk ved de slyngede veje og bebyggelsens tætte placering langs vejene, er byformen i fortebyerne karakteristisk ved sin forte, som oftest en central eller aflang byplads med en krans af omkringliggende gårde.

Senere indvandrede gårde og huse, bybrande samt nedlæggelse og udflytning af ældre gårde har mange steder sløret den oprindelige landsbystruktur, så bytyperne vanskeligt kan genkendes i dag. Endvidere er mange af fortebyerne uregelmæssige og med tiden blevet reguleret, så forten ikke længere er byernes særkende. Men trods ændringer er der fortsat tydelige spor af de århundredgamle landsbystrukturer i størstedelen af byerne. Det skyldes ikke mindst de mange gårde, der som følge af stjerneudskiftningen blev i landsbyerne på deres oprindelige pladser, og som derved er med til at fastholde den gamle landsbykarakter.

Hammelev og Enslev er begge ældre forteklyngebyer, hvor tætliggende gårdklynger præger landsbykarakteren og byformen. Åstrup, Dolmer, Hoed, Højbjerg og Ålsrode har alle været uregelmæssige vejfortebyer. Åstrup har fået forstadspræg som følge af de mange nyere enfamilieshuse, mens Dolmers vestlige bydel udelukkende omfatter tætliggende gårde, som var kendetegnende for den gamle landsby. Et af de få steder, hvor gårdbykarakteren fremtræder mest intakt.

Allelev, Homå og Østerballe er karakteriseret som rektangulære regulerede vej- og vejfortebyer. I Allelev og Østerballe forekommer byformen i dag uklar, medens Homås byform understøttes af den landskabelige placering. Revn, Vejlbj, Fladstrup, Lyngby, Albøge, Søby, Hallendrup, Trustrup, Ålsø og Glatved er alle karakteriseret som slyngede vejbyer. I Revn, Vejlbj, Lyngby, Albøge, Søby og Glatved er den slyngede vejbykarakter stadig markant, og de nyere huse, der er opført langs vejene, understøtter byformen i modsætning til fortebyerne, hvor de indvandrede huse ofte blev opført på forten og dermed svækkede den oprindelige byform.

Blandt byerne på landet indtager Trustrup en særstilling. Byen voksede sig stor som stationsby med markant stationsbykarakter omkring landevejen og gaderne mod nord ned mod stationen. Og eftersom byvæksten tog retning af stationen og landevejen, bevarede byen samtidig noget af sin ældre gårdbykarakter i den oprindelige landsby, Gammel Trustrup, sydvest for landevejen.

Trustrup

Trustrup ligger oppe på det svagt bølgede morænelandskab, hvor bakkekraterne har en øst-vestlig retning efter isens bevægelser fra den sidste istid. Byen har sin oprindelse i en ældre slynget vejby, Gammel Trustrup, der lå i byens sydvestlige udkant syd for landevejen. Byen blev stjerneudskiftet i 1795, så gårdene kunne blive liggende i byen, og hovedtrækkene af den gamle landsby kan stadig ses i den sydvestlige bydel, hvor en del tilbageværende gårde omkring de slyngede veje er med til at opretholde landsbypræget.

Den snorlige landevej, som blev anlagt nord om byen i 1859 medførte ingen nævneværdig byudvikling. Men anlæggelsen af jernbanen længere mod nord og åbningen af stationsbygning med telegrafstation og postekspedition i 1876 var et vendepunkt i byens udvikling fra landsby til stationsby. Og med anlæggelse af Ebeltoft-Trustrupbanen i 1901 var Trustrup blevet endestation for denne bane og dermed knudepunkt for samfærdselen på egnen. Og byen er tilmed kommunens eneste egentlige stationsby.

Hus efter hus skød op langs den nye vej mellem landevejen og stationen, ved Stationsgade og parallelvejen Skolegade. Og de følgende år omkring århundredskiftet opførtes brugsforening, købmandsgård, kro, gæstgivergård, afholdshotel, forsamlingshus og missionshus. I 1885 blev egnens eneste større kalk- og teglværk med ringovn opført øst for stationen, mens et andelsmejeri i 1889 blev opført ved siden af stationen og gæstgivergården.

Den nye tid fordrede også bedre uddannelse og førte i 1898 til oprettelse af en realskole i en nyopført toetages bygning, tegnet af arkitekt overbanemester Jensen, Århus. Byens nye status som stationsby var slået fast, og byvæksten fortsatte langs landevejen og i området mellem landevejen og stationen. I Stationsgade ligger stationsbygningen for enden af gaden som et aksefast vidnesbyrd om byens status.

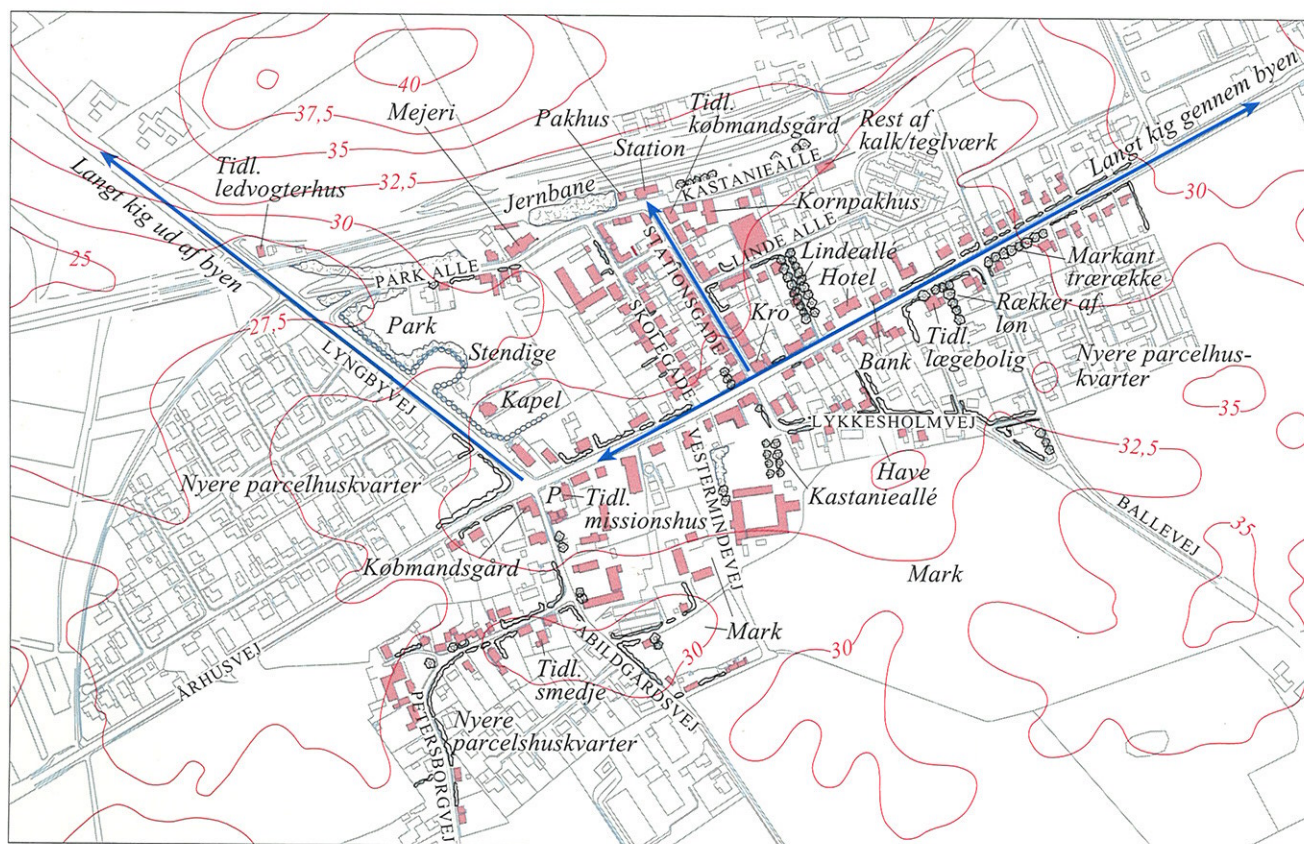
Byens nye status viste sig også i de nye huse, der skød op i den nye stationsby. Især omkring Stationsgade og Århusvej var det store to- og tretagers byejeendomme, der udstrålede udvikling og fremdrift. Huse med gavlkviste og dekorationer prydede bybilledet, mens kroen etablerede sig i den strategisk bedst placerede hjørnebygning ved byens vigtigste vejkryds, hvor folk kom forbi. Påvirkningerne udefra lod sig ikke fornægte, som om jernbanen også havde fragtet fremmede byggeskikke til byen. Gavle i schweizerstil og klassicistiske stiltræk prægede de nye huse i den hurtigt voksende stationsby.

Stationsbyens udtrykte billede, stationen placeret aksefast for enden af Stationsgade. Et enkelt og forståeligt budskab om byens status.

I Gammel Trustrup, den oprindelige landsby, ses endnu ældre gårde i gadebilledet. Her Petersborgvej 20 med åbning til den indbydende gårdsplads.

Trustrup. 1:8000.

Byens centrale vejkryds ved den snorlige landevej og Stationsgade, markeret af hjørnebygningen med kroen.

Lyngby

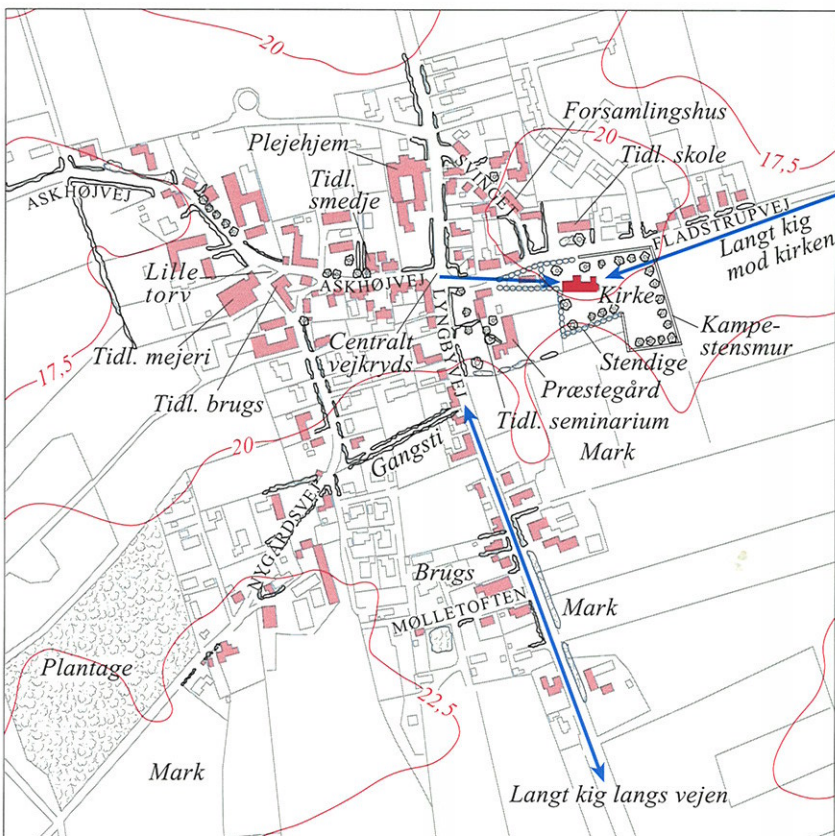
Byens karakter som en ældre slynget vejby præger endnu bybilledet. Det er især i den vestlige bydel omkring Askhøjvej og Nygårdsvej og i den østlige bydel omkring Fladstrupvej og Svinget, den ældre byform kommer til udtryk. Her er hovedtrækkene af de ældre snoede landsbygader bevaret sammen med mange gårde og gadehuse. Efter anlæggelsen af den brede Lyngbyvej har byen fået et markant vejkrud og er blevet todelt, mens nyere huse omkring vejen vidner om den seneste byudvikling, der har taget retning efter vejen og mod Toubroskolen syd for byen.

I den vestlige bydel blev det lille trekantede torv ved krydset mellem Askhøjvej og Nygårdsvej bydelens centrale plads. Og det er da også her, vi finder to af de vigtigste bygninger, som tidligere husede brugsen og mejeriet, der førhen symboliserede landsbyfællesskabet. Bygningen til mejeriet Engvang, oprettet i 1889, har bevaret den karakteristiske gavnl ud for mejerihallen, trods virksomhedens ophør, mens brugsen i tidens ånd er flyttet ud til den mere befærdede landevej.

Den sydøstlige bydel er præget af byens kulturelle udvikling. Her daner kirken, præstegården og den tidligere seminariebygning sammen

Lyngbys knudepunkt, vejkrudset ved byens ældre hovedgade og den nyere brede landevej. I baggrunden ses kirken og til højre bygningerne, der tidligere havde været hjemsted for seminariet.

Lyngby. 1:8.000.

med byens ældre lange skolebygning på nordsiden af Fladstrupvej tyngdepunktet i kulturbyen. Det var oprettelsen af et skolelærerseminarium i 1813, der var grundlaget for byens kulturelle profil. Seminariet, der i 1815 overgik til statsseminarium, blev indledningen til en lang kulturrepøke, der kom til at præge såvel byen som egnen. I 1842 blev der opført nye tidssvarende seminariebygninger i en etage, senere med en ekstra etage. Seminariet fortsatte helt frem til 1875, hvor bygningerne overgik til kommuneskole og i dag huser Skolepsykologisk kontor.

Senere, i 1897, blev Djurslands Højskole oprettet i byen, og dermed kunne byen fortsætte sin udvikling som kulturby for en periode, med landbrugs-, havebrugs- og sykurer på skemaet. I 1939 blev skolen omdannet til Djurslands Husmandsskole, så husmændene på egnen nu kunne få målrettet undervisning på dagkurser. Om morgenen blev husmændene afhentet i busser, og om aftenen blev de kørt hjem igen, så bedriften kunne passes ved siden af. I 1948 flyttede skolen til Kalø, hvor den videreførtes som Kalø Landboskole.

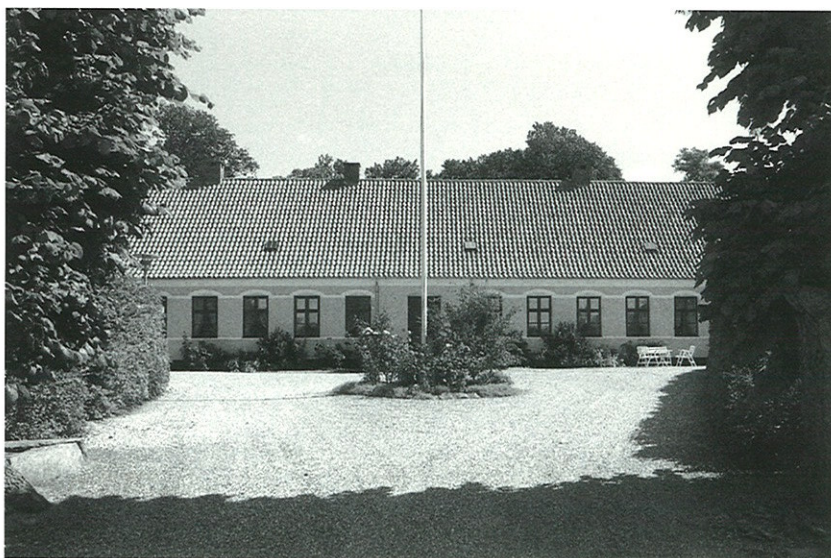
Seminarietiden fik efter sigende også anden indflydelse på byggeskikken blandt byens øvrige huse. Mange af byens små huse siges at stamme fra denne periode. Og mange beboelseshuse nævnes at være blevet opført ekstra lange, så der også var plads til et par værelser til lærerstuderende. Efter seminariets ophør flyttede lærerne fra byen, mens arbejdere beskæftiget med Kolindsunds udtørring rykkede ind i elevværelserne.

Askhøjvej med gadehuse og store træer, der er karakteristiske træk fra den ældre landsbytid.

Den ældre skolebygning over for kirken. Et sjældent fint og velbevaret længehus.

Den velholdte præstegård med pikstensbelægning syd for det tidligere seminarium, der etableredes som præsteseminarium med sognepresten som leder.

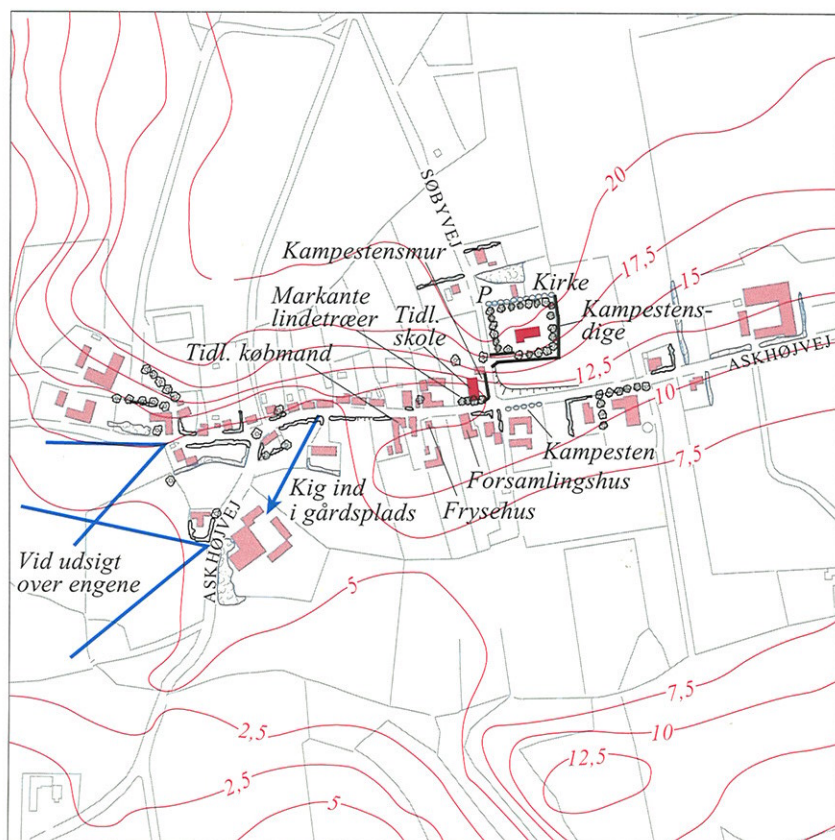
Albøge

Byen har en udpræget randbeliggenhed på en sydvendt bakkeskråning ned mod de store engdrag, der strækker sig mod vest omkring Nygård Å. Og traditionen tro indtager kirken også her en dominerende placering på det højeste sted af bygrunden, på bakketoppen nordøst for byen. Bygadens slyngede forløb, understreget af gårdenes og husenes placering nær vejen, er stadig et af byens kendetegn, selv om mange huse med tiden er nedrevet.

De store frugtbare engarealer var en del af baggrunden for, at byen tidligere var en af egnens største landsbyer med mange driftige gårde og alsidige landsbyfunktioner, som til dels kan ses endnu. Byen har haft skoler siden 1817, og den nyeste pompøse to-etagers skolebygning fra 1885 ved Søbyvej udgør et markant indslag i bybilledet. Forsamlingshuset fra 1892 overfor tegner et mere ydmygt billede på landsbyfællesskabet. En tidligere købmandsbutik ligger i dag i ruiner, mens andelsfrysehuset fra slutningen af 1940'erne, der virkede et par årtier, før de hårde hvidevarer blev hvermands eje, endnu ligger ved byens hovedgade som et historisk minde om landsbyudviklingen i efterkrigstiden.

Albøges slyngede hovedgade, der stiger fra engdragene mod vest op gennem byen til bakkelandet. Krumningen forstærkes af den ensidige husrække, som er opstået, efter at husene på den anden side er nedrevet eller brændt.

Albøge. 1:8000.

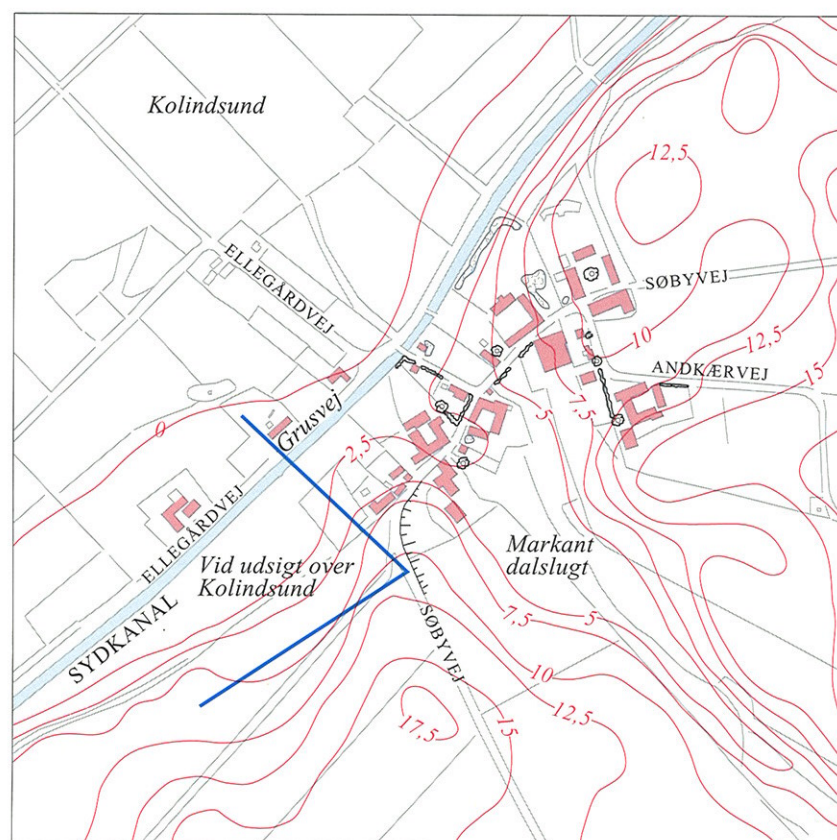
Søby

Byen har en udpræget randbeliggenhed på en nordvestvendt skråning ned til Kolindsund. Fra syd ligger byen næsten skjult, og kun tagene skimtes over skrænterne. Byens hovedgade løber omtrent parallelt med den gamle søbred, og gårdene langs den slyngede hovedgade viser en ældre slyngt vejby, hvor den gamle landsbystruktur endnu er velbevaret med gårdene placeret tæt ud til bygaden.

Før udtørringen af Kolindsund var byen en kystby, begunstiget af en storslået landskabelig placering ved søbredden. Men efter udtørringen er byen ligesom Revn og Enslev blevet en indlandsby med kanal og dæmning som en ny lineær bygrænse ud mod det lavtliggende Kolindsund. Dette har imidlertid ikke forhindret byvækst sundværts kanalen. Som den eneste af de ældre sundbyer er en række huse skudt op på sundsiden nedenfor dæmningen, hvor en svag forhøjning i terrænet ved den gamle strandbred gav fast grund under fødderne.

Kolindsunds idylliske Sydkanal ved Søby. Med beplantning, broer, stier, både og fisk i vandet, byder stedet på mange nye oplevelser.

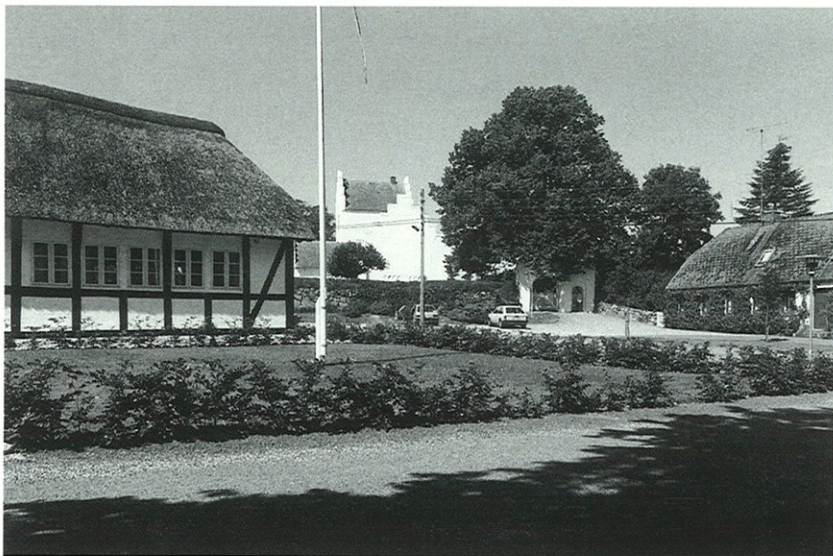
Søby. 1:8000.

Vejlby

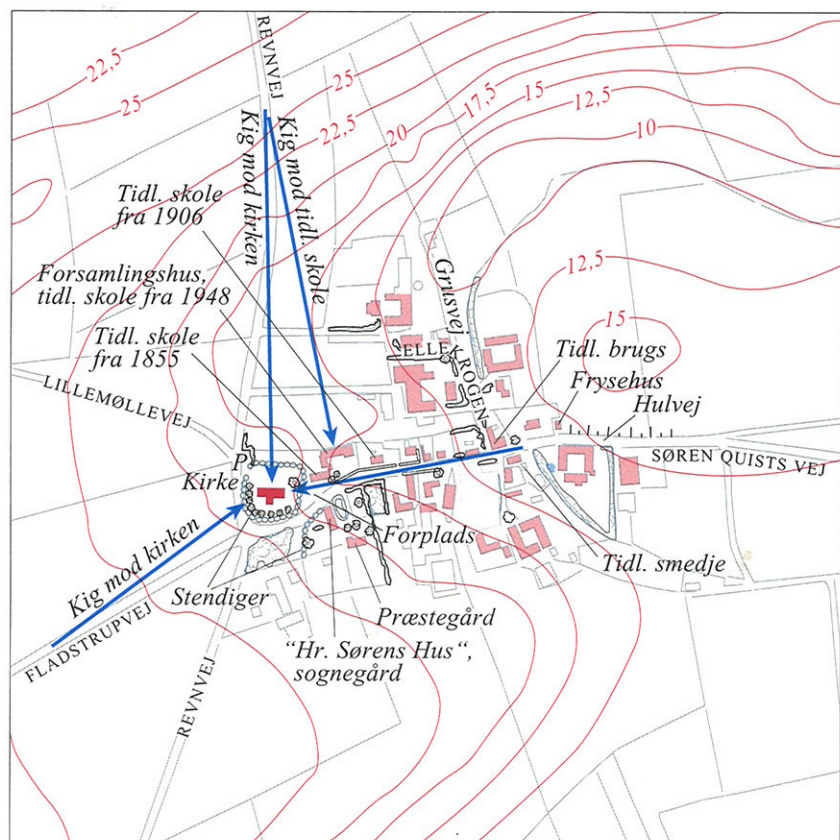
Den skrånende bygrund, der falder ned mod Barnebæk, tegner sig i bybilledet og når sit højdepunkt med kirkens placering på toppen for enden af byens hovedgade. En krans af gårde afgrænser i dag byen mod det åbne land, medens hovedgaden er præget af mindre småhuse opført langs den slyngede vej.

Over for kirken, syd for hovedgaden, ligger "Hr. Søren's Hus", et velbevaret bindingsværkshus fra 1700-tallet, der tidligere var præstegård, opkaldt efter præsten, Søren Jensen Quist. Og overfor ligger byens tre ældre skoler fra 1855, 1906 og 1948 side om side som en usædvanlig kulturhistorisk manifestation af skoleudbygningen gennem tiderne. Sammen med kirken, Hr. Søren's Hus og den nuværende præstegård danner de et fornemt landsbymiljø af stor kulturhistorisk værdi.

Vejlby er især kendt for St. St. Blichers novelle "Præsten i Vejlby", Søren Jensen Quist, som blev henrettet i 1626 for mord på sin karl og begravet på Ålsø kirkegård. Der er stærke formodninger om, at der var begået et justitsmord.

Vejlbys kulturelle centrum med Hr. Søren's Hus til venstre, kirken på bakketoppen i baggrunden og den ældste skolebygning til højre i billedet, samlet omkring forpladsen til kirken.

Vejlby. 1:8000.

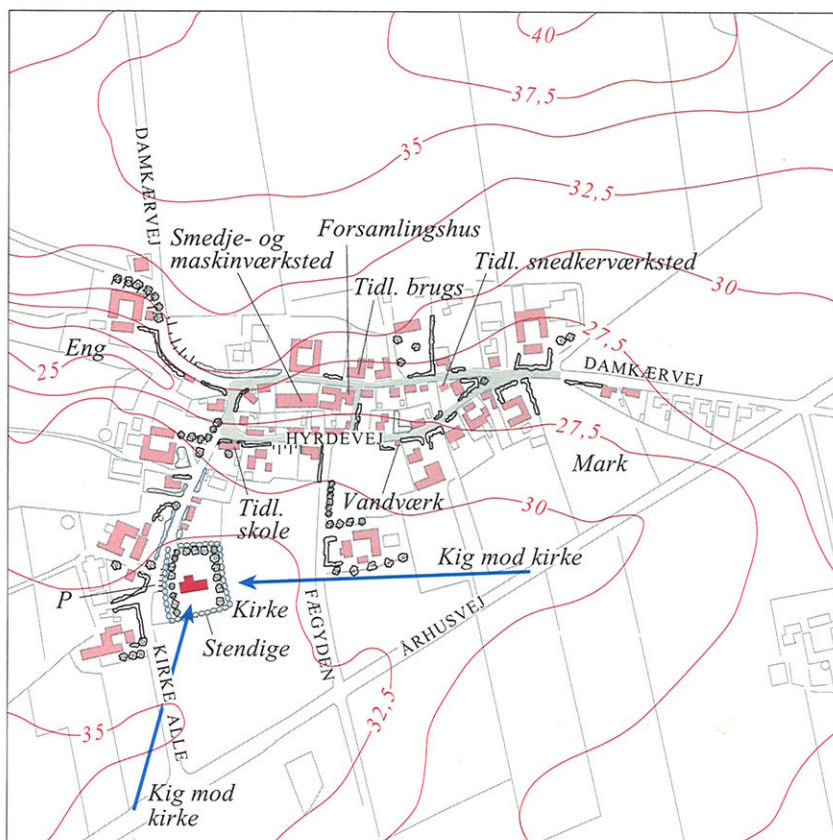
Homå

Byen ligger i et dalstrøg med den ældre vejforte i dalbunden, mens den omliggende bebyggelse og dalskrænterne omslutter byen og afgrænser byrummet. Den romanske kirke var tidligere den eneste bebyggelse, som lå oven for dalen helt oppe på morænebakkedraget og synlig for omgivelserne, mens husene i dalen næsten lå skjult for omverdenen.

Den langstrakte byforte er efterhånden udfyldt af indvandrede småhuse, smedie og et forsamlingshus fra 1896, men med udspaltningen af to parallelle bygader rundt om forten opleves den oprindelige byform stadig meget tydeligt. Og med bygadernes forløb langs foden af dalskrænterne er der opstået et sjældent og fornemt samspil mellem landskab, byform og bebyggelse. En fin helhed, der ydermere understøttes af kransen af ældre gårde, der ligger oppe på dalsiderne og næsten omslutter byen.

Bygaden i Homå, der følger bakkefoden rundt om den tidligere forteplads, hvor bindingsværkshuset nu ligger. I baggrunden og til venstre ses nogle af gårdene og husene, der ligger på skråningen og omkranser bymidten.

Homå. 1:8000.

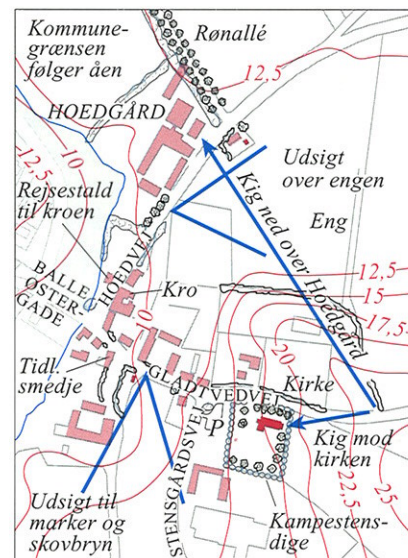
Hoed

Byen er kendetegnet ved sin randbeliggenhed på skråningen ned mod Hoed Å, mens kirken af romansk oprindelse ligger i den sydlige udkant højt på bakkekanten. I begyndelsen af 1800-tallet talte byen nogle få spredt beliggende gårde udover kirken. Efterhånden er en del huse kommet til langs Glatvedvej i forlængelse af den store naboby Balles hovedstrøg.

Et markant dalstrøg omkring Hoed Å adskiller de to byer, og her ved det centrale vejkrud i dalbunden ligger en af byens seværdigheder, Hoed Kro. Med facade og forplads ud til vejen og dalstrøget omkring Hoed Å og en sjælden velbevaret rejsesstald for enden af pladsen har kroen fået en smuk landskabelig placering. Kroen, hvis bygninger stammer fra 1857, er den eneste ældre landevejskro på egnen, placeret ved den vigtigste ældre vejforbindelse mellem Grenaa og nabokøbstaden Ebeltoft. Og efter et par miles rejse fra købstæderne trængte både passagerer og heste til hvil og vederkvælgelse.

Hoed Kro med facade og forpladsen ud mod engdragnet og den seværdige rejsesstald til venstre. Bygningernes indbyrdes beliggenhed og i forhold til omgivelser er velgjort.

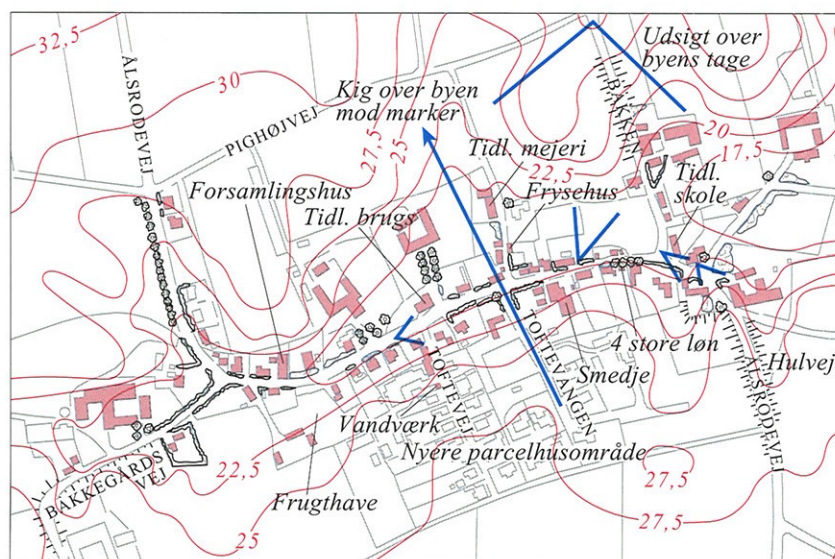

Hoed. 1:8000

Ålsrode

Byen er en ældre landsby, der ligesom Højbjerg har hørt under Katholm. Ålsrode og Højbjerg er begge beslægtede med hensyn til den ældre byform, hvor to markante gårdrækker med store foranliggende tofter tidligere tegnede byen. I Ålsrode har der ud over en sydlige gårdrække også været placeret forholdsvis mange gårde nord for bygaden, dog mere uregelmæssigt, men i nøje overensstemmelse med de varierende terrænformer.

Byens beliggenhed i en dal er markant, idet byformen er nøje tilpasset dalens topografi. Vejforten i midten følger dalbunden, mens nogle af de tilbageværende gårde endnu ligger på dalsiderne, hvor de sammen med de bagvedliggende dalskråninger danner et karakterfuldt sluttet byrum med landskabeligt præg. En række nyere tilkomne huse placeret umiddelbart nord for og langs med bygaden på sydskråningen spærrer delvis for oplevelsen af dalbunden som byens centrale byrum, men opholdet mellem nogle af husene giver et indtryk af den tidligere så markante byform.

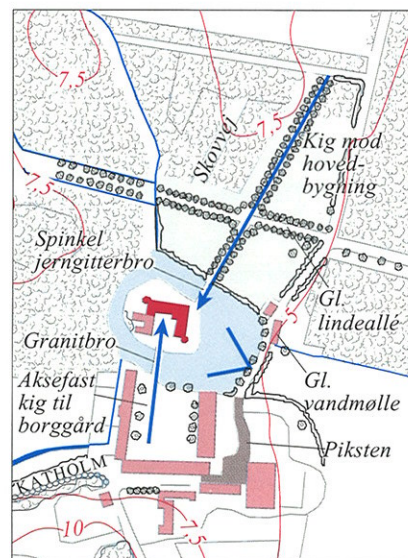
Ålsrode. 1:8000.

Katholm

Herregården Katholm er af meget gammel oprindelse og måske det *collis cati*, der under opstanden mod Valdemar Atterdag i 1359 belejredes af kongens tropper, og som blev ødelagt af kongen, men senere taget tilbage af jyderne. Den ældre bebyggelse består af den fredede trefløjede hovedbygning i rød teglmur, der ligger på en borgholm i en lille sø, hvorfra en stenbro fører mod syd over til gårdspladsen omgivet af trefløjede avlsbygninger. Herregården er udformet efter historiske bygningstraditioner som et forsvarsanlæg. Et borganlæg med tårnbygninger og omgivende vandgrav, der formodentligt har sin baggrund i middelalderens og 1500-tallets mange fejder. De to største hovedbygninger, nord- og østfløjen, er opført i 1588 og 1591 i renæssancestil, mens den tredje planlagte fløj mod vest samt formodentligt også en spærremur mod syd måtte opgives i første omgang. I 1622 blev det trefløjede anlæg dog fuldført, men i mere beskedent omfang med vestfløjen i en etage. Med parken og dens karakterfulde alléer nord for borgholmen og det trefløjede gårdanlæg mod syd danner anlægget en fornem helhed af stor kulturhistorisk værdi.

Katholms hovedbygning med den stor-slåede beliggenhed på borgholmen, omgivet af voldgrav, der samtidigt var mølledam for vandmøllen øst for. På vestgavlen ses krydsribberne, der er et karakteristisk træk fra renæssancen.

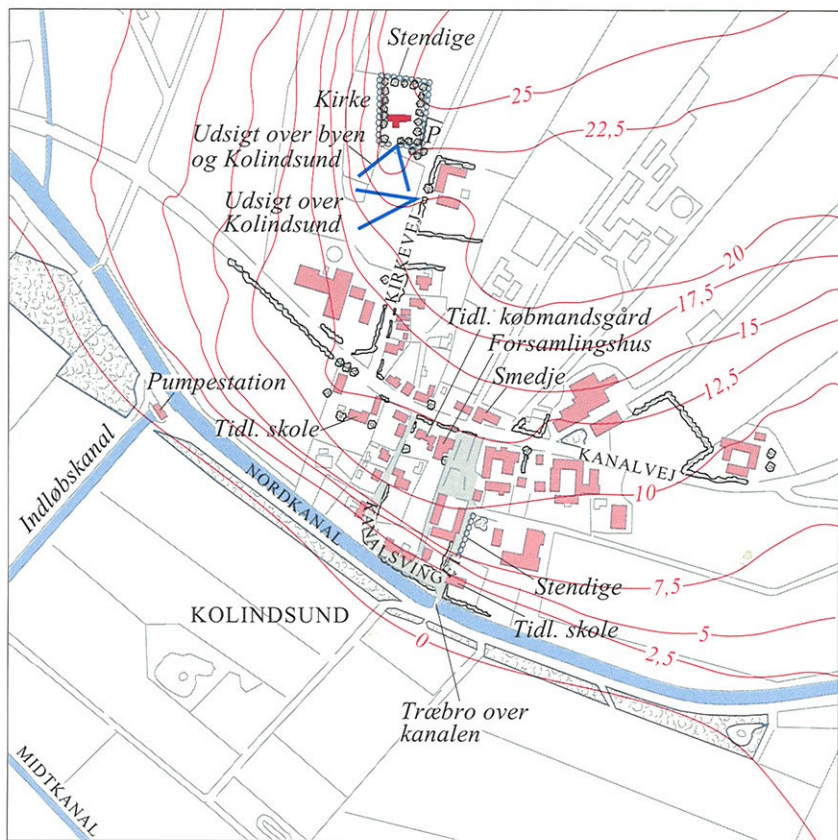
Katholm. 1:8000.

Enslev

Byen har en karakteristisk randbeliggenhed på en fremskudt syd-vendt skråning ned mod Kolindsund. Kirken ligger højt placeret på bakken nord for byen og står som et vartegn, der kan ses fra store dele af Kolindsund, og på bakken tegner markveje og levende hegn et flot billede af stjerneudskiftningen, der stråler ud fra byen. På den stærkt skrånende bygrund er en del af den gamle forte i dag byens centrale plads foran forsamlingshuset, mens de ældre bygader ned til og langs med Kolindsund ligeledes er bevaret som træk fra den ældre landsbytid. I Enslev førte bygaderne direkte ned til Kolindsunds tidligere søbred, og det må formodes, at byen har været udgangspunkt for person- og fragtsejlad samt fiskeri. Efter udtørring af Kolindsund i slutningen af 1870'erne blev byen afskåret fra sundet og fik en ny markant bygrænse i form af Nordkanal og dæmning. Og dermed var også livet ved søen kanaliseret væk, og Enslev var med et slag blevet en indlandsby. Kanalsvinget, der følger den gamle byforte, er i dag videreført på en bro over kanalen og videre på dæmningen hen til pumpestationen fra 1938, som er blevet en af byens nye seværdigheder.

Pladsen midt i Enslev, der er en ældre byforte, fungerer fortsat som byens centrale samlingsplads, understreget af forsamlingshusets placering ud til pladsen. Fra pladsen udgår de ældre bygader ned ad skråningen mod kanalen.

Enslev. 1:8000.

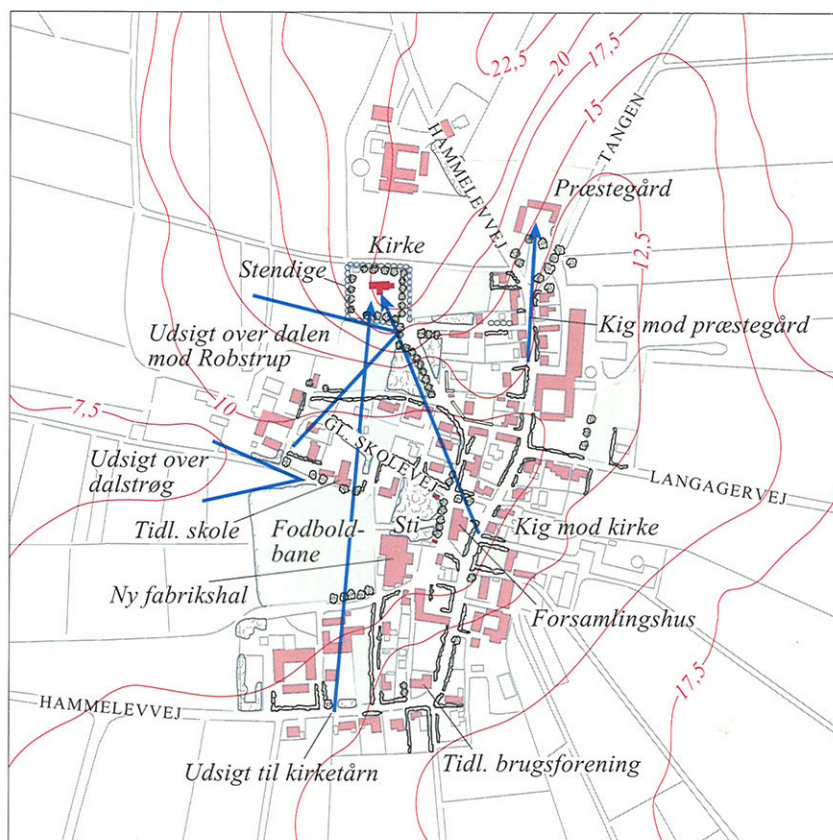
Hammelev

Byen ligger på en tungeformet dalskråning omkring en mindre slugt, der munder ud i det langstrakte engdrag omkring Kejserbæk. For årtusinder siden var bakkepartiet, som byen ligger ved, en ø, før landhævning ændrede det maritime forland omkring Kejserbæk til et frugtbart engdrag. Arkæologiske undersøgelser af en boplads fra jernalderen bekræfter, at byen er mindst et par tusinde år gammel og har været besejlet gennem et smalt sund omkring Kejserbæk og Hjembæk.

Byen er en ældre forteklyngeby, men i dag uden de fortepladser, som lå omkring lavningen, omgivet af en krans af gårde. Mange af de ældre gårde er dog fortsat bevaret langs bygaden, mens mange nyere huse i lavningen og på de ældre bypladser har sløret byens oprindelige karakter. Men de tilbageværende gårde, ældre gadehuse samt vejnettet følger i hovedtrækkene de gamle forter. I byens nordlige udkant residerer kirken højt på et fremskudt bakkeparti, mens den fornemme træfløjede præstegård i bindingsværk fra 1700-tallet danner en værdig afslutning på hovedgaden.

I Hammelev kan landsbyens historie opleves side om side med ønsket om udvikling og arbejdspladser. Et ældre bindingsværkshus ligger alene tilbage omgivet af tilkørselsveje til den bagvedliggende nye industri med oplagsplads.

Hammelev. 1:8000.

Husmandsbrug og udstykninger

Som følge af stjerneudskiftningen, hvorefter gårdene i stor udstrækning blev liggende i landsbyerne, var der endnu store områder uden bebyggelse i det åbne land mellem landsbyerne. Men der skulle gå endnu nogle årtier efter udskiftningen i 1790'erne, før bebyggelsen begyndte at brede sig til disse områder.

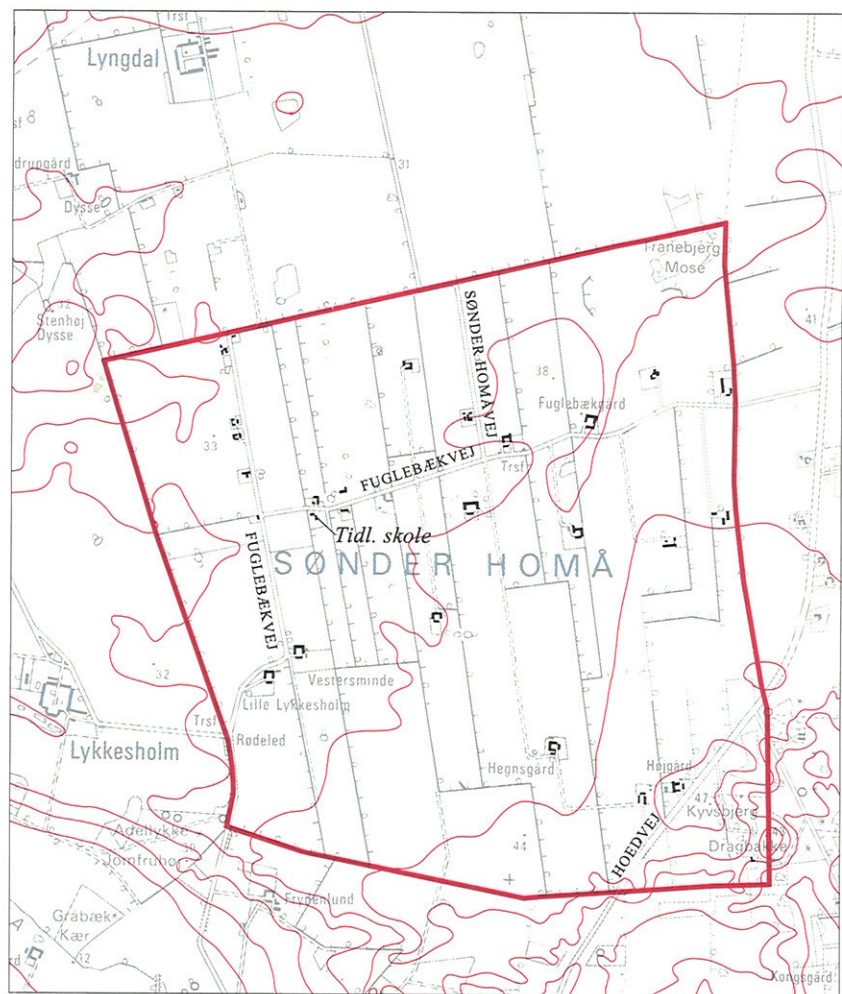
I 1830'erne og 1840'erne opdyrkedes en af egnens store lyngheder, Homå Hede, og i de følgende år opførtes 16-17 nye gårde og husmandsbrug på de lange smalle nordsydgående hedeparceller, der tidligere havde hørt under gårdene i Homå. Der opførtes endvidere et par huse og i 1868 en skole, som markerede det nye samfund af spredt bebyggelse, der fik navnet Sønder Homå.

I 1860'erne og 1870'erne blev en lang række nye brug opført i Robstrup. Og som i andre af de nye samfund fik Robstrup også sin egen skole på Robstrup Mark. Brugene ligger tæt ved Robstrupvej, der følger bakkefoden langs engdragene omkring Kejserbæk. Mens de nye gårde i Sønder Homå blev placeret ude på jordlodderne ofte langt fra nærmeste vej, fik gårdene i Robstrup en placering, der til forveksling lignede de senere statshusmandsbrug, hvor husene som regel blev opført nær ved vejen.

Mens de fleste nye brug måtte tage til takke med de mindre attraktive jordlodder på udmarkerne, fik de nye gårde i Robstrup som en undtagelse en stor andel af værdifulde engdrag, som det ellers var tradition at beholde under stamejendommene. Med vejen og gårdene placeret i overgangen mellem bakkeskråningen og de flade engarealer er der opstået et fint meningsfuldt samspil mellem landskab og bebyggelse. Et topografisk træk, som ellers kun kendes fra nogle af de ældre landsbyer.

I sidste halvdel af 1800-tallet, efter krigen i 1864 og tabet af Sønderjylland, intensiveredes opdyrkningen af hederne og udmarkerne, og med dræningen af moser og engdragene omkring vandløbene udvidedes de dyrkede jordarealer.

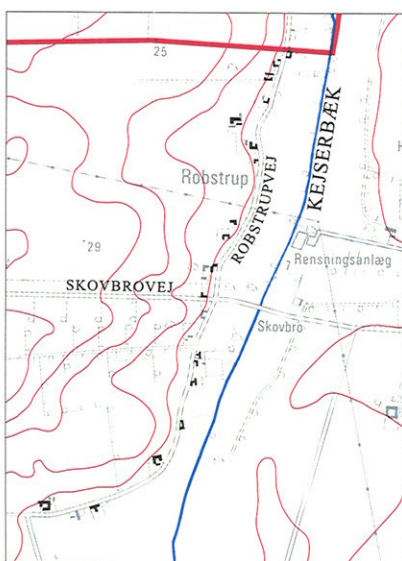
Fra omkring 1880'erne, efter Kolindsunds udtørring, blev der opført en række nye brug på de lavtliggende områder vest for Albøge, det senere Kærby, og på Nederst i Kolindsund. Det var jorder fra gårdene i Albøge, der blev udstykket. Og efterhånden udviklede det sig til et nyt samfund af spredte småbrug, hvor en privat skole fra 1896 blev samlingsstedet og symbolet på det nye fællesskab i kærbyen.

Sønder Homå. 1:25.000.

Det tidligere Homå Hede med hedeparcellerne, der blev opdyrket og bebygget i 1830'erne og 1840'erne.

I begyndelsen af dette århundrede og frem til 1940'erne skete der igen store ændringer i bosætningsmønstret i det åbne land. Det var den nye lov fra 1899 om statsstøtte til oprettelse af små husmandsbrug, som var indledningen til omfattende udstykninger og opførelse af statshus-

Robstrup. 1:25.000.

— Kommunegrænse

Billedet viser den landskabelige placering, som karakteriserede brugene i Robstrup. Øverst ses bakkedraget, hvor brugene ligger ved foden langs vejen, der ligger i overgangen mellem bakkeskråningen og engen.

Den firlængede gård, Fuglebækvej 4 i Sønder Homå, er velholdt og har en fin helhedskarakter og placering i landskabet. Som gården viser, var det ikke småhusmandssteder, der opførtes på heden, men tre- og firlængede gårdanlæg.

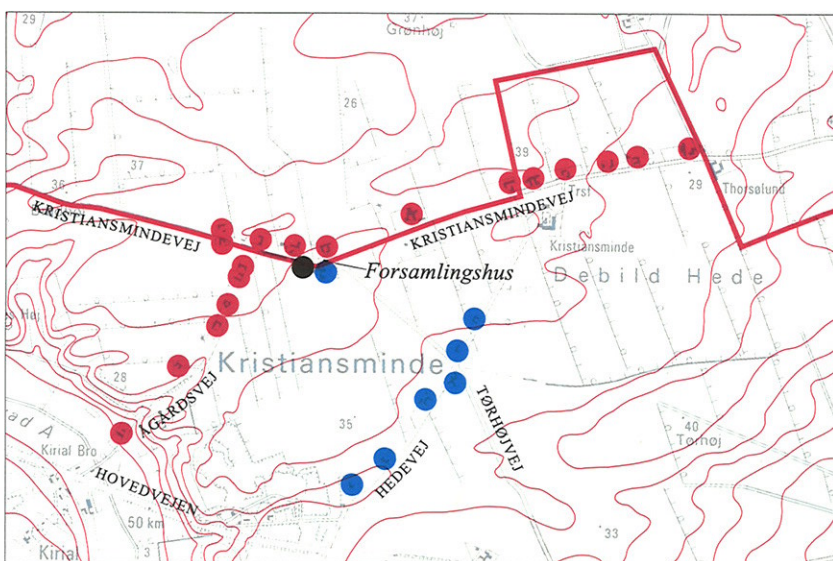
mandsbrug på egnen. I første omgang var brugsstørrelsen beskedne 3,5 tdr. ld., senere udvidet til 7 tdr. ld., som heller ikke kunne ernære en familie, og dermed var den nye statshusmand fortsat afhængig af lønarbejde på gårdene. Først efter senere lovændringer var der åbnet mulighed for større brug, der kunne ernære en familie.

I det gamle Randers Amt og dermed også Djursland blev loven grundigt udnyttet. Allerede i 1903 var der udstykket 132 brug i Randers Amt, og i 1922 var antallet oppe på 1574 brug eller omkring en femtedel af alle husmandsbrug i landet. Det store antal etableringer skyldes ikke mindst det kyndige lokale folketingsmedlem Niels Pedersen Nyskov, født i Sønder Homå og senere bosat i Thorsager. Han havde været med til lovforberedelserne i folketinget og blev formand for den amtskommission, der administrerede loven lokalt. Endvidere havde Randers Omegns Husmandsforening i 1904 taget initiativ til oprettelse af landets første udstykningsforening, "Selskabet til Udparcellering af Jord til Husmandslodder", som blev et forbillede for foreninger landet over og en god støtte for de mange små lokale husmandsforeninger, der blev oprettet på egnen.

En af egnens større udstykninger var husmandskolonien Kristiansminde, det tidligere Debild Hede. I 1908 blev en del af gården Kristiansmindes 375 tdr. ld. udstykket i 18 statshusmandsbrug, hver på 7 tdr. ld., som i 1915 udvidedes med tillægsjord fra naboejendommen Ågård. I 1917 stod Randers Amts Udstykningsforening bag oprettelsen af 7 nye og større brug, mellem 12 og 17 tdr. ld. og med større huse af bedre kvalitet, med cementtag i stedet for paptag. Med den nye husmandskoloni var der opstået et nyt stærkt fællesskab på landet, der i 1930 udmøntede sig i forsamlingshuset opført ved det mest centrale mødested, på hjørnet af Kristiansmindevej og Tørhøjvej.

Mange karakteristiske statshusmandsbrug blev også udstykket fra Stensmark, der ligesom Kristiansminde tidligere opstod som en ny gård på jorder, udstykket fra andre gårde. Mens næsten al Kristiansmindes jorder frastykkedes til husmandsbrug, bevarede Stensmark en stor del af sine jorder under stamejendommen.

Husmandskolonien Kristiansminde, dens udvikling fra små brug med simple bygninger og deltidshusmænd til større familiebrug og bedre bygningskvaliteter samt forsamlingshuset, giver et godt billede af udviklingen på landet i første halvdel af 1900-tallet, hvor utallige husmandssteder blev opført med regelmæssige mellemrum langs vejene, som perler på en snor.

Kristiansminde. 1:25.000.

- Husmandsbrug, udstykket i 1908 fra Kristiansminde
- Husmandsbrug, udstykket i 1915 fra Aagaard
- Husmandsbrug, udstykket i 1917 fra Kristiansminde
- Kommunegrænse

Med få virkemidler er der skabt et karakterfuldt miljø ved forsamlingshuset i Kristiansminde. Et enkelt stort skyggefuldt træ og omgivende beplantning danner et lukket rum omkring vejkrydset og indgangen. Sådan kan det gøres.

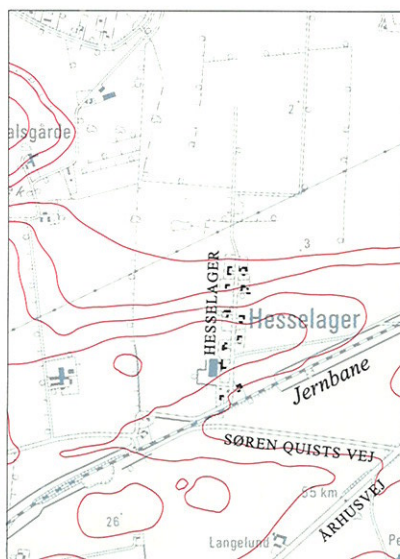

I Hesselager er miljøet ligeledes præget af de tætte beplantningsbælter, der omgiver ejendommene og lukker sig omkring vejrummet, kun afbrudt af markerne mellem gårdklyngerne.

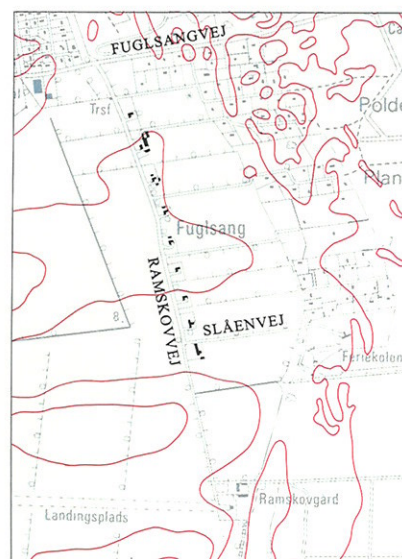
De nye statshusmandsbrug har ikke som landsbyerne rod i en århundredlang bebyggelsestradition. De opførtes på de jorder, der nu engang blev udstykket fra de store gårde, ofte fjerntliggende og dårlige jorder, og bebyggelsens placering var ikke som i landsbyerne dikteret af nedarvede topografiske og dyrkningsmæssige forudsætninger. Kun få steder findes derfor et særligt samspil mellem bebyggelsens placering og stedets landskabelige hovedtræk.

Et par af udstykningerne, Hesselager og Fuglsang, skiller sig ud ved deres særlig klare, men forskelligartede udformning. I Hesselager grupperer husmandsbrugene fra 1925 sig tæt i klynger omkring vejen og danner lukkede vejrum, afbrudt af åbne marker, mens brugene i Fuglsang, opført i perioden 1923-24, alle ligger ensidigt i taktfast rytme på vejens østside. I begge tilfælde har husene en ensartet udformning, der giver bebyggelserne et stærkt helhedspræg trods senere bygningsændringer.

Med statshusmandsbrugene ligger mønstret af bebyggelsen i det åbne land i hovedtrækkene fast helt frem til vor tid. I dag er udviklingen på landet præget af internationalt samarbejde omkring landbrugs- og miljøpolitik, hvor detailreguleringer af erhvervsudøvelsen samt ændret natursyn indvarsler en ny tid med fortsatte forvandlinger i det åbne land. Mange husmandssteder og mindre landbrug er i dag blevet nedlagt. Byboere er flyttet ind i de tiloversblevne bygninger, mens brugenes produktionskvoter og jorden opkøbes af de tilbageværende landmænd.

Hesselager. 1:25.000.

Fuglsang. 1:25.000.

Byggeskik i byen

Som i andre ældre byer afspejler husene i Grenaa historiens gang i lyst og nød. Selv om bebyggelsen i den ældre bydel i dag fremstår i større harmoni end i andre købstæder, er der dog større indbyrdes forskelle på husene. De afspejler skiftende tiders håndværkertraditioner, stilretninger og vekslende modestrømninger i arkitekturen. Inden for den ældste bydels snævre grænser findes bygningsudtryk repræsenterende mange af de stilperioder, landet har gennemgået. I havnebyen ses ligeledes huse med skiftende stilpræg og byggeskik, præget af byens historiske tilknytning til havnen og søen. Ældre industriarkitektur fra århundredskiftet er kun repræsenteret i begrænset omfang og findes især i det ældste industrikvarter omkring Østerbrogade. I de nye vækstlag omkring den ældre bykerne ses næsten alle bygningstyper fra dette århundrede. Det er for hovedpartens vedkommende forholdsvis anonyme huse, ligesom de omfattende nyere industribebyggelser er præget af byggevakatalogernes mangfoldighed.

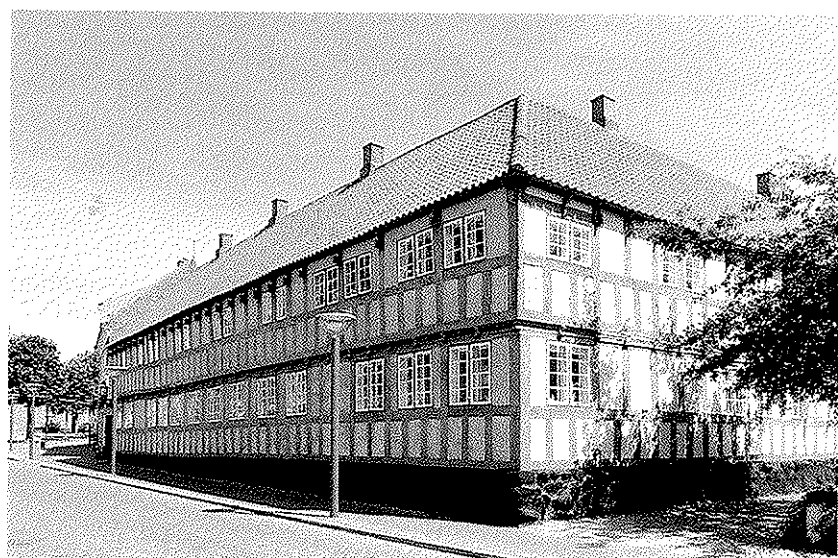
Den ældste købstadsbebyggelse

De mange bybrande har fjernet alle middelalderens bygninger. Af 1600-tallets bygninger findes kun levn i ældre kældre og i kirken på Torvet, idet kirken også brændte i 1600-tallet og blev derefter, i forrige århundrede, udsat for en hårdhændet ombygning, der ændrede den ældre hvidkalkede kirke i landsbystil til en meget større rødstensbygning, som ses i dag. Udover kirken må man ty til bygningsarkæologiske undersøgelser for at finde bygningslevn fra tiden før 1750. De ældste huse i dag er opført efter de store bybrande i 1750 og 1751, der lagde næsten hele byen øde.

Bindingsværk

Husene opført i sidste halvdel af 1700-tallet efter brandene var bindingsværksbygninger, enkelte i to etager, men flest i én etage. To af bindingsværksbygningerne i to stokværk er endnu bevaret, dels den gamle købmandsgård på hjørnet af Torvet og Kannikegade, som nu huser Djurslands Museum, dels "Aftenstjernen" fra 1751, Lillegade 39, som alene omfatter et forhus og mindre sidehus. Købmandsgården er den eneste bevarede ældre købmandsgård. Den består af et vinkelanelæg opført på kampestenssyld, med dobbeltbjælker over stueetagen og med øverste stokværk udkraget på hovedfacaderne, mens gårdsiden har svalegang i rødmalet træværk. Bygningen har de karakteristiske to dogger, undertømmer, som kendetegnede 1700-tallets bindingsværksbygninger, men som ikke er almindeligt forekommende i byens etetages huse fra 1700-tallet.

Af de etetages bindingsværksbygninger fra sidste halvdel af 1700-tallet er Storegade 61 fra midten af 1700-tallet karakteristisk ved sine gennemstukne bjælkeender, et lavt styrtrum og forholdsvis stor loftshøjde, som er almindeligt forekommende i de senere bindingsværksbygninger. Den vinkelbyggede ejendom fra omkring 1768 i Lillegade 50, nobelpristageren August Kroghs fødested, er opført i egetømmer og har overkæmmede bjælker, der først bliver almindeligt i 1800-tallet. Det formodes, at ejendommen er ombygget i 1860'erne, hvor bjælkerne er flyttet op og kæmmede over tagremmen. En tilsvarende løsning er anvendt i nutiden ved byfornyelsen af Lillegade 33, hvor bjælkerne er flyttet op for at øge loftshøjden. De etetages bindingsværksbygninger, som er bevaret, ligger næsten alle i den vestlige bydel i god afstand fra Torvet, og det er måske netop grunden til, at de har overlevet den omfattende byomdannelse, der fandt sted i sidste halvdel af 1800-tallet. Jo nærmere man kom på Torvet, jo større blev efterspørgslen. Og det har resulteret i, at næsten alle ejendomme fra en linie fra Grisatorvet og mod Torvet er bygninger i to eller flere etager, mens de etetages bygninger er i overtal i den vestlige bydel.

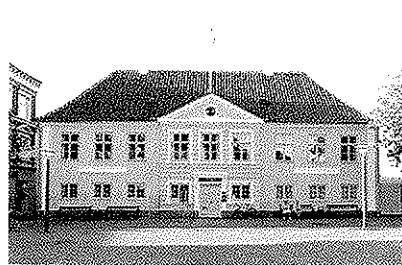
Den velbevarede ældre købmandsgård fra midten af 1700-tallet, Søndergade 1, som nu huser Djurslands Museum. Gårdanlægget består af en vinkelformet bindingsværksbygning i to stokværk med kraftigt egetømmer og forsynet med udvendig svalegang på gårdsiden. Til komplekset hører endvidere flere grundmurede pakhuse i en og to etager, som omslutter den pikstensbelagte gårdsplads.

Lillegade 50 er opført i 1768 og væsentligt ombygget omkring 1820. I facaden mod Lillegade har bygningen dobbelttømmer i hvert fag i underfacaden, mens facaden mod Vestbanegade alene har enkelttømmer, der er det normale i gadens øvrige bindingsværksbygninger.

Storegade 63, opført i 1852, er et forment eksempel på de tidligere grundmurede huse i gaden. Den pudsede facade har gennemgående sælbænkgesims under vinduerne og afsluttes med en trukket hovedgesims. Huset har flade, pudsede hjørnelisener, som ses på flere huse fra denne tid.

Det gamle rådhus på Torvets nordside opført i 1808 i klassicistisk stil af bygmester Just Møller. Et hus i ni fag med et slankt trefags midterrisalit med refendfuger, lav gavlfreton og helvalmet tag. Den treleddede hovedgesims er karakteristisk for Just Møller, ligesom pilastrenes afslutning med triglyfkapitæler.

Domhuset, Nytorv 9, opført 1936 som rådhus, tegnet af arkitekterne M. C. Thoft, A. V. Ravn og S. M. Jensen. Den tredelte facade med let fremhævet midterparti, der foroven afsluttes med en lav trekantfronton, giver bygningen et nyklassicistisk præg.

Djursborg, Storegade 1, er opført i 1919 efter tegninger af arkitekt M.C. Thoft. Bygningen er et smukt eksempel på dansk håndværkertradition i det murede byggeri og som reaktion på de udenlandske strømninger ved århundredskiftet. Bygningen har klassiske stiltræk, og de dekorative elementer er enkle og i høj grad baseret på egenkarakteren af byggematerialerne, teglsten, puds og granit. Den nye butiksfacade bryder med bygningens ellers meget sikre fagrytme.

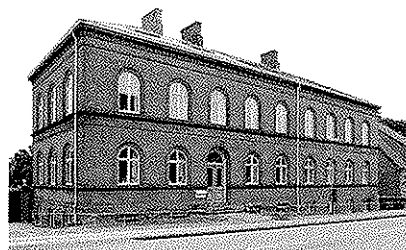
Hjørneejendommen Torvet 2, opført i 1907 med stiltræk fra nyrenæssancen, er et helt katalog over de dekorative elementer og virkemidler, som efter udenlandsk forbillede blev udført i teglsten, cementpuds og zink og kom til at præge dansk købstadsbyggeri. Tegnet af arkitekt Richard Jacobsen, senere tilbygninger langs Storegade og Lillegade er tegnet af arkitekt M. C. Thoft.

Hotel Dagmar opført i 1856 med klassicistisk facade og sadeltag ved Søndergade, byens sydlige indgang. I 1914-15 blev bygningen ombygget og fik sin nuværende nybarokke facade med mansardtag og svungne kviste over sidefagene, tegnet af arkitekt M. C. Thoft.

C. J. Mommers stiftelse, Østergade 22, opført 1894 som arbejderhjem i let italiensk præget villastil. Bygningen er et eksempel på de meget enkle bygninger, som også var et resultat af datidens stilinspiration fra det sydlige Europa.

Vestervej 3, opført 1891 som teknisk skole og udvidet i 1915. Bygningen var oprindeligt med gadefacade i fem fag med symmetri omkring indgangspartiet og havde karakter af frilliggende storvilla. I facadens friser og gesimser er anvendt formsten, hvilket kun forekommer få steder i Grenaa.

Grundmurede bygninger

Omkring midten af 1800-tallet fortrængte grundmuren bindingsværket både ved nybygninger og ved omsætninger af facademure. Det er især husene fra den sidste halvdel af denne periode, der præger bydelen nærmest Torvet. Og det er samtidig den periode, hvor de mange klassicistiske stiltræk viser sig i bygningsudformningen. Det gamle rådhus fra 1808, som blev opført på Torvet af den kendte bygmester Just Møller (1743-1808), var et fornemt forbillede, som kom til at præge bybilledet.

De grundmurede huse omkring midten af 1800-tallet er pudsede og ofte med trukne gesimser eller udført som Just Møllers tre-leddede rådhusgesims. De store rundbuede butiksvinduer dukkede op i byggeriet og pudsede dekorationer prægede facaderne. Risalitter, pilastre, kapitæler og gavlfronter indfandt sig i gadebilledet. Palæbygninger med rig dekoration indfandt sig også i byen, blandt andet i Afholds- og Højskolehjemmet fra 1907 på hjørnet af Storegade og Ågade, tegnet af arkitekt og borgmester M. C. Thoft (1873-1936), der også lagde navn til mange andre af byens bedste huse, bl. a. Pavillonen i Anlægget, opført i 1916.

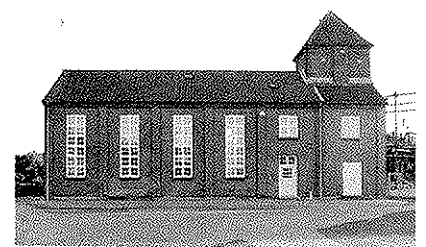
Nationalromantikken fandt et fornemt udtryk i Bonkes sommervilla med bindingsværksgavl ved havnen og mere beskedent i Pavillonen i Anlægget. I slutningen af 1800-tallet begyndte teglstenfacaderne i blank mur at tegne sig i byen. Med den nye stationsbygning fra 1876, Teknisk Skole fra 1891, og Amtssygehuset på Østerbrogade fra år 1900 er den blanke teglstenmur, murværksmønstre, formsten og dekorationer samt de runde vinduesbuer blevet en del af bybilledet.

Med Vogels store renæssanceprægede ejendom på Torvet og arkitekt M. C. Thofts barokinspirerede hjørneejendom Djursborg på det modsatte hjørne ved Storegade er tyngdepunktet i byen understreget. Men også mindre ambitiøse huse og boligejendomme i teglsten indfinder sig i kvarterer øst for Torvet.

I 1920 slog den danske håndværksmæssige byggetradition igennem med foreningen "Bedre Byggeskik", der fik stor indflydelse på byggeriet landet over i 1920'erne og fremefter. Men dens idealer blev dog ikke særligt udbredt i Grenaa, bortset fra en sjælden fornem bebyggelse til Landboforeningen i Grønland 24, hvor den gedigne murede håndværksprægede tradition gennemførtes i detaljer. Funktionalismen, der slog igennem i 1930'erne, og som indvarslede en ny retlinet kubistisk stilform, fik heller ikke stor udbredelse på egnen. Men undtagelser findes dog på Baunhøjs sydskråning, og enkelte andre steder blandt større boligejendomme og i etetages bungalows.

Ældre væveribygning fra 1912 til Grenå Dampvæveri på Østerbrogade. Den lave fabriksbygning er opført med shedtag, der giver mulighed for jævnt dagslysindtag i den store hal.

Reserveelværk med transformatorårn, opført i 1924 på Gasværksvej. En monumental bygning, der udtrykker den tekniske funktion og er præget af Bedre Byggeskik. Sidebygningerne på tårnet er senere tilbygninger, der er holdt i samme formsprog som det oprindelige hus.

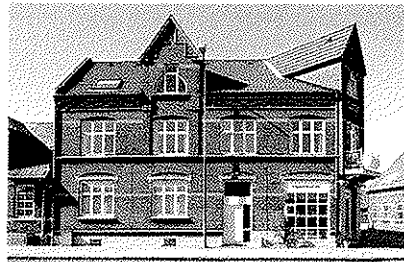
Grønland 24, opført 1925 af Djurslands Landboforening som et trefløjet anlæg med bolig, undervisningsbygning og udhus for landbrugskonsulenten. Det trefløjede bygningsanlæg er en usædvanligt velbevaret bebyggelse i Bedre Byggeskikstil i meget original tilstand og med meget fine bygningsdetaljer. Proportioner og detaljering af facaderne svarer til deres betydning, mens en enkel, gedigen og traditionel håndværksmæssig udførelse sikrer helhedskarakteren.

H. P. Rosenvinges Plads 9, tegnet af arkitekt M. C. Thoft til sig selv, opført o. 1923. Den lille hjørnevilla er udført helt i overensstemmelse med tidens bevidsthed om god håndværkertradition og materialeanvendelse. Med hjørnetårnet og det velformede indgangsparti udtrykker huset den individuelle bolig

Østerbrogade 23, opført 1898. Lille gadehus med historicistisk facadepræg, med rustikeret, kvaderopdelt sokkel, facadebånd og slutstensmarkeringer i puds samt skifertag.

Østerbrogade 25, opført 1905. Den store hjørneejendom er i overetagen og kvistene præget af jugendstilens slyngede ornamentik. Kvistvinduerne og overrammerne i de øvrige vinduer har uden tvivl tidligere haft denne stilperiodes fine sprosseværker.

Bredgade 25-27, opført i 1919 af Arbejdernes Andels Byggeforening. Husene er opført som dobbelthuse i engelsk landstil udformet som to gavlhuse med en mellemliggende fløj. Facaderne varierer mellem blank mur og pudsede facader.

Nygade 21-23, opført 1906. Omkring Nygade og Østerbrogade opførtes i det første årti i dette århundrede en række beskedne småhuse som enkelt- eller dobbelthuse. Flere bygningstyper, som går igen, antyder, at bygningerne er opført efter fælles tegninger.

Bredgade 10, opført 1928, skiller sig ud fra kvarterets øvrige etageboligejendomme ved sin fine facadeudformning. Den symmetriske facade markeres af et bredt midterfag med karnap og altan foran frontkvisten i mansardtaget, der er dækket med sortglaserede tagsten.

Rosengade 3, opført 1937. Med påvirkning fra den internationale funktionalisme opstod en dansk tradition, hvor murstensbyggeriet udformedes med funktionalismens kendetegn, såsom hjørnevinduer, rummelige udhængende altaner med afrundet muret brystning og støbt baldakin over hovedindgangen.

Århusvej 88, opført 1937. Funkishus i to etager med karakteristiske hjørnevinduer, gennemgående højt vindue i trapperummet, udhængende altan og bredt tagudhæng samt tagpapdækning på det svagt hældende tag.

Villavej 2, opført o. 1912 som sommervilla med storlået udsigt over havnen og Kattégat, før nyere havnebebyggelse spærrede for udsigten. Storvillaen med bindingsværksgavlen er et fornemt eksempel på nationalromantikken, der bredte sig efter århundredskiftet.

Byggeskik på landet

Bebyggelsen på landet har rod i en århundredlang tradition, der afspejler tidernes tekniske formåen, kulturstrømninger og påvirkninger, samt op- og nedgangstider. I landsbyerne var det i ældre tid især gårde, der tegnede byerne. Med udviklingen og efterspørgsel efter serviceydelser begyndte småhuse at indfinde sig i landsbyerne i større antal. Husmænd, smeden og læreren dukkede op i landsbyerne, hvor et hjørne af fællesjorden, ofte en del af byens forte, måtte lægge byggegrund til de nye småhuse. De ældre jordløse huse var som oftest beskedne, men i øvrigt beslægtede med de øvrige huse med hensyn til fast faginddeling og materialeanvendelse, men uden pynt og dekoration.

Efter teglstenenes udbredelse i slutningen af 1800-tallet og påvirkninger udefra begyndte varierede stiltræk at præge byggeriet på landet. Byhusene blev fra århundredskiftet fortrinsvis opført i teglsten med blank mur, og historicistiske stiltræk indfandt sig. Som den eneste stationsby var Trustrup under kraftig vækst som følge af sin status som knudepunkt for samfærdselen, og det påvirkede også udformningen af husene i byen. I de øvrige landsbyer fortsatte det traditionelle byggeri uden de store stilbrud, men i Trustrup kom nye bygningstyper og større stationsbyejendomme, der manifesterede byens status. Det var store toetages byejendomme, der udstrålede udvikling og velmagt. Mange stiltræk og strømninger bredte sig til byggeriet omkring århundredskiftet og var begyndt at afløse den egnstypiske byggeskik. Med typehusenes udbredelse på landet og byggemarkedernes færdigpakkede tilbud har mange landsbyer fået parcelhuspræg, og de sidste rester af lokal byggeskik er langsomt ved at forsvinde.

Trustrup Station, Stationsgade 22, opført i 1876, fremstår i det væsentlige som ved opførelsen, med enkle murstensflader og naturskifertag med stort udhæng. Spærrenderne og tagåsene er dekoreret og giver bygningen en let karakter i schweizerstil.

Park Alle 5, Trustrup, opført o. 1910. Husets facade er præget af historicismens rige brug af dekorative elementer såsom facadebånd i puds, brystningsblændinger under vinduerne og trempel med en romansk buefrise. Taghældningen og udhængt antyder, at huset måske har haft skifertag.

Århusvej 161, Trustrup, opført o. 1939 som dyrlægebolig, er et godt eksempel på den funktionelle tradition. Den store villa er opført i gule teglsten trukket lidt tilbage på grunden, der lukkes mod Århusvej af en svungen havemur.

Trustrup Mejeri, Park Alle 2, opført i 1927. Bygningen er med Bedre Byggeskik som forbillede opført med røde teglstensfacader, murede stik over dør- og vinduesåbninger, og brede kvadermurede hjørnelisener. Den gavlvendte mejerihal med det store vindue og skorstenen er typiske kendetegn på disse mejeribygninger.

Østa, Århusvej 208, Trustrup, opført o. 1931. Langs Århusvej ligger en række små bygmesterhuse opført som gadehuse eller bag smalle forhaver. De er præget af stationsbytidens byggeskik og har fine upretentiøse murværksdekorationer i tegl og puds, ligesom denne har fint tilføjet bislag.

Stationsgade 20, Trustrup, opført o. 1912, udgør sammen med lagerbygningen og pakhuset i Kastanicalle 2, opført ca. 1902, et fint handelsanlæg med købmandsbutik og grovvarerhandel. Forbygningen har afskårne hjørner med nybarokke, kvistlignende afslutninger, orienteret mod stationspladsen henholdsvis Stationsgade.

Stationsgade 16, Trustrup, opført o. 1914, er med sin palæagtige udformning og beliggenhed meget iøjnefaldende blandt Stationsgades røde teglstenshuse. Den fine variation i vinduernes rammeopdeling og opsprossning er væsentlige for husets karakterfulde udtryk.

Bindingsværk

Bortset fra kirkebygninger og enkelte større ældre gårdanlæg, er de ældste bygninger på landet bindingsværksbygninger. På Grenaaegnen ses endnu en del bygninger fra 1700- og 1800-tallet. Egnen var ikke særligt skovrig på denne tid, men tømmerimport fra Norge rådede bod på skovfattigdommen, og bindingsværksbygningerne blev opført i fyrretræ i almindelig god kvalitet og nødvendige dimensioner. Hr. Sørens Hus i Vejlbjerg og den trelængede præstegård i Hammelev er begge eksempler på velbevarede gedigne bygninger fra 1700-tallet, hvor de gennemstukne bjælkeender var karakteristiske for konstruktionen. I begge de nævnte bygninger er bindingsværket sorttjæret og tavlene hvidkalkede, en farveholdning, der er almindelig på egnen. Træimporten fra Norge fik et meget markant udtryk i den store præfabrikerede bindingsværkslade på Fævejle, hvor tømmeret blev afbundet i Norge og derefter sejlet ned gennem Kolindsund til Fævejle.

Grundmurede bygninger

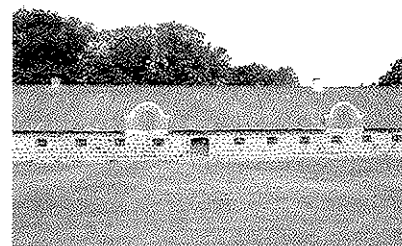
Fra omkring midten af 1800-tallet begynder de grundmurede bygninger at vinde indpas i det østjyske i takt med teglstensbrændingens udbredelse. Hidtil var det næsten kun kirkerne og hovedbygningerne på de store gårde og herregårde, som var grundmurede. De grundmurede bygninger på landet blev hovedsageligt opført i en enkel, anonym arkitektur med et tydeligt præg af bindingsværkshusenes faste faginddeling og proportionering, undertiden med dekorative elementer og ornamentik i teglsten og cement.

Katholms trefløjede fredede hovedbygning er udformet som et borganlæg med tårnbygninger og omgivende vandgrav. Nord- og østfløjen er opført i 1588 og 1591 i renæssancestil, og vestfløjen er fra 1622. Bygningen er i rød mur med krydsskifte. De svungne gavle er med ribber af tilhuggede teglsten og pinakler. Et borganlæg og omgivelser med store kulturhistoriske værdier.

Lykkesholm er et stramt nyklassicistisk gårdanlæg, opført 1804 og tilskrevet bygmester Just Møller. Hovedbygningen, der er fredet, er i 11 fag, og midterrisalit med indgangsparti i tre fag med pilastre med triglyfkapitæler, kronet af en lav gavlfronton. Som helhed et velholdt gårdanlæg af stor kulturhistorisk værdi.

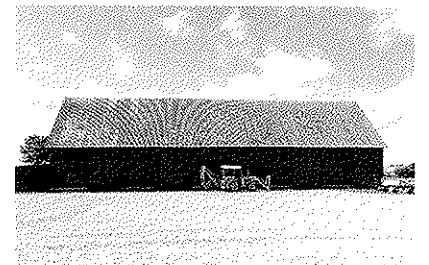
Staldlænge med fodermesterbolig til Lyngdal, Århusvej 115. Den lange bygning er opført o. 1875 af kløvede kampesten i et usædvanligt smukt murværk. På gårdfacaden er tilføjet tre barokprægede lugekviste af røde teglsten med kalket gesims.

Staldbygning til Trustrupgård, Lykkesholmvej 2, opført o. 1904 af regelmæssigt tilhugne granitkvadre muret i forbandt. Karakteristisk for tiden har bygningen trempel, og taget har lav hældning. Vinduer og sølbænke er i støbejern.

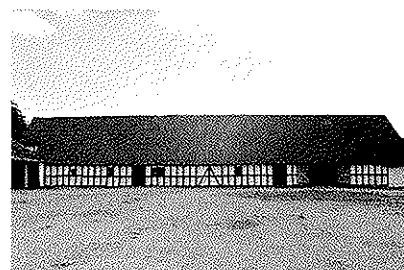
Udlængerne til Lille Lykkesholm, Fuglebækvej 19, er opført som et samlet gårdanlæg i 1930'erne i røde teglsten, med trempel og gode håndværksmæssige detaljer. God helhed.

Trælade på Næsgård, Næsgårdsvej 12, opført o. 1890. Laden er opført med træbeklædning på en meget raffineret bærende konstruktion, ligeledes af træ. Karakteristisk lade fra en sundgård.

Hammelev Præstegård, Hammelevvej 62, fra o. 1765. Fredet. Bygningen er opført med høje facadestolper, hvorigennem loftbjælkerne oprindeligt var tappet. Senere er bjælkelaget hævet.

Bindingsværkslade på Fævejle, Lyngbyvej 113, opført omkring 1795 af kraftigt egetømmer, afbundet i Norge og sejlet til Fævejle, hvor det opførtes under ledelse af medrejsende norsk tømmermester.

Stuehus på Højbjergvej 7, opført omkring 1887 som traditionelt længehus, der er præget af bindingsværkshusenes regelmæssige fagdeling. Underfacaden er pudset til brystningshøjde for at beskytte murværket mod tagdråber. Taget er dækket med naturskifer.

Stuehus til Lyngdal, Århusvej 115, opført o. 1850 som kampestensbygning og ombygget til nuværende udseende i 1910. Ved ombygningen blev facaderne pudset, og de to risalitter med barokprægede frontkviste og frontonen i midten blev tilføjet.

Stuehuset til Nygård, Nygårdvej 47, opført omkring 1887 med forbillede i den italienske storvilla. Facadens strenge symmetri omkring det fremspringende midterparti med hovedtrappen er underdelt med vinduernes præcise rytme. Dekoreret med pudsede bånd i den røde teglstensfacade. Den høje kælder er opmuret af tilhuggede kampesten.

Stuehus til Obdrupgård, Århusvej 290, opført o. 1925 i røde teglsten. I den klassiske pompøse facadeudformning er der et fint samspil mellem murværkets lys- og skyggevirkning og vinduespartiernes lyse lethed. Teglstenenes karakter er elegant udnyttet.

Stuehuset til Djursgård, Slemmingvej 15, opført o. 1860. Markant hus præget af historicismen. Med imponerende trappe op til indgangsparti afsluttet med gavlkvist. Fine snedkerværker over gavle og kviste. Facaden er dekoreret med pudsede brystblændinger.

Stuehus til Fævejle, Lyngbyvej 113, fra omkring 1875. Det anseelige stuehus er opført i schweizerstil med brede tagudhæng med rige udskæringer over facader og gavle.

Skovlystvej 13, opført i 1907 som sommerbolig til Katholm i nationalromantisk stil med let rødmalet bindingsværkskonstruktion i overetagens trempele og gavle.

Søren Quists Vej 13, opført omkring år 1800. Det lave hus har helvalmet stråtag, og facaderne viser de byggeperioder som mange huse har undergået, dels bindingsværk fra husets ældre periode og dels tilbygning i grundmur.

Dalsagervej 8, opført o. 1879, er et velbevaret og sjældent husmandssted med stald, beboelse og udhus i forlængelse af hinanden. Den store gavlvalme er karakteristisk for de ældre traditionelle landbygninger.

På Grenaaegnen findes mange bygninger med ydervægge opført i kløvede kampesten og ikke mindst i fint tilhugget kvalitet som kvadersten, opmuret i skiftegang, som måske endda er mere udbredt end kløvet kampesten. De fleste stensbygninger er fra sidste del af 1800-tallet, hvor stensmure vandt stor udbredelse, efter at grundmuren havde afløst bindingsværket. De mange stenhuse vidner om en fornem stenhuggetradition på egnen. Den udbredte brug af kampesten skyldes måske, at der ikke fandtes teglværker i større omfang inden for kommunegrænsen før 1885, hvor det eneste større kalk- og teglværk med ringovn blev opført i Trustrup.

Stuehusene på gårdene er ligesom de ældre småhuse i landsbyerne som regel opført med fast faginddeling. Indtil slutningen af 1800-tallet var husene for det meste pudsede og kalkede, men omkring århundredskiftet blev teglstensfacaderne i blank mur og undertiden muret trempel almindeligt forekommende i takt med teglstenenes udbredelse. Ofte dekoreret med mønstermurværk, pudsede facadebånd og indfatninger samt cementstensornamentik. De ældre gårde er som oftest forholdsvis store firlængede anlæg omkring en lukket gårdsplads, en århundredgammel bebyggelsestradition på morænelandet. De nye sundgårde, der i slutningen af 1800-tallet opførtes i periferien af det udtørrede Kolindsund, var store bebyggelser i friere udformning. Det var især de store træladere, der anvendtes til opbevaring af planteafgrøderne, der karakteriserede denne nye gårdtype.

Omkring århundredskiftet vandt forbilleder i den nordiske tradition og derefter i dansk håndværk- og materialetradition frem. Byhusene blev fortrinsvis opført i teglsten med blank mur, og præget af historicistiske stiltræk. "Bedre Byggeskik", som bredte sig over landet fra 1920'erne, fik ligesom funktionalismen ikke stor betydning på egnen. Kun få bygninger er påvirket af disse idealer.

Efter århundredskiftet og indtil midten af dette århundrede blev der opført talrige statshusmandsbrug, og med deres beliggenhed nær vejene og regelmæssige mellemrum blev der skabt et nyt bebyggelsesmønster i det åbne land. Den første generation af husmandsteder var små og meget enkle huse, pudsede, hvidkalkede, dækket med tagpap og uden pynt. Men ellers blev de nye brug opført efter gode bygningstraditioner, velproportionerede, pudsede og hvidkalkede, med gesimser og undertiden enkle dekorative detaljer, samt halvvalmtag og cementtagsten, men i øvrigt uden overdreven pynt og ornamentik. I ydervægge er cementmursten meget anvendt. Husmandsstederne er som oftest vinkelbygninger eller trelængede, og oftest ensartede i de enkelte udstykninger.

Blandt bebyggelsen på landet indtager Katholm og Lykkesholm en særstilling. Med sit borganlæg i renæssancestil rummer Katholm en historisk bygningskultur, mens Lykkesholms aksefaste hovedbygning og gårdanlæg er et fornemt eksempel på nyklassicismen.

Velbevaret husmandssted fra 1930'erne på Stensmarkvej 32. Ved opførelsen af husmandsbrugene blev der i stor udstrækning anvendt standardtegninger, ofte med forbillede i Bedre Byggeskik. De mange spredte husmandssteder fik derved fælles karaktertræk.

Bygningers bevaringsværdier

Bygningsregistreringen

Resultatet af registreringen af bygningernes bevaringsværdi i Grenaa Kommune er vist på de følgende kortudsnit over kommunens byer, landsbyer og sogne. For Anholts vedkommende er resultatet af registreringen vist på side 55 under kapitlet om Anholt.

Bygningsregistreringen, der omfatter bygninger opført før 1940, er oversigtlig, d.v.s. at bygningerne registreres og vurderes, men ikke på grundlag af tilbundsående undersøgelser.

Fastlæggelsen af en bygnings bevaringsværdi baserer sig på en række forhold, der vurderes for den enkelte bygning:

Den arkitektoniske værdi vedrører bygningens individuelle arkitektoniske kvalitet.

Den kulturhistoriske værdi vedrører bygningens alder, anvendelse og betydning som bygningsværk eller bygningstype samt dens betydning i egnens historiske og kulturelle udvikling.

Den miljømæssige værdi vedrører bygningens betydning i forhold til omgivelserne.

Originaliteten vedrører bygningens nuværende fremtræden sammenholdt med den udformning, den havde ved opførelsen.

Tilstanden vedrører den bygningstekniske tilstand.

Bevaringsværdien er udtryk for disse forholds indbyrdes vægtning og betydning. Bevaringsværdien er ikke et gennemsnit af de forskellige forhold. Den arkitektoniske og kulturhistoriske værdi er tillagt størst betydning.

Registreringen fastlægger således for hver bygning en bevaringsværdi på en karakterskala fra 1 til 9, hvor 1 er den højeste værdi og 9 den laveste. På kortene på de følgende sider er bevaringsværdierne vist i tre hovedgrupper:

Høj bevaringsværdi: 1, 2 og 3. Rød.

Middel bevaringsværdi: 4, 5 og 6. Lyserød.

Lav bevaringsværdi: 7, 8 og 9. Grå.

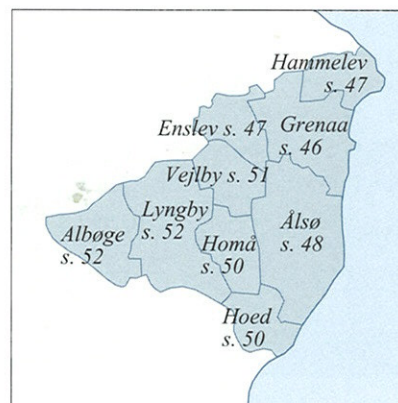
Er der flere bygninger på en ejendom beliggende uden for byområder, angiver farverne på kortene den højeste bevaringsværdi, der er givet på ejendommen.

Desuden markeres de fredede bygninger samt kirkebygninger. Se atlasets signaturforklaring.

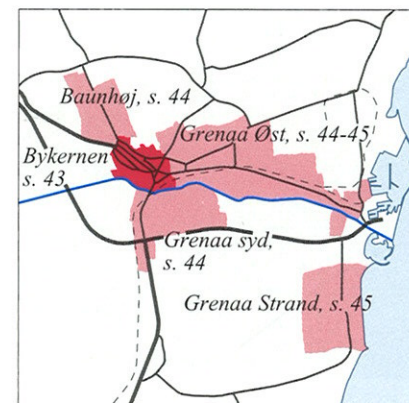
De 3741 registrerede bygninger i Grenaa Kommune, opført før 1940, fordeler sig i bevaringskategorier som følger:

Bevaringsværdi 1: 3 bygninger
Bevaringsværdi 2: 29 bygninger
Bevaringsværdi 3: 223 bygninger
Bevaringsværdi 4: 728 bygninger
Bevaringsværdi 5: 1263 bygninger
Bevaringsværdi 6: 642 bygninger
Bevaringsværdi 7: 210 bygninger
Bevaringsværdi 8: 30 bygninger
Bevaringsværdi 9: 5 bygninger

608 bygninger er ved besigtigelsen registreret som bygninger uden bevaringsværdi. Det drejer sig især om garager, skure o.lign., samt bygninger, der er ombyggede i en sådan grad, at de fremtræder som bygninger opført efter 1940.

Grafisk sognekort over Grenaa Kommune med angivelse af de sider, hvor de enkelte sogne findes.

Grafisk kort over Grenaa med angivelse af de byudsnit, der anvendes ved enkeltbygningregistreringen.

Eksempel på bygning med høj bevaringsværdi.

Det tidligere havnekontor, opført o. 1910 i palæstil. Ved den seneste istandsættelse i 1994 er der taget omhyggeligt hensyn til både helheden og detaljer i bygningens karakter. Trods væsentlige udskiftninger af bygningsdele fremtræder bygningen i sin oprindelige stil.

Eksempel på bygning med middel bevaringsværdi.

De Gamles Hjem, Lillegade 48, opført o. 1883 som privat realskole. Den to-etages bygning har mod Lillegade fin tidstypisk facadedekoration med gesims og vinduesindfatninger udført i puds. Bygningens karakter svækkes af de nyere karakterløse vinduer med store ruder. Et par tidligere schweizerkviste med saddeltag er erstattet af de to nuværende karakterløse taskekviste.

Eksempel på bygning med lav bevaringsværdi.

Lyngbygård, Lyngbyvej 105, opført som stuehus til landbrug o. 1863. Senere om- og tilbygninger i forbindelse med bygningens nuværende anvendelse er sket uden hensyntagen til den oprindelige bygnings karakter. Kun enkelte af de ældre bygningstræk er derfor bevaret, bl. a. den markerede sokkel.

Grenaa by

Grenaa by er kommunens center og egnscenter på Djursland. Grenaa Havn er trafik- og færgehavn med forbindelser til Halmstad, Varberg, Hundested og Anholt.

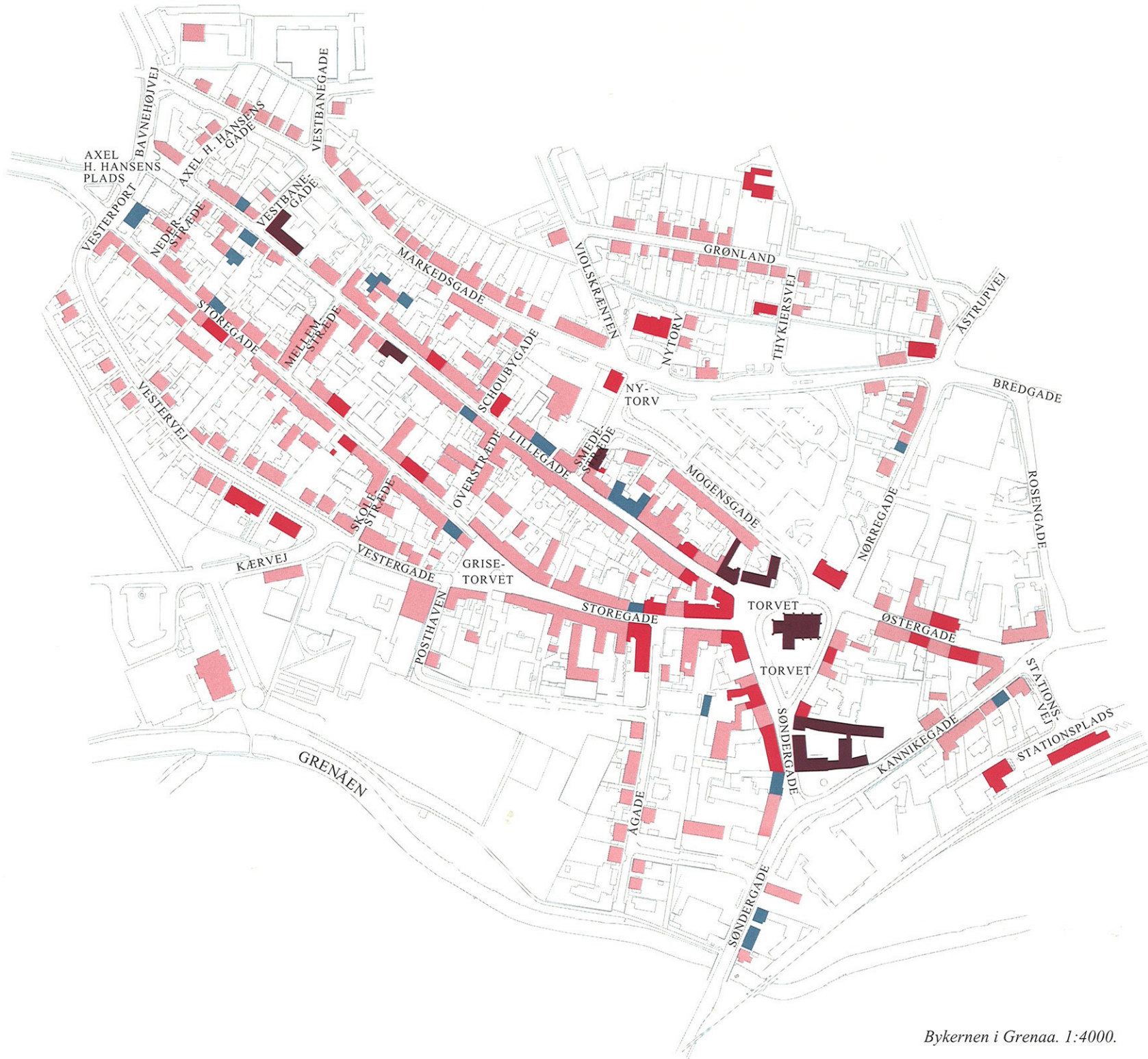
Gavl med skråtmurede strømskifter på hovedbygningen til Djurslands Landboforening, Grønland 24. God håndværkermæssig løsning på gavlafslutningen.

Gavlkvist på Østerbrogade 23 med træværksdekoration, pudsede facadebånd og pudsede slutsten i stikket over vinduerne, som er karakteristisk for mange historicistiske huse.

Grenaa postkontor, opført i 1909 efter tegninger af arkitekt Hack Kampmann (1856-1920). Gavlparket med hovedindgangen mod stationspladsen fremstår med stærk monumentalitet i sin store murflade af røde teglsten, markeret med kvaderlisener på hjørner, sokkel og taggesims samt båndet med de tre små højsiddende vinduer og et afvalmet teglstenstag med kraftig opskalkning.

Bykernen i Grenaa. 1:4000.

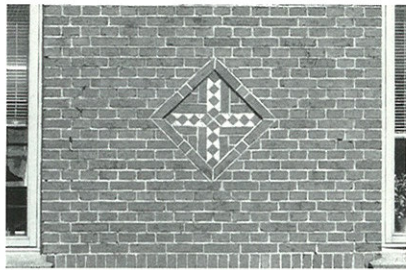
Baunhøj. 1:8000.

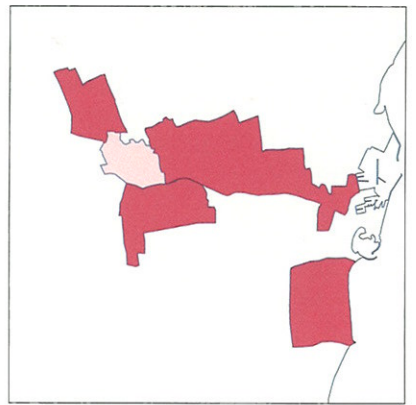
Grenaas sydlige bydel. 1:8000.

Dekorativ frise med mønstermurværk under gesimsen på den tidligere rugbrødsfabrik, Østerbrogade 27, opført o. 1905.

Facadedekoration på Havnevej 189, opført o. 1930. Et fint eksempel på murermesterens kendemærke, der vidner om fagets stolthed.

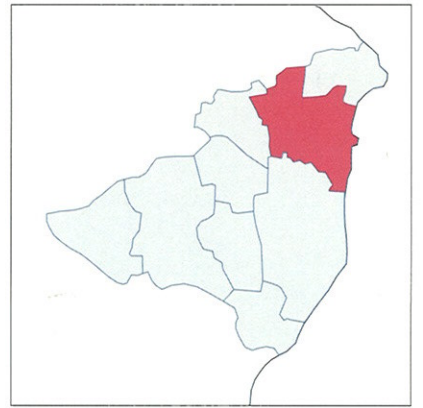

Grenaa's østlige bydel. 1:8000.

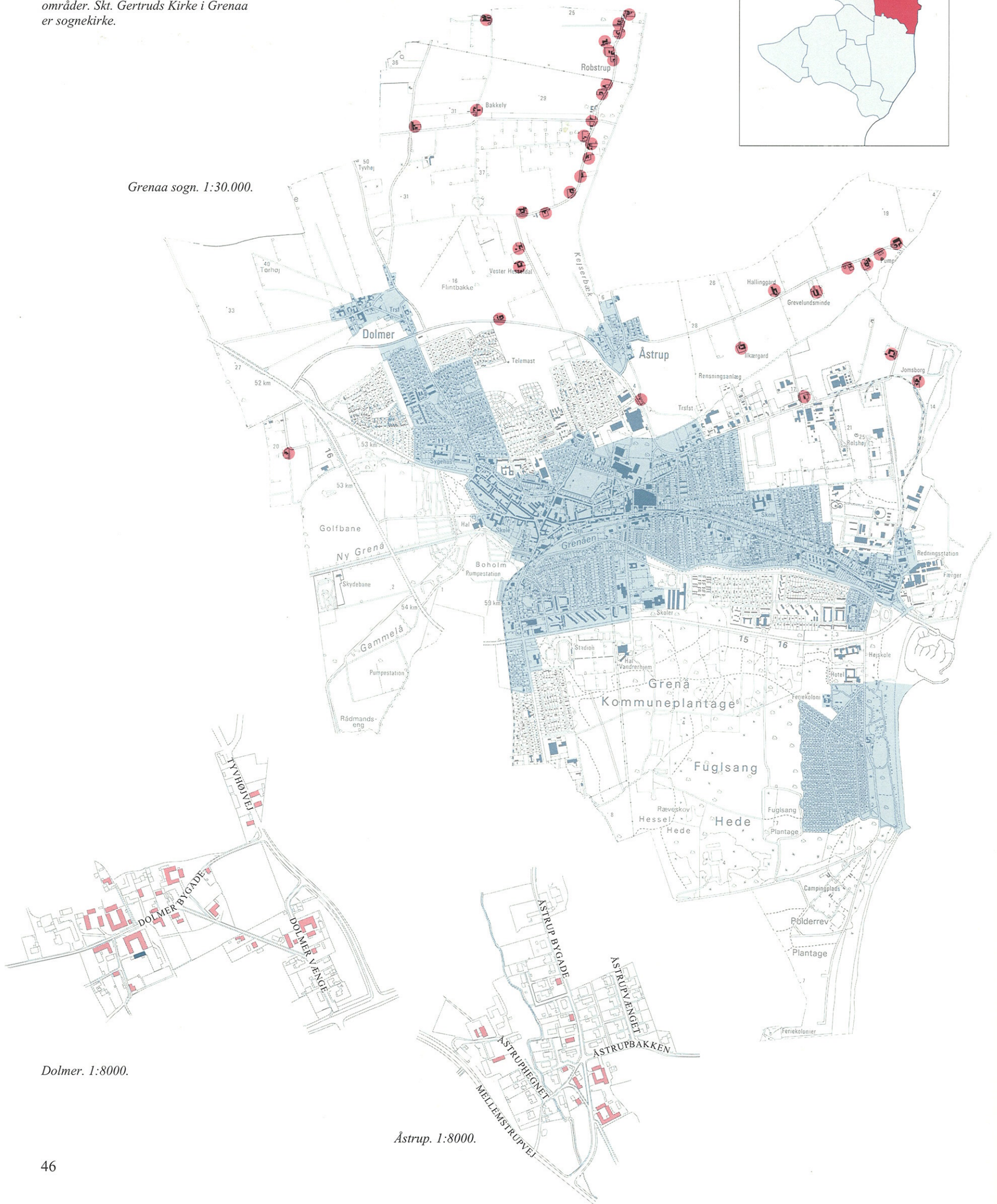
Sommerhusområde ved Grenaa Strand. 1:8000.

Grenaa sogn

Sognet omfatter Grenaa by og landsbyerne Dolmer og Åstrup foruden land-områder. Skt. Gertruds Kirke i Grenaa er sognekirke.

Grenaa sogn. 1:30.000.

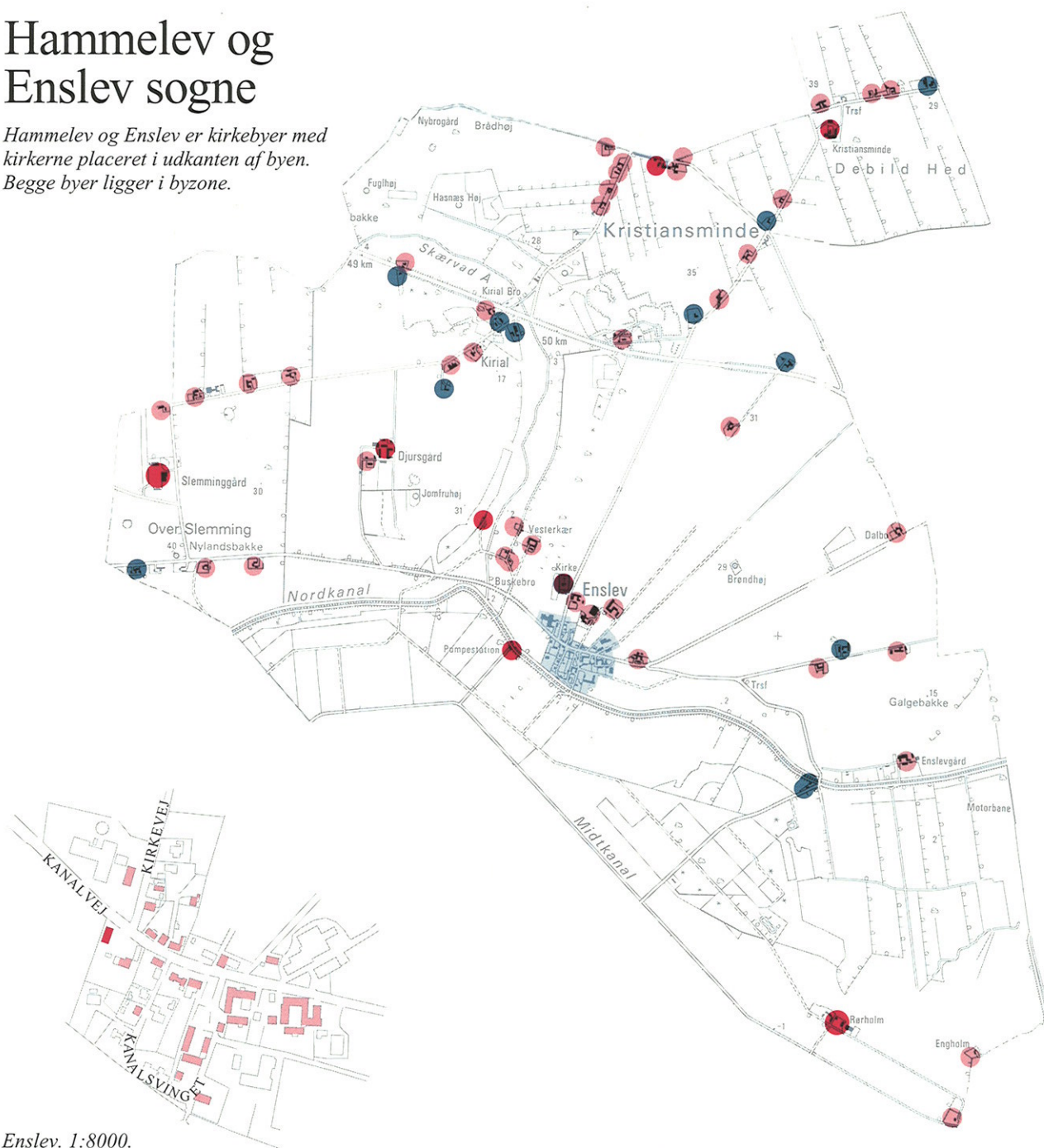

Dolmer. 1:8000.

Åstrup. 1:8000.

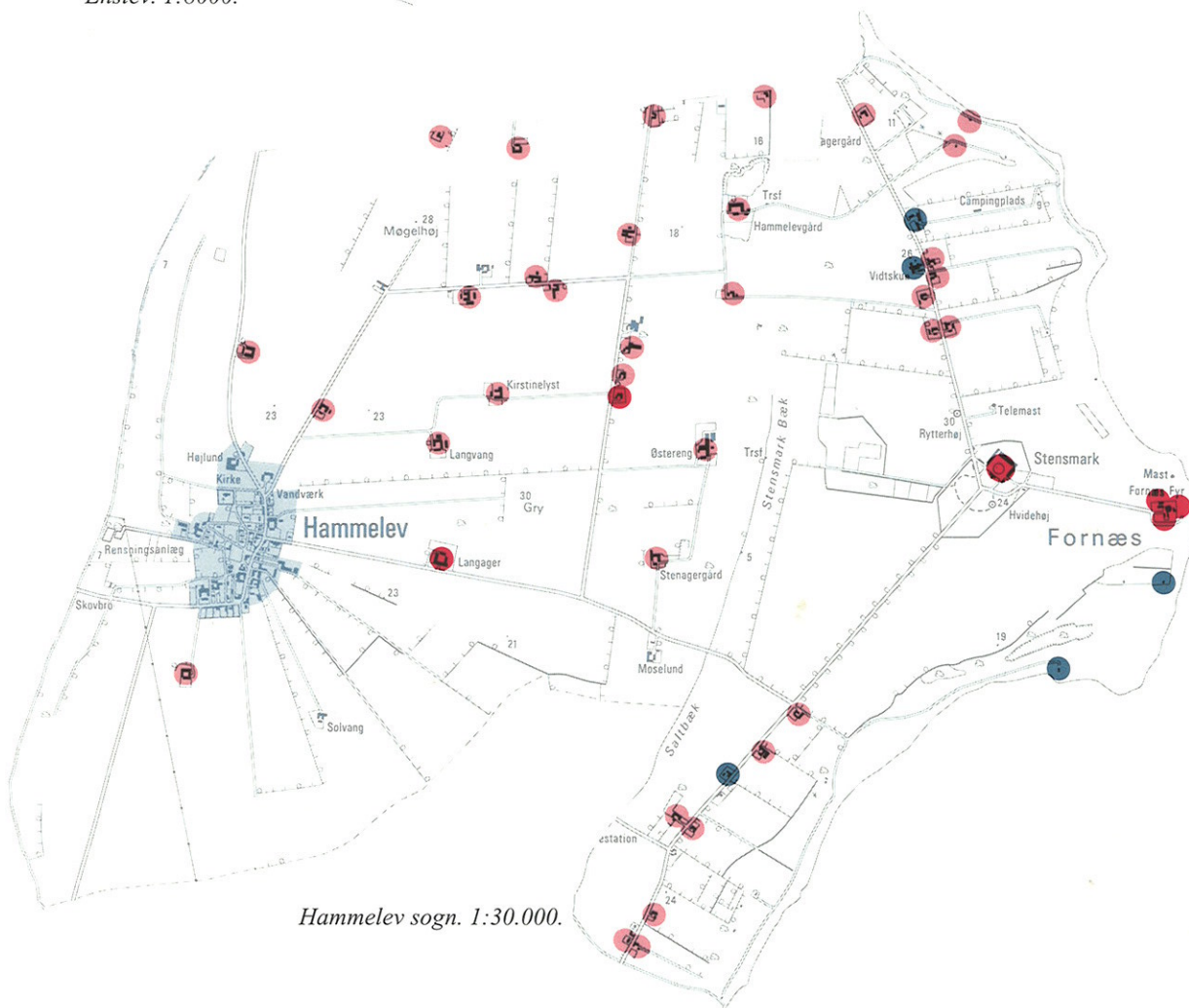
Hammelev og Enslev sogne

Hammelev og Enslev er kirkebyer med kirkerne placeret i udkanten af byen. Begge byer ligger i byzone.

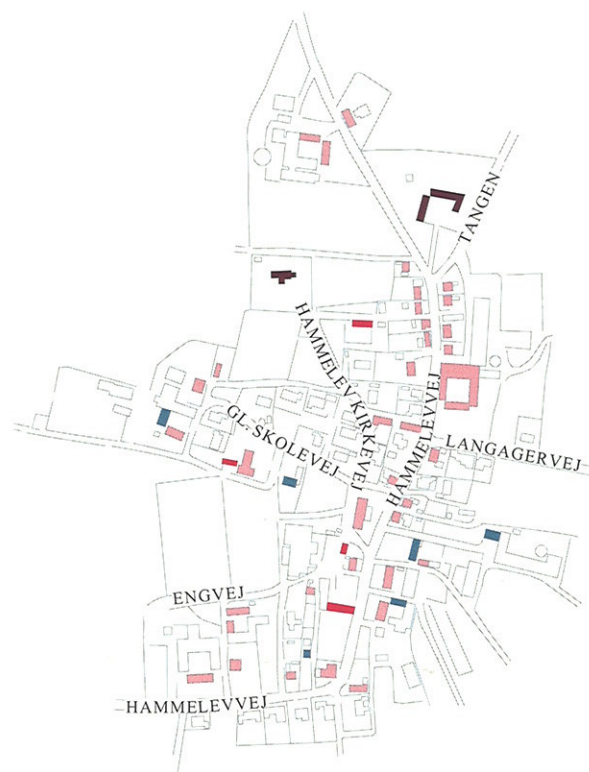

Enslev sogn. 1:30.000.

Enslev. 1:8000.

Hammelev sogn. 1:30.000.

Hammelev. 1:8000.

Ålsø sogn

Ålsø sogn omfatter landsbyerne Ålsø, Ålsrode og Højbjerg, ligesom en del af Grenaas sydvestlige bydel hører under sognet. Ålsø og Ålsrode ligger i byzone, og i kommuneplanen er de sammen udpeget som lokalcenter for den sydlige del af kommunen.

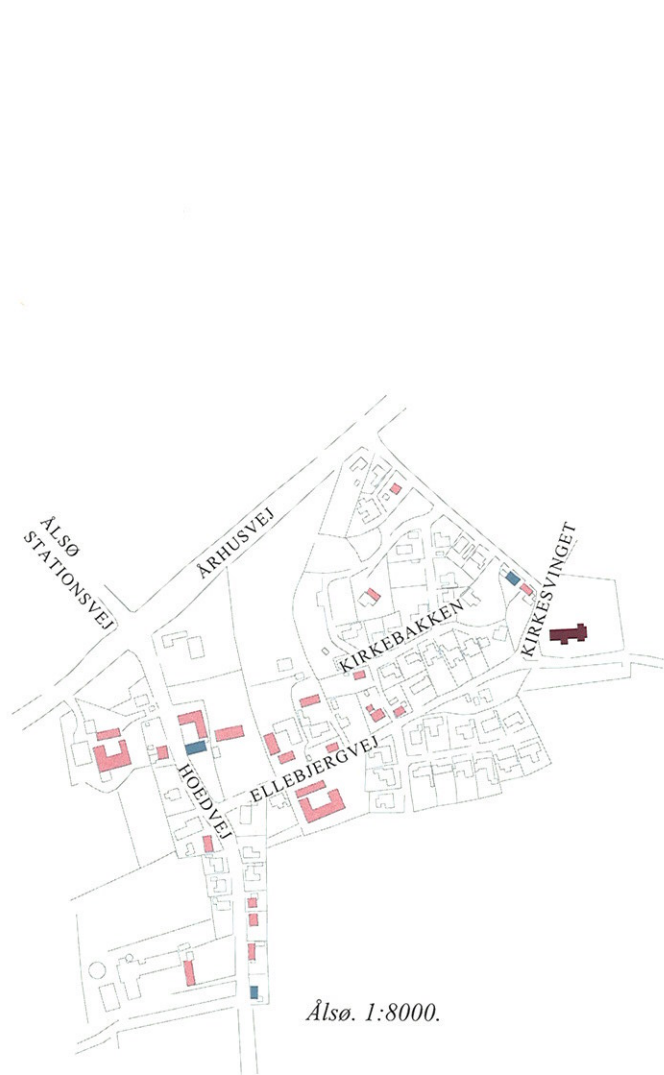
Gedigen portbygning på udløbe til Hessel, opmuret i kløvede kamplesten. En værdig ramme omkring ankomsten til en herregård.

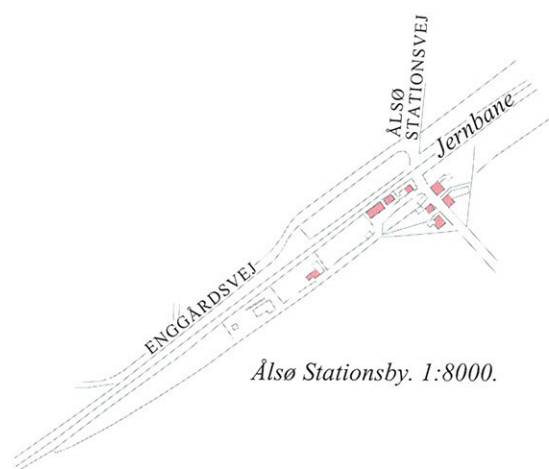
Homås placering i en dalslugt giver et interessant landskabsbillede, hvor der flere steder fra byens udkant er udsyn over byens tage til bakkedraget på modsat side.

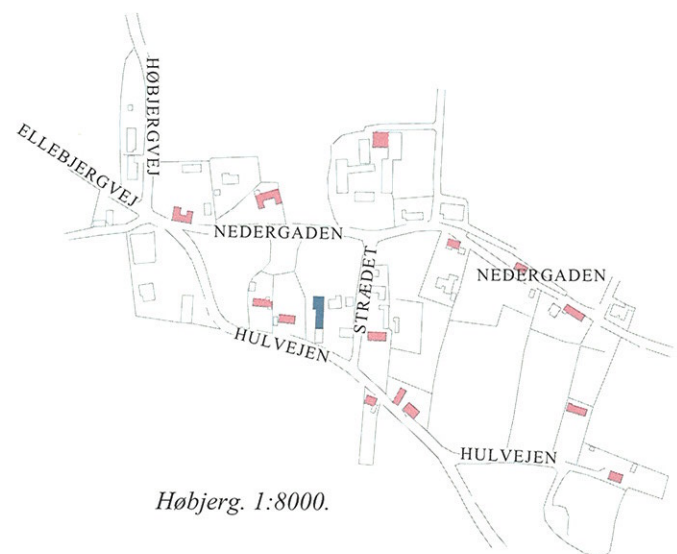
En vigtig del af Katholms kulturhistorie er de mange arbejderboliger, lyste jendomme og øvrige bygninger, der hører til herregården. Her ses den istandsatte vandmølle i bindingsværk fra 1700-tallet, beliggende øst for hovedbygningen.

Ålsø. 1:8000.

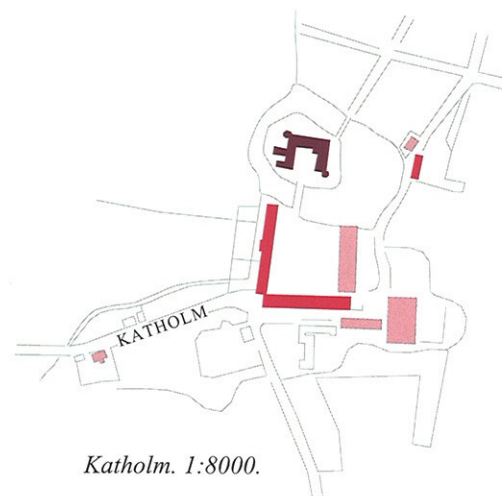
Alsø Stationsby. 1:8000.

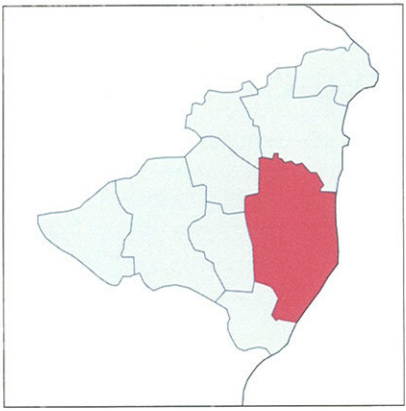
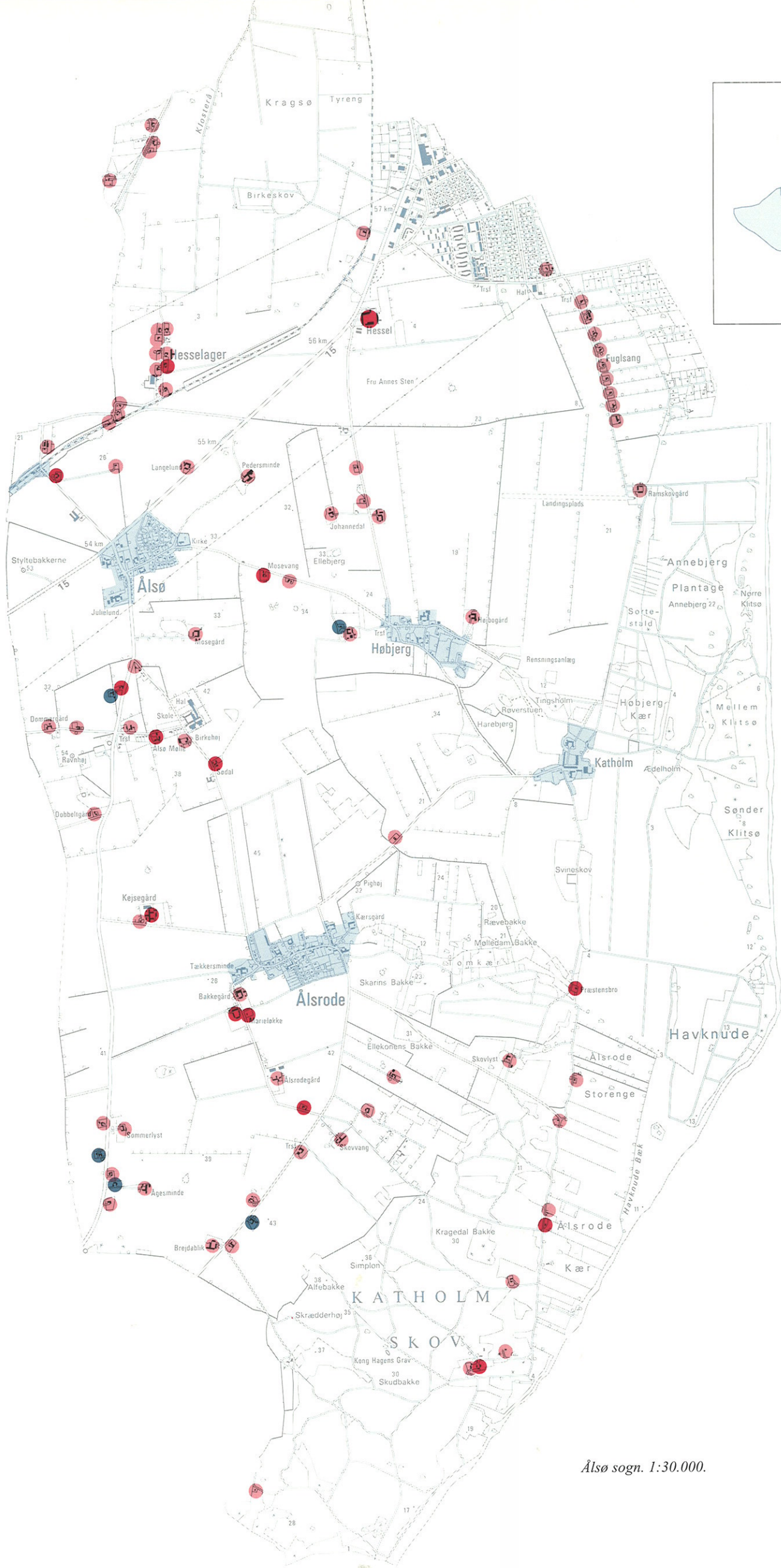
Højbjerg. 1:8000.

Ålsrode. 1:8000.

Katholm. 1:8000.

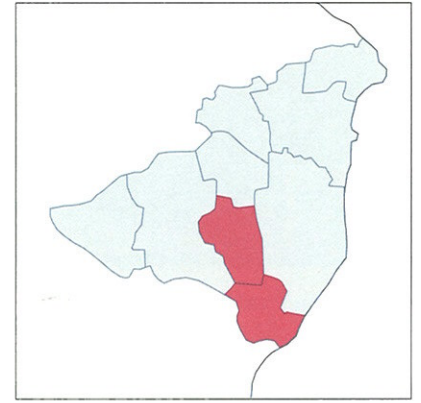

Ålso sogn. 1:30.000.

Homå og Hoed sogne

Homå sogn omfatter kirkelandsbyen Homå, der ligger i landzone, mens Hoed sogn omfatter kirkebyen Hoed, Glatved og Østerballe. Glatved ligger i byzone.

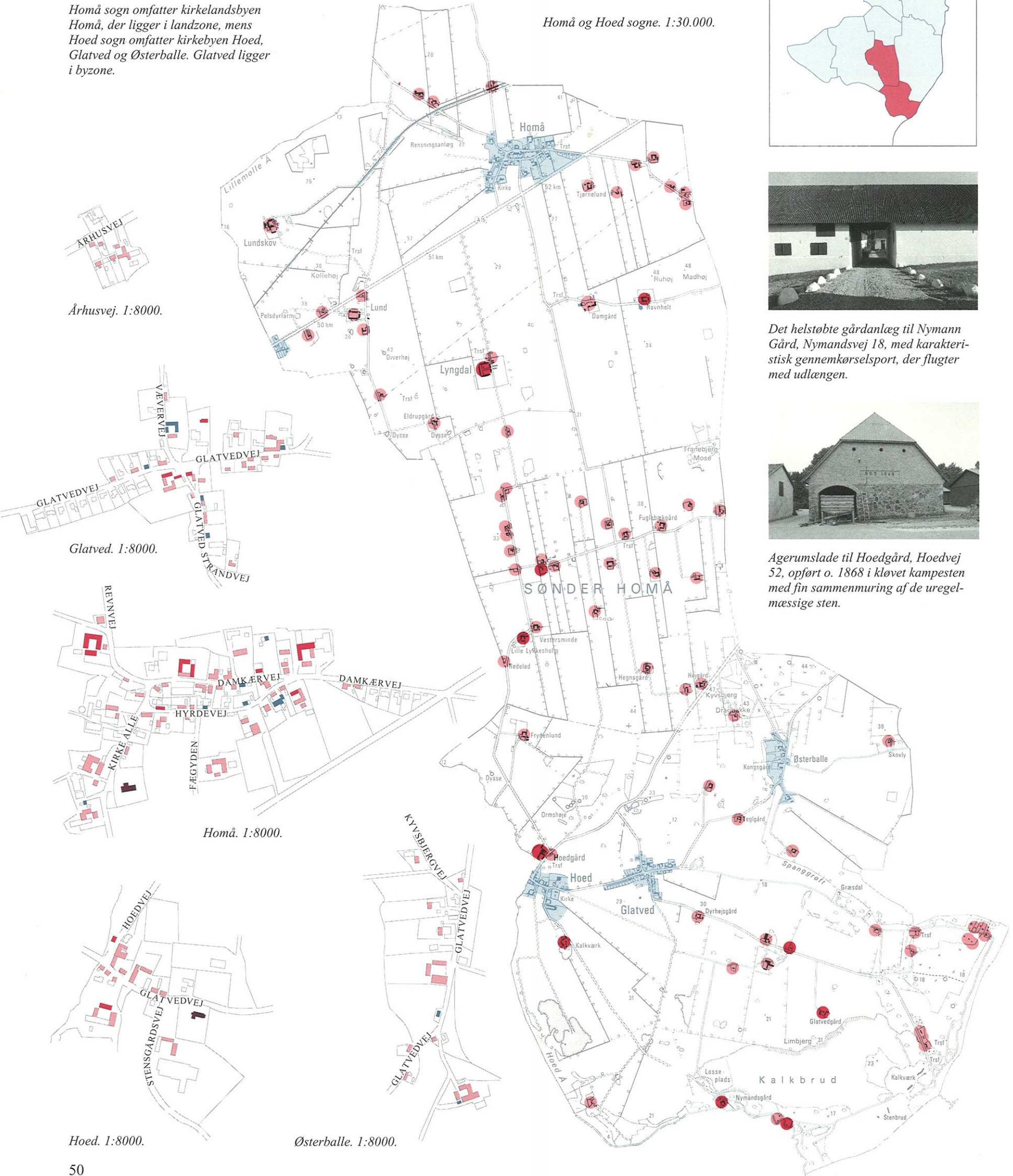
Homå og Hoed sogne. 1:30.000.

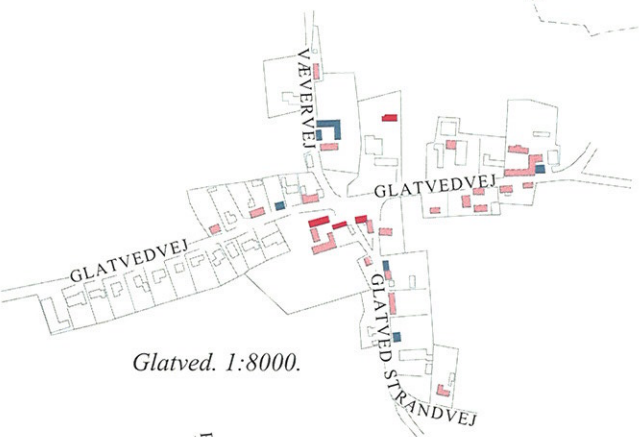
Det helstøbte gårdanlæg til Nymann Gård, Nymandsvej 18, med karakteristisk gennemkørselsport, der flugter med udlængen.

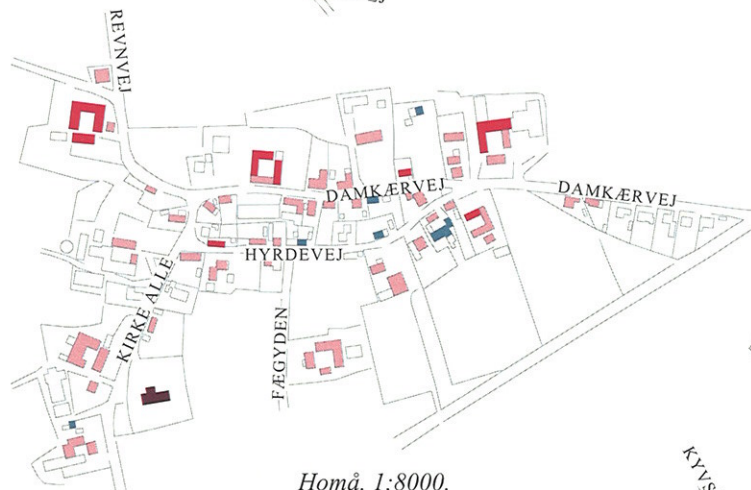
Agerumslade til Hoedgård, Hoedvej 52, opført o. 1868 i kløvet kampesten med fin sammenmuring af de uregelmæssige sten.

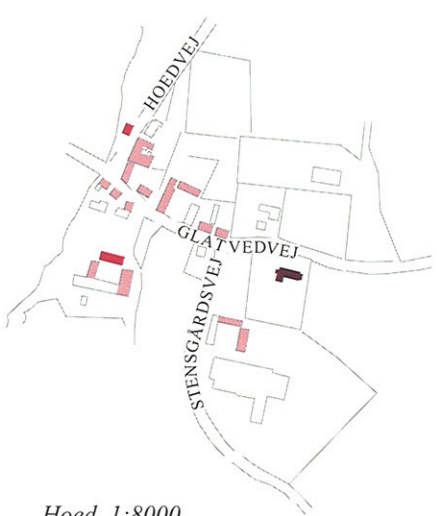
Århusvej. 1:8000.

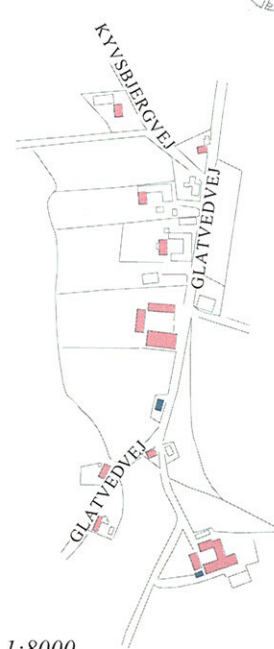
Glatved. 1:8000.

Homå. 1:8000.

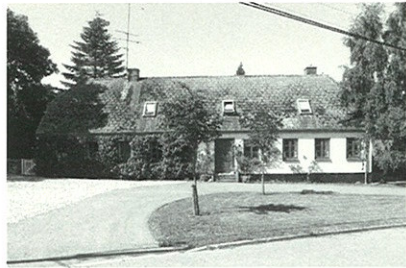
Hoed. 1:8000.

Østerballe. 1:8000.

Vejlby sogn

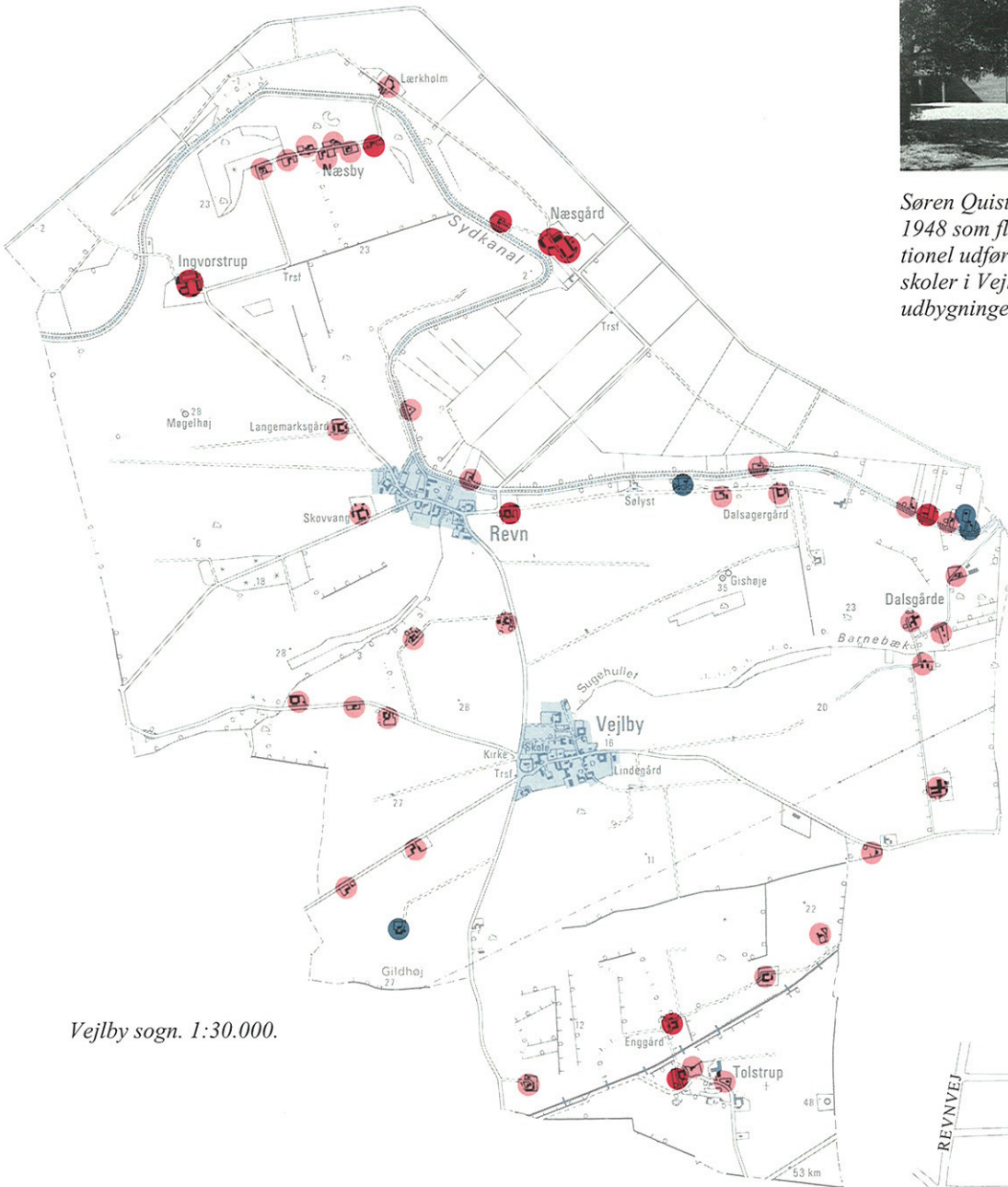
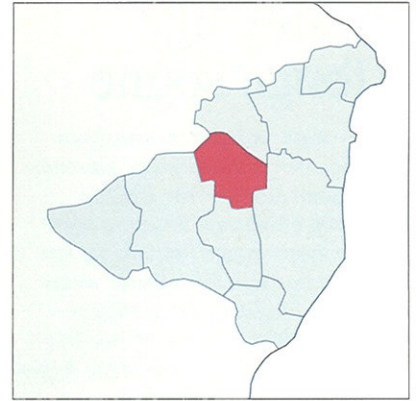
Sognet omfatter landsbyerne kirke-landsbyen Vejlby og Revn, der begge ligger i landzone.

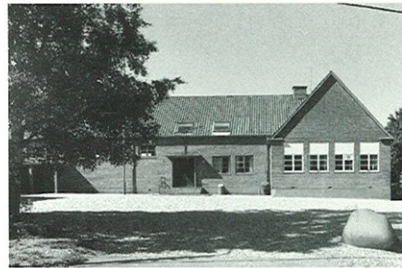
Vejlbys ældste skole fra o. 1855, Søren Quists Vej 26. Huset er opført som et traditionelt længehus med fast fagdelt facade og almindelig vinduesstørrelse.

Søren Quists Vej 22 i Vejlby er opført o. 1906 som byens anden skole med lærerbolig og store vinduer i skolestuerne. Bygningen har et stærkt præg af "stationsbystilen" fra tiden omkring århundredskiftet.

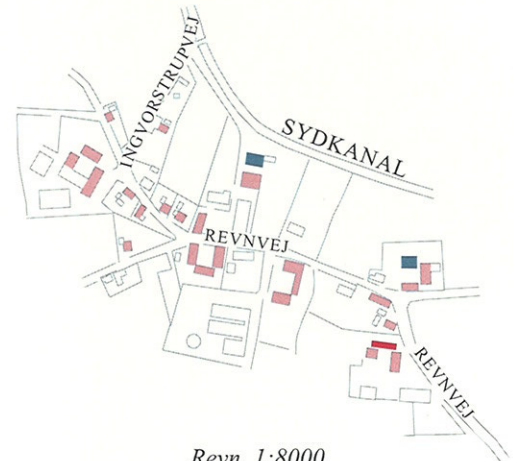
Vejlby sogn. 1:30.000.

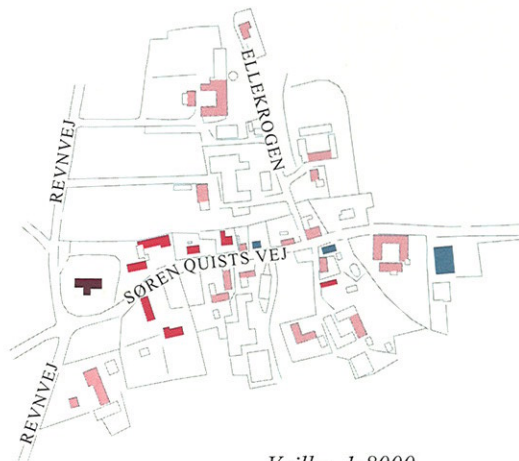
Søren Quists Vej 22, opført omkring 1948 som flerklasset hovedskole i rationel udførelse. Sammen giver de tre skoler i Vejlby et godt indtryk af skoleudbygningen gennem tiderne.

Hr. Søren's Hus i Vejlby. En istandsat ældre bindingsværksbygning fra 1700-tallet med gennemstukne bjælkeender og højt styrtrum.

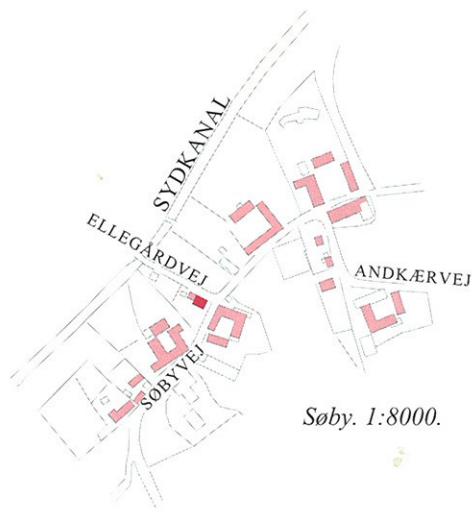
Revn. 1:8000.

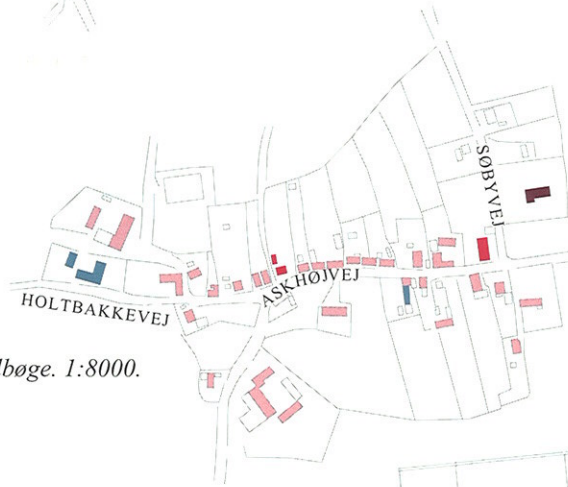
Vejlby. 1:8000.

Lyngby og Albøge sogne

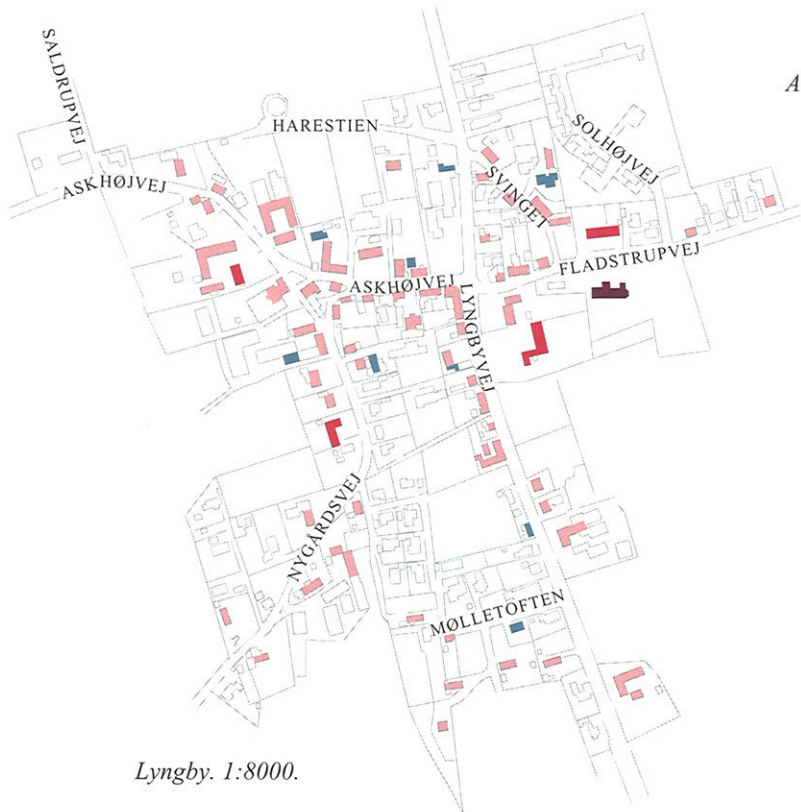
Lyngby sogn omfatter stationsbyen Trustrup, der er kommunens næststørste by, samt landsbyerne Lyngby, Allelev og Fladstrup. Trustrup og Lyngby ligger begge i byzone og har samme status som lokalcenter, mens Allelev og Fladstrup begge ligger i landzone. Albøge sogn omfatter kirkebyen Albøge og Søby, der begge ligger i landzone.

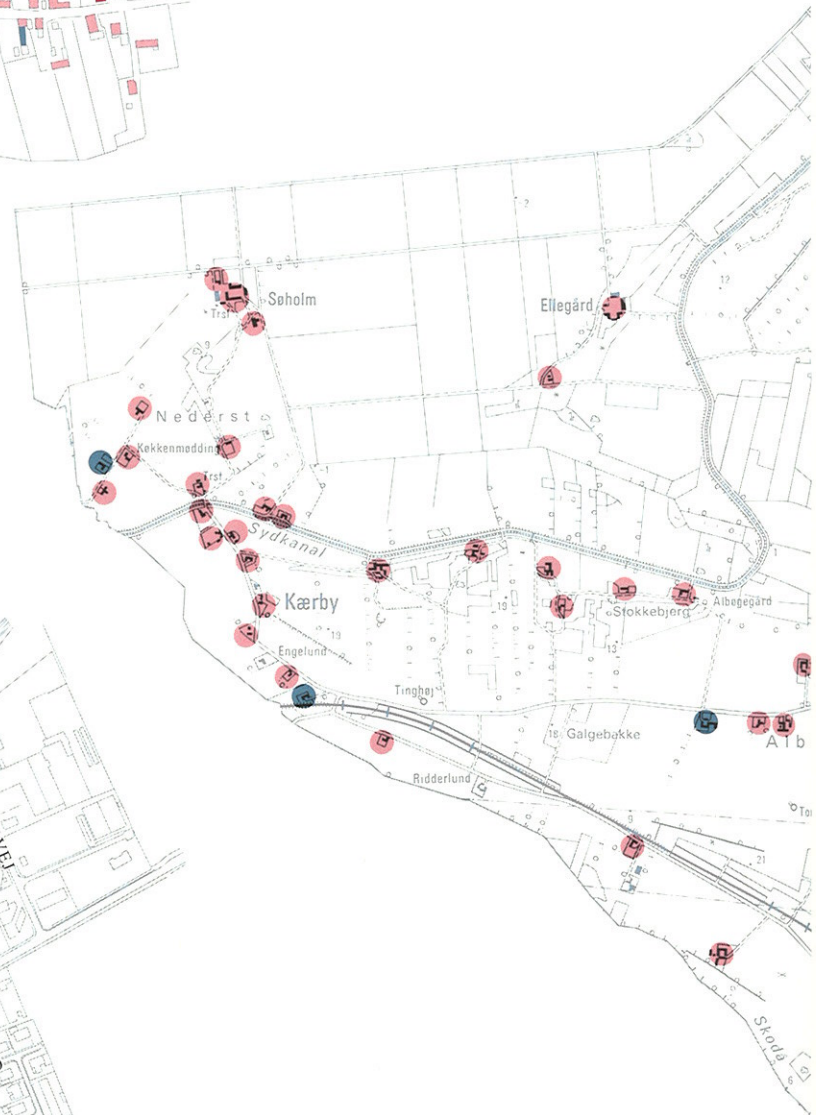
Søby. 1:8000.

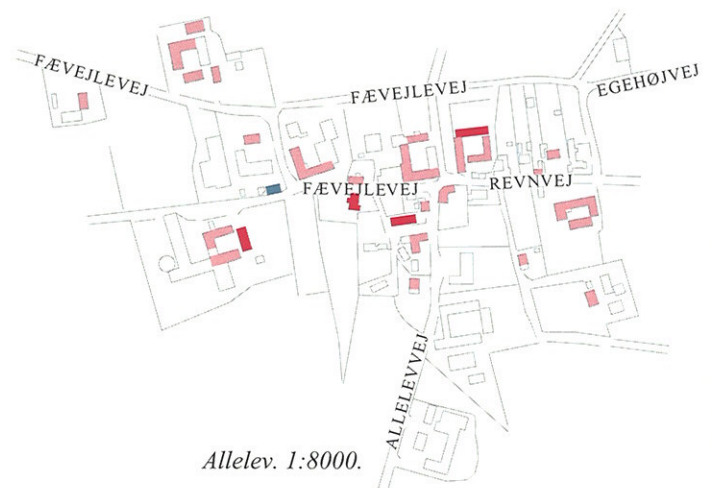
Albøge. 1:8000.

Lyngby. 1:8000.

Trustrup. 1:8000.

Allelev. 1:8000.

Anholt

Landskab og bebyggelse

Med sin beliggenhed midt i Kattegat er Anholt en af landets mest isoleret beliggende og interessante øer, idet beliggenheden har givet øen en særpræget form og natur. I landskabelig henseende består øen af to helt forskellige dele. Den vestlige og mindste del er et kuplet morænelandskab, der når sin største højde på 48 m o.h. ved Sønderbjerg, mens det østlige Anholt, ørkenen, er et forholdsvis lavt udstrakt marint forland, en slette med klitlandskaber, dannet af strandvolde, der ligger vifteformet fra bakken mod østspidsen.

Morænelandskabet omslutter et lavtliggende engdrag, der næsten er udtørret, og er til alle sider afgrænset af meget stejle furede skråninger, formet af stenalderhavets bølger. Bag denne morænebakke var der læ for vinden, og aflejringer førte til en række strandvolde, som lagde sig nord-syd nærmest bakken, for senere at dreje fra syd mod nordøst. Efterhånden har flyvesand og klitter dækket strandvoldene. Øens trekantede form afspejler således den herskende vindretning, der sammen med de virkende havkræfter har givet øen dens form, og som også har dannet det 10-12 km lange undersøiske rev, der strækker sig fra Totten og østpå.

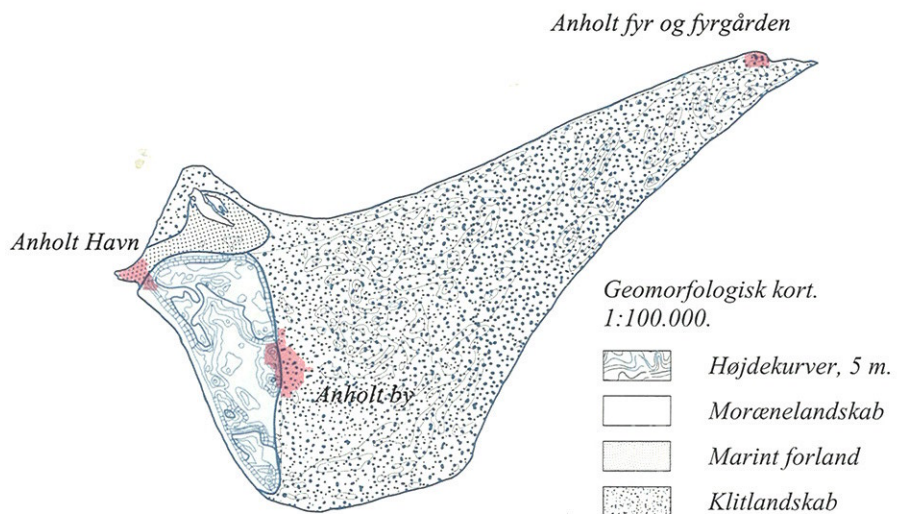
Indtil midten af 1500-tallet var øen helt dækket af skov, men træhugsten til tjærekogning og brændsel til fyrblusset tærede på skoven, og sandflugten tog til. Helårsbebyggelsen på øen er især koncentreret omkring Anholt by og havnen, mens Anholt fyr og den særprægede fyrgård ligger som ensomme majestæter på øst-spidsen. Øen er et attraktivt mål for turismen, og en række sommerhuse er opført omkring byen og ved Sønderbjerg.

Byen, havnen, fyret og fyrgården

Byen ligger på en ældre strandvold, der tegner sig som svag forhøjning i det lave område øst for den store morænebakke, Bybakken, hvor der var nogenlunde læ for den herskende vestenvind. Og med en afstand på en halv hundrede meter til bakken lå byens huse fri af den fugtige bakkefod, og man skulle et godt stykke op ad dagen, før solen forsvandt over bakken, og byen lå i skygge.

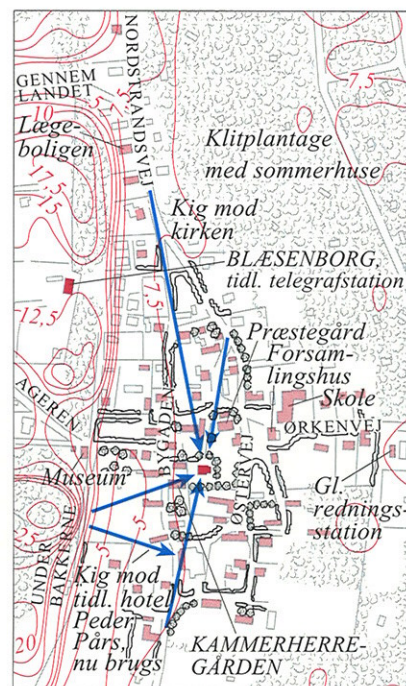

Den fredede fyrgård ved Anholt fyr er opført i en særpræget trapezform omkring en indre lukket gård og med yderligere to muomkransede gårde, der har til formål at holde sandet ude.

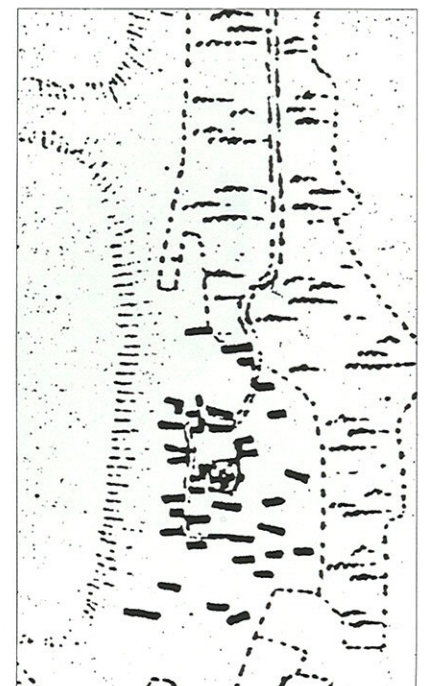

I 1830'erne består byen af omtrent 40 huse, kirken fra 1819, og et tæt net af småveje, der cirkler rundt omkring husene, en struktur, der er bevaret, og som giver usædvanlige rumlige oplevelser. Meget få steder kan man se ret langt. I nyere tid er flere huse kommet til i periferien af byen og nordpå langs vejen til havnen, ligesom enkelte huse dukkede op i kanten af engdraget vest for byen og på den stormomsuste bakketop vest for byen. Inden for de seneste år er der opført boliger i byens nordlige udkant, mellem byen og Bybakken. Og dermed er der radikalt brudt med de rodfæstede bebyggelsesprincipper. Det skyggefulde og fugtige slip mellem byen og bakken har som levested en ringe værdi. Forståeligt nok havde stedet tidligere været friholdt for bebyggelse.

Før den nuværende havn blev anlagt i 1899-1902 havde fiskerne især landet kutterne på stranden ved den velegnede Pakhusbugt, men myndighederne frygtede, at en havn her ville få stor militærstrategisk betydning i krigstider. Havnen blev i stedet anlagt på vestspidsen som fiskerihavn for hjemmehørende kuttere, tilflugtshavn for kattegatfiskerne og som trafikhavn for færgeforbindelsen til Grenaa. På havneområdet ligger bebyggelsen især langs kajen, mens de ældre havnemester- og havnebetjentboliger samt et posthus blev placeret højt i bakkerne med

Bevaringsværdige sammenhænge i Anholt by. 1:8000.

Kort over Anholt by fra 1836, der viser lange anholterhuse. Samme kortudsnit som kortet til venstre. 1:8000.

overblik over hele havnen, før det enmandsbetjente radartårn fra endnu større højde begyndte at overvåge sejladsen i store dele af Kattegat.

Det nuværende fyrtårn blev opført i 1788, i første omgang med en flad top, senere, i 1881, forhøjet til de nuværende 42 m, mens kasematterne rundt om tårnet stammer fra den engelske besættelse i 1809-14.

Byggeskik

I 1830'erne var omkring 30 af byens ca. 40 huse de meget karakteristiske såkaldte anholterhuse, længehuse, der med ganske små afvigelser alle ligger med længderetningen øst-vest. Husene er kun godt 5 m brede og har varierende længde, fra omkring 12 m til 35 m. Husene havde beboelse i vestenden og lade, stald og lo i østenden. En århundredgammel byggetradition, som har overlevet i byen, hvor 13 af de nuværende huse har deres oprindelse i ældre anholterhuse. Omkring halvdelen af husene har bevaret en del af bindingsværket. Ukurante dimensioner på bindingsværket viser, at husene er opført af det forhåndenværende strandingsgods. Sammen med anholterhusene er "Rullestuen" og Kammerherregården fra 1852, der har fået navn efter øens tidligere ejer, de ældste bebyggelser. Det gamle hotel Peder Paars, opført i 1904, og i dag brugs, er istandsat og fremstår med sit hjørnetårn og tre gavlkviste markant i gadebilledet. På øen findes også tre træspånbeklædte huse, ligesom Bedre Byggeskik er fornemt repræsenteret med Lægeboligen.

Bakkebo, Gennem Landet 26, opført ca. 1916 som sommerhus i let træ-konstruktion med træspånbeklædte facader og tagpap på taget.

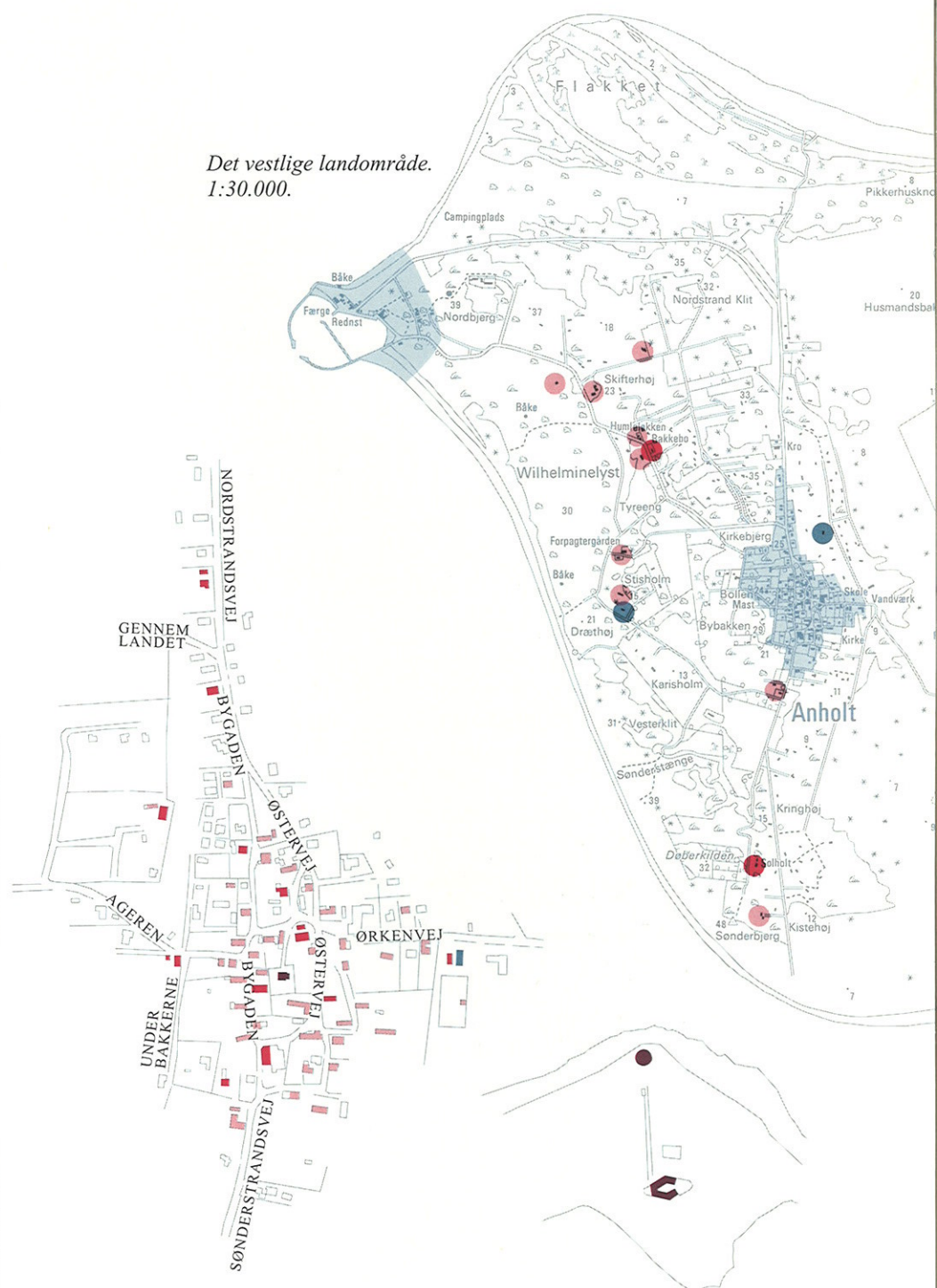
Lægeboligen på Nordstrandvej 5, opført o. 1929 i røde teglsten med kalkede gesimser og segmentbuet fronton over hovedindgangen. Et gedigent vel-detaljeret og velproportioneret hus i Bedre Byggeskiks ånd.

Et af de ældre karakteristiske anholterhuse, formodentligt opført i begyndelsen af 1800-tallet. De lange øst-vestlagte bindingsværkshuse er opført af uensartet tømmer, som antyder, at der er anvendt strandingsstømmer.

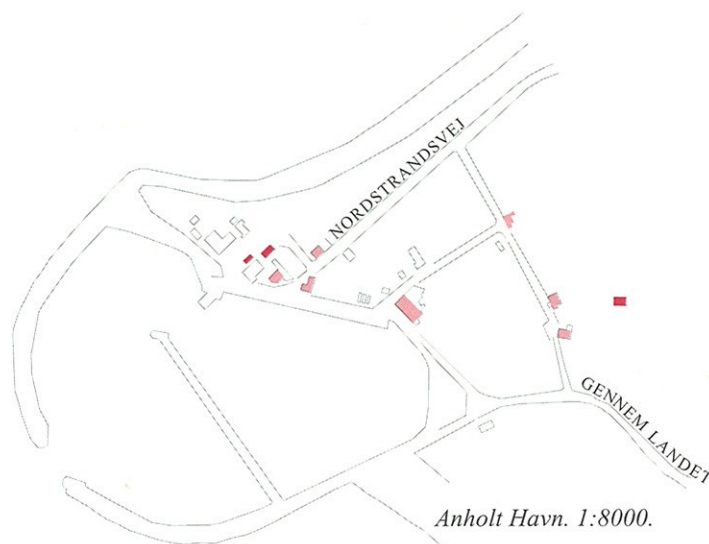
Bygningers bevaringsværdier

Det vestlige landområde.
1:30.000.

Anholt by.
1:8000.

Anholt fyr og fyrgården.
1:8000.

Anholt Havn. 1:8000.

Bevaringsplanlægning

Den hidtidige bevaringsplanlægning

De principielle retningslinier for Grenaa Kommunes bevaringspolitik fastlægges af byrådet og beskrives i kommuneplanen, mens de detaljerede retningslinier for bevaringen fastlægges i lokalplaner. Den hidtidige bevaringsplanlægning i Grenaa har taget udgangspunkt i registranten "Historiske huse i Grenå", der blev udgivet i 1981 af Nationalmuseet i samarbejde med Djurslands Museum og Grenaa Kommune. Med baggrund i registranten blev der i 1985 udarbejdet en bevarende ramme-lokalplan for Grenaa's bycenter, ligesom Nationalmuseet udarbejdede en supplerende vejledning om bygningsbevaring "Mit bevaringsværdige hus i Grenaa". Herudover er der udarbejdet en bevarende lokalplan for det ældste sommerhusområde ved klitten ved Grenaa Strand.

Siden 1987 har kommunen desuden gennemført byfornyelse af "Aftenstjernekarreén", ligesom der er igangsat en byfornyelse af "Rosengadekarreén" samt gennemført en række boligforbedringsprojekter, blandt andet for ældre bevaringsværdige ejendomme. I Grenaa Kommune satses der desuden på en bæredygtig udvikling med udgangspunkt i begreberne Lokal Agenda 21 og en renere teknologi, som ligeledes er en støtte for bevaringsindsatsen, idet strategierne bl.a. omfatter genbrug og hensigtsmæssig vedligeholdelse af den bestående bygningsmasse. I den forbindelse har Grenaa Haandværkerforening og Grenaa Kommunes Bevaringsforening i samarbejde med Grenaa Kommune etableret en vejledning om lokale byggetraditioner og god vedligeholdelsesskik.

Anvendelse af bygningsregistreringen og atlasset

Den hidtidige bevaringsindsats har især været koncentreret om bykernen i Grenaa. Med den gennemførte registrering, hvis vigtigste resultater fremgår af dette atlas, er der nu tilvejebragt et fælles grundlag og udpeget bevaringsværdier i kommunen som helhed. Det giver anledning til at prioritere bevaringsindsatsen i den fremtidige planlægning med henblik på at sikre værdifulde bygninger og bymiljøer både i byen og på landet.

Atlasset og det udarbejdede kortlægnings- og registreringsmateriale sikrer ikke i sig selv, at værdierne bevares for eftertiden, men det repræsenterer et vigtigt grundlag for en helhedsvurdering af byernes og bygningsernes arkitektoniske og kulturhistoriske kvaliteter. Og det er samtidigt et godt udgangspunkt for samarbejde og debat mellem husejere, borgere, foreninger og byråd om den fremtidige bevaring, og når der skal formuleres mål og idéer til kommune- og lokalplanlægningen. Byråd, forvaltning og bevaringsforeninger kan ikke alene sikre en øget bevaringsindsats og bedre bymiljøer. Successen afhænger i høj grad af den enkelte husejers eget initiativ, aktive indsats og forståelse, hvis de kulturhistoriske kvaliteter i bygninger og bymiljøer skal bevares og forbedres.

De arkitektoniske og kulturhistoriske "perler" skal nok blive bevaret, og nogle er allerede fredet. Grenaa's historiske bykerne vil givetvis også være sikret for eftertiden. Det er derfor vigtigt at henlede opmærksomheden på de bykvarterer, gadestrækninger og landsbyer, som ligeledes indeholder mange arkitektoniske og kulturhistoriske kvaliteter, men som er mindre fremtrædende og ofte overses. Det gælder ligeledes den store gruppe af anonyme huse, som isoleret set ikke udviser særlige kvaliteter, men som ofte indgår i bymæssige sammenhænge eller udtrykker lokale byggetraditioner af betydning for stedet.

Som resultatet af registreringen kan der peges på følgende emner, der er særlig vigtige for bevaringsplanlægningen i kommunen:

Grenaa by

I Grenaa er det især grænseområderne og bydelene omkring den ældre bykerne, som bør dyrkes for at fastholde bydelens arkitektoniske egenart. Den klare struktur, der kendetegner den middelalderlige bykerne og bygrænsen ved Vesterport, savnes i de øvrige byområder. Det gælder eksempelvis byens sydlige indgang, hvor Århusvej, Søndergade, Grenåen og jernbanen mødes. Nørregade er ligeledes præget af uforligelige bebyggelser og et byrum i opløsning, mens det vigtige stationsområde syd for Kannikegade er henvist til en upåagtet og forsømt tilværelse uden for rampelyset.

Den middelalderlige byplan er imidlertid også en følsom struktur, hvor selv små ændringer i byplanen tydeligt registreres. Det gælder også i de tilfælde, hvor større bygningsmassiver og byrum med afvigende proportioner bryder helhedskarakteren. I Grenaa ses desuden mange stueetager, der er ombygget efter aktuelle modestrømninger og uden omtanke for helheden.

Andre bydele og gader, som også har en forholdsvis klar identitet, men som fremtræder upåagtede, bør ligeledes dyrkes nærmere i arkitektonisk henseende, så udformningen i højere grad lever op til deres betydning i byhistorien. Det gælder bl.a. den ældre havneby, det ældste industrikvarter omkring Østerbrogade, arbejderkvarteret mellem industrikvarteret og købstadsbyen samt bebyggelsen omkring den 3 km lange vejstrækning Østergade-Østerbrogade-Havnevej, der udgør et interessant tværsnit i byhistorien.

Landsbyerne

Egnens århundredgamle landsbyer omfatter også mange kvaliteter og træk fra den ældre landsbytid og udviklingen på landet gennem tiderne. De mange firlængede gårde, som endnu ligger i byerne, er med til at fastholde landsbypræget, ligesom de mindre småhuse, der har indfundet sig på byforterne og langs bygaderne.

Nogle landsbyer har fået særlige roller, hvorved de har skilt sig ud fra gårdbyerne. Det gælder blandt andet Lyngby, hvor starten af seminariet i 1813 førte til et kulturelt opsving, der senere cementerede byens position som egnens kulturby, mens jernbanen var grundlaget for Trustrups store vækst og udprægede stationsbykarakter. Vejlbys historie har været personificeret omkring "Præsten i Vejlbj", Søren Jensen Quist, og det præger fortsat byen, hvor Hr. Søren Hus, kirken og skolerne danner en smuk helhed. Anholt by med anholterhusene rummer ligeledes store kvaliteter, der bør bevares.

I landsbyerne er mange tofter ud til bygaderne blevet udstykket og bebygget, og landsbyerne har fået parcelhuspræg. Samtidig er tiloversblevne landbrugsbygninger ofte blevet nedrevet eller ombygget til beboelse uden landhusenes kendetegn. Denne udvikling samt opløsning af bondekulturens landsby- og skæbnefællesskab stiller store krav til planlægningen og bevaringsindsatsen i landsbyerne. Der er behov for en nydefineret og debat om landsbyernes rolle, deres bymiljø og byggeskik, hvis byernes identitet skal bevares og styrkes.

Det åbne land

I det åbne land er det især landbrugets bygninger, der tegner sig i landskabet. Herregården Katholm og Lykkesholms hovedbygninger er begge fredede og sikret for eftertiden. Mange andre gårde, husmandsbrug og bebyggelser rummer ligeledes store bygningsmæssige værdier, der bør værnes om. Samspelet mellem bebyggelse og landskab, som det eksempelvis kommer til udtryk i Kolindsund og sundgårdene og i mange af husmandskolonierne, er ligeledes vigtige elementer af det kulturlandskab, som stadigt forandres.

I en tid med omstrukturering inden for landbruget, med braklægning, skovrejsning, råstofudnyttelse, opprioritering af miljøet, stigende turisme og krav om bæredygtighed, vil landområderne fortsat være under stor påvirkning. Også her vil der være behov for planlægning og nye mål, hvis kulturhistoriske værdier ikke skal gå tabt i omstillingsprocessen og den fortsatte landskabsforvandling.

På trods af bevaringsindsats og lokalplanlægning m.v. vil bebyggelserne stadigt forandres. Bevaringsarbejdet skal ikke standse udviklingen, men sikre, at den ikke styres af tilfældigheder eller kortsigtede interesser. Med den store opmærksomhed, som borgere, foreninger og følgegruppen allerede har udvist over for registrerings- og atlasarbejdet under udførelsen, er der næppe tvivl om, at interessen for bevaring er meget stor. Og det giver samtidigt håb om, at arbejdet følges op, blandt andet ved oprettelse af byfond.

Titel

Grenaa Kommuneatlas,
Bevaringsværdier i byer og bygninger 1995.

Udgivet af

Skov- og Naturstyrelsen, Bybevaringskontoret.

Redaktion

Fuldmægtig Kurt Boye Jensen.

Tekst

Arkitektfirmaet H. Thule Hansen MAA
ved arkitekt H. Thule Hansen.

Illustrationer

Arkitektfirmaet H. Thule Hansen MAA
ved arkitekt H. Thule Hansen.

Fotos

Hvor andet ikke er oplyst, er fotografierne taget
af Arkitektfirmaet H. Thule Hansen MAA.

Layout og Korttegning

Peter Bysted Design A/S.

Truels Kort.

Bygningsregistrering

Arkitektfirmaet H. Thule Hansen MAA
ved arkitekterne m.a.a. Flemming Lefèvre
Pedersen, Preben Sabroe Hansen, Anker Ravn
Knudsen og Asger Kristen Stoubæk Poulsen.

Tryk

Repro & Tryk, Skive.

Oplag

1000 eksemplarer, 1. oplag.

Tilladelser

Udsnit af kort, hvortil Kort- og Matrikel-
styrelsen har ophavsret, er gengivet med
styrelsens tilladelse (G.3-94)

Henvendelse angående publikationen

Skov- og Naturstyrelsen
Haraldsgade 53
2100 København Ø.
Telefon 39 47 20 00.

Distribution af publikationen

Byggecentrum Boghandel
Dr. Neergaards Vej 15
2970 Hørsholm.
Telefon 45 76 73 73.

ISBN 87-601-5632-5

Publikationen kan citeres med kildeangivelse.

NOVEMBER 1995.

Tidligere udgivelser i denne serie

Sjælland med omliggende øer og Bornholm
Fladså 1991
Frederiksberg 1994
Holbæk 1993
København Amager 1992 (Bydelsatlas)
København Bispebjerg 1991 (Bydelsatlas)
København Kongens Enghave 1993 (Bydels-
atlas)
København Valby 1994 (Bydelsatlas)
København Vanløse 1995 (Bydelsatlas)
København Vesterbro 1991 (Bydelsatlas),
2. oplag
København Østerbro 1992, (Bydelsatlas),
udsolgt
Nakskov 1990
Nykøbing Falster 1993
Nysted 1993
Næstved 1991
Præstø 1991
Roskilde 1990
Rødovre 1991
Rønne 1990
Skælskør 1994
Suså 1990
Søllerød 1993, 2. oplag

Fyn med omliggende øer
Bogense 1990
Faaborg 1992
Middelfart 1993
Nyborg 1994

Jylland med omliggende øer

Brande 1992
Christiansfeld 1992
Esbjerg 1992
Fredericia 1995
Gråsten 1992
Haderslev 1991
Herning 1992
Horsens 1991
Kolding 1991
Mariager 1994
Nordborg 1991
Ribe 1990
Ringkøbing 1993
Samsø 1990
Sindal 1991
Skive 1995
Sønderborg 1990
Tønder 1993
Varde 1992
Viborg 1990
Aabenraa 1991
Aalborg Nord 1994
Aalborg Syd 1994

Alle atlas kan bestilles i boghandel eller hos:
Byggecenterum Boghandel
Dr. Neergaards Vej 15
2970 Hørsholm.
Telefon 45 76 73 73.

Information om bygningsbevaring

Som led i Skov- og Naturstyrelsens information
om bygningsbevaring og vedligeholdelse af
fredede og bevaringsværdige ejendomme er der
udarbejdet en række informationsblade om af-
grænsede emner.

Eksempelvis et om mørtel, et om reparation af
vinduer, et om vedligeholdelse af bindingsværk,
et om stråtage, et om udskiftning af skorstenspi-
ber, etc.

Skov- og Naturstyrelsens informationsblade om
bygningsbevaring kan fås på to måder. Enten
enkeltvis gratis hos den kommunale tekniske
forvaltning eller hos Byggecentrum Boghandel.

Distribution

Byggecentrum Boghandel
Dr. Neergaards Vej 15
2970 Hørsholm.
Telefon 45 76 73 73.

Litteraturliste

Danmarks Arkitektur. Hakon Lund (red.)
2. udg. 1985

Flou, Brita, Børge Kjær, Jytte Thorndahl
m.fl.: Kolindsund. 1980.

Hansen, Finn: Kolindsund, En Landbrugs-
geografisk Analyse. 1969.

Hastrup, Frits: Danske Landsbytyper.
1964.

Historisk Aarvog fra Randers Amt. 1973.

Historiske huse i Grenå. Nationalmuseets
2. afdeling, udgivet i samarbejde med
Djurslands Museum og Grenaa Kommune.
1981.

Johnsen, P.S., Steen Johnsen, Elin Dreyer,
Willy Helbo, Mogens Møller og Grenaa
Egnsarkiv v/Børge Kjær, (red.): Grenaa og
Omegn Før og Nu, årgangene 1976-1994,
undtagen 1986.

Kjær, Børge: Grenaa og den vide verden.
1992

Kjær, Børge: Kolindsund på Djursland,
Bygd, 13, 2. 1982.

Mogensen, Frans, Bo Nielsen og Tormod
Olesen: Anholt 2. udg. 1988.

Om byggeskik og vedligeholdelse, Miljø-
ministeriet, Fredningsstyrelsen, 2.opl.
1984.

Pedersen, Henrik: De Danske
Landbrug.(Chr.V's Matrikel 1688) 1975.

Svenstrup, Carl: Fra det gamle Grenaa.
1940. 2.samling, 1945

Svenstrup, Carl: Grenaa Bys Historie. Bind
A1. 1948, bind A2. 1945, bind B. 1938,
bind C. 1957.

Tonn-Petersen, Anette: Østjyske Lands-
byer. 1991.J.P.

Trap: Danmark. 1.-5.udg.

Litteratur om bybevaring

Bedre Byrum, Jan Gehl m.fl.,Dansk By-
planlaboratoriums Skriftserie nr.40, 1991.

Bedre Renoveringsskik, Byggestyrelsen,
Boligstyrelsen og Energiministeriet.

Byarkitektur i kommunens planlægning,
Statens Byggeforskningsinstitut, 1991.

Byens træk, Om by- og bygnings-
bevaringssystemet SAVE, Miljø-
ministeriet. 1992.

Signaturforklaring

Bevaringsværdige sammenhænge

side 10-21 og 32-37

- Dominerende bygningsværk
- Markant rumskabende bebyggelse
- Højdekurver
- Sigtelinie
- Udsigt
- Enkelttræ/Trærække
- Skov/Plantage/Krat
- Vej/Gade/Plads
- Jernbane
- Vand

Bevaringsværdige bygninger

side 42-53 og 55

- Fredet bygning/Kirke
- Høj bevaringsværdi
- Middel bevaringsværdi
- Lav bevaringsværdi

Der er i dette atlas foretaget to slags vurderinger, som er uafhængige af hinanden. De to vurderinger giver derfor ikke altid det samme resultat, når man ser på den enkelte bygning.

Den ene vurdering vedrører de bevaringsværdige sammenhænge. Den omfatter det samlede bymiljø eller forhold i en bebyggelse. Den anden vurdering vedrører de enkelte bygninger. I begge vurderinger benyttes to røde farver, en lys og en mørk.

Bygninger, der er dominerende eller markante set som led i en bevaringsværdig sammenhæng, er ikke nødvendigvis bevaringsværdige i sig selv. Man vil derfor kunne finde bygninger, der fremhæves med rødt i en bevaringsværdig sammenhæng, men som ikke er det i enkeltbygningens registrering. Det omvendte forhold vil også kunne forekomme.

Skov- og Naturstyrelsen har i samarbejde med Grenaa Kommune kortlagt kommunens bevaringsværdige bymiljøer og bygninger. Resultaterne præsenteres i dette atlas. Samtidig skitseres de bevaringsværdige miljøers topografiske, historiske og arkitektoniske kvaliteter.